శ్రీ
శివాజీ చరిత్రము



వి ద్యా ని

విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల సంపాదకులును
ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ ముఖ్యసంపాదకులును
హిందూదేశ చరిత్ర కారులును
అగు
శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ. గారిచే
రచియింప బడినది.



పునర్ముద్రణము 1000 కాపీలు మూల్యము 3—0—0

బె జ వా డ
అభ్యుదయ ప్రెస్‌లో ముద్రింప బడినది.

ప్రకాశకుడు: కొమఱ్ఱాజు వినాయకరావు.

ప్రతులు దొరకుచోటు:—

కొమఱ్ఱాజు వినాయకరావు,
అభ్యుదయ ప్రెస్,
గవర్నరుపేట - బెజవాడ.

మొదటి కూర్పు పీఠిక



ఆంధ్రభాషయందు చరిత్రగ్రంధంబు లత్యల్పంబుగ నున్నవి. కాన, చేతనైనంతవరకు మాతృభాషాసేవ చేయవలయు ననిన యిచ్ఛతో నీ చరిత్రగ్రంధంబు వ్రాసినాడ. శక్తివాచనలేక యికముందును నిటులనే భాషాసేవ చేయవలయు నను యిచ్ఛగలవాడను.

ఈ చరిత్రకు ముఖ్యాధారములు మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంధములైనందున నిందు విస్వాసపాత్ర మగు సంగతులే వర్ణింపబడినవి. పరదేశస్థులచే వ్రాయబడిన యింగ్లీషుగ్రంధాదులలో బక్షపాతాదులుండవచ్చును. చరిత్రభాగములు కొన్ని తిన్నగా దెలియనందున జరిత్రలో గొరత యుండవచ్చును. కాన, మూల మహారాష్ట్రగ్రంధముల ననుసరించి యీ చరిత్ర వ్రాయబడినది.

(1) చిటనీసు కృతమయిన బఖరు,

(2) శివ దిగ్విజయము.

(3) మహారాష్ట్రాచా ఇతిహాస్.

అను మూడు మహారాష్ట్ర చరిత్ర గ్రంధములు నాకు ముఖ్యాధారములైయుండె.

దేశాంతర ప్రయాణము వలనను, దేహానారోగ్యత వలనను నీ చరిత్రంబు నేను బూర్తిచేయవలయుననినంత శీఘ్రముగా బూర్తిచేయ లేకపోయితినని యెంతయు జింతిల్లెద. ఇట్టి యాలస్యమున కోర్చియు, నన్ను గ్రంథము పూరించుటకు బురికొల్పుచు నీ గ్రంథమును సంపూర్ణముగా నచ్చొత్తించినందులకు 'సరస్వతీ' పత్రికాధిపతులకు గృతజ్ఞతా పూర్వకముగ వందన మొనర్చుచున్న వాడను.

ఇట్లు
ఆంధ్రభాషా సేవకుడు,
గ్రంథకర్త.

❀❀

విషయసూచిక



మూడవ కూర్పు పీఠిక

శ్రీ కొమర్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావు పంతులుగారు శ్రీ శివాజీ చరిత్రను ఇప్పటికి రమారమి ముప్పదియేండ్ల క్రిందట రచించిరి. అప్పటికి తెలుగులోనేగాక ఇంగ్లీషులో కూడా శివాజీని గూర్చిన యిట్టియుద్గ్రంథము వెలువడి యుండలేదు.

భారతీయులు బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రమునఁ జిక్కి పారతంత్ర్యమున బడియుండినందువలన చాలకాలమువరకు బ్రిటీషు ప్రభుభక్తి పాఠములు బోధించు పక్షపాతపు జరిత్రలే రచింపబడుచుండెను గాని, స్వదేశ స్వధర్మములపై నభిమానమును బురికొల్పగల జాతీయచరిత్రలుగాని, మహాపురుషుల జీవిత చరిత్రలు కాని వెలువడకుండెను.

క్రీ. శ. 1905 సం॥ ప్రాంతమున మహారాష్ట్ర వంగ దేశములందు ప్రజలలో విజ్ఞాన వికాసమును, జాతీయ చైతన్యమును కలిగెను. అక్కడ దేశాభిమాన పూరితములైన జాతీయ వాఙ్మయము బయలుదేరెను. దీనినిజూచి శ్రీ లక్ష్మణరావుగారాంధ్ర భాషలోకూడా అట్టి వాఙ్మయ రచనను ప్రోత్సహింప దలచి విజ్ఞాన చంద్రికామండలిని స్థాపించి అనేక గ్రంథములు ప్రకటించి గొప్పభాషా సేవచేసినారు.

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారనేక శాస్త్ర గ్రంథములను, చరిత్ర గ్రంథములను ఇతరులచేత రచియింపించుటయేగాక, తాము

కూడా బహుగ్రంథావలోకనము గావించి చరిత్ర పరిశోధనము చేసి అనేక వ్యాసములను, గ్రంథములను రచించినారు. వారు రచించిన హిందూదేశ కథాసంగ్రహమును భారత జాతీయ చరిత్రలోని హిందూమహమ్మదీయ మహాయుగములు ఇప్పటికి తెలుగులో సుప్రసిద్ధ జాతీయచరిత్రలుగా నున్నవి. వారు మహారాష్ట్ర యుగమునకు గూడ రచింపదలచి ముందుగా నీ శివాజీ చరిత్రను రచించిరి.

ఐకమత్యము లేక బంధువులలోఁ బోరాడుకొను వివిధ మహారాష్ట్ర తెగలను ఏకజాతిగా జేసి బలవంతమైన మొగలాయి సామ్రాజ్యముయొక్క నిరంకుశత్వమును ధిక్కరించి స్వధర్మము నుద్ధరించి స్వరాజ్యమును స్థాపించిన మహానుభావుడైన శివాజీయొక్క దివ్యచరిత్ర, పారతంత్ర్యము, పాశ్చాత్యవ్యామోహమున బడియున్న భారతీయులను మేల్కొలిపి వారికి స్వధర్మ స్వదేశాభిమానములను గలిగించి స్వరాజ్యకాంక్షనుకలిగింపగల జాతీయ ఇతిహాసము. భారతీయ గౌరవమన్న గిట్టని ఆంగ్ల చరిత్రకారులు శివాజీనిగూర్చి తెలిసి తెలియని వ్రాతలు వ్రాసి ఆయన గుణశీలములను విమర్శించుచుండిరి; కాని మహారాష్ట్ర దేశమునందు ఆ మహాపురుషుని జీవితవిశేషములను గూర్చియు, గుణశీలములను గూర్చియు కవులు గాయకులు చరిత్రకారులు బహుచక్కగా వర్ణించి దేశీయులలో శివాజీ భక్తిని కలిగించిరి. దీని ఫలితముగా మహారాష్ట్రులలో జాతీయ చైతన్యమును, స్వరాజ్యకాంక్షయు కలిగెను.

శ్రీలక్ష్మణరావు పంతులుగారు సంస్కృతాంధ్రములందు మాత్రమేగాక, మహారాష్ట్రమునందుగూడ అసమాన పాండిత్యముగలవారగుటచే వారాభాషలోని గ్రంథములన్నియు పరిశీలించి శివాజీ చరిత్రను రచించిరి. శివాజీయొక్క గుణశీలములను గూర్చి యాంగ్ల చరిత్రకారులు చేయు విమర్శనములెల్ల ఖండించి యాతడు స్వధర్మరక్షణము చేసి స్వరాజ్యము స్థాపించి, దేశము నుద్ధరించిన మహానుభావుడను విషయమును చక్కగా నిరూపించిరి. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు సమగ్రముగా మహారాష్ట్ర దేశచరిత్రనుగూడ రచింపదలచిరి గాని మహాదురదృష్టవశమున నా పని ప్రారంభమయ్యెనో నింతకు పూర్వమే 1923 లో స్వర్గస్థులైరి.

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు చనిపోయినపిదప మహారాష్ట్ర దేశమున జరిగిన చరిత్ర పరిశోధనలను పరిశీలించి, తెలుగున మరల నిట్టి యుద్గ్రంథమును రచించినవారు లేకపోయిరి. తెలుగులోనే కాదు— ఇంగ్లీషులో సైతము మొన్న మొన్నటి వరకు నిట్టి గ్రంథము వెలువడ లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఇటీవల శ్రీ గోవిందసఖారాం సర్దేసాయి గారట్టి చరిత్ర నొకదాని నింగ్లీషులో రచించినారు. కేవలము మహారాష్ట్ర భాషలోనేగాక - పారసీ పోర్చుగీసు, డచ్చి, ఫ్రెంచి భాషలలోగూడా మహారాష్ట్ర చరిత్రకు పనికివచ్చు విషయము లున్నవి. వాని నెల్ల తరచి యొక సమగ్ర గ్రంథము వెలువడ వలసి యున్నది. ఇటీవల ప్రకటింపబడిన చరిత్రలలో శివాజీ జీవితమును గూర్చి కొన్ని విశేషములును, నూతనాంశములును కనబడుచున్నను

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు శివాజీ జీవితమును గూర్చి వ్రాసిన ప్రధానాంశములందు గాని, శివాజీ గుణ శీలములను గూర్చి చేసిన చర్చలయందు గాని, వారు సాధించిన సిద్ధాంతములందు గాని, ఎట్టి మార్పులను చేయవలసిన యగత్యము నేటివరకు లేదు. అందువలన శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులుగారి చరిత్ర నిప్పటికిని ప్రమాణ గ్రంథముగానే ఎంచ వలసియున్నది.

శివాజీ తన జీవితమెల్ల స్వధర్మ స్వదేశముల నుద్ధరించుటకే ధారపోసెను. అతడెన్ని దిగ్విజయములను చేసినను అవి కేవలము పరరాజ్యముల నాక్రమించి సామ్రాజ్యమును స్థాపించుకొనుటకుగాక, స్వదేశమును మ్లేచ్ఛులనుండి విడిపించి స్వధర్మమును స్థాపించుటకే యత్నము చేసెనని తెలియగలదు. అతడు దాదాజీ నరసప్రభుకు 1645 లో వ్రాసిన లేఖలందు "హైందవీ స్వరాజ్య"మను పదమును పలుమారు వాడియుండుట వలన దానిని స్థాపించుటయే అతని యుద్దేశమను సంగతి వెల్లడి యగుచున్నది. శివాజీయందు ఆధ్యాత్మిక చింత మెండుగా నుండెను. అతడే దిగ్విజయమున కేగినను ఆయా ప్రాంతములందలి దివ్యస్థలములనెల్ల దర్శించి, అచ్చటి దైవముల నారాధించుచుండును. శ్రీశైలమునందతడు కొంతకాలముండి మల్లికార్జును నర్చించెను. అప్పుడతడు ధ్యాననిష్ఠయందు మునిగి యుండగా నా సమాధినుండి యాతనిని మేలుకొలుపుట యొక దుస్తరమయ్యెను. శివాజీ రామదాస స్వామికి శిష్యుడై తన రాజ్యమునెల్ల ఆయనకు ధారపోసినాడు. ఆయన యాజ్ఞలనెల్ల శిరసావహించి హిందూమత ధర్మములను రక్షింపసాగెను. హిందూమత ధర్మములకు ముసల్మానులవలన నెట్టి ఇక్కట్టులు

కలుగుటకును శివాజీ సహింపకుండెను. అయితే మహమ్మదీయులు తమ మతధర్మముల ప్రకారము జీవించుట కతడెట్టి యాటంకములను గలిగింపలేదు. మహమ్మదీయ మతమును గాని, మహమ్మదీయులనుగాని అతడు ద్వేషించి యెరుగడు. శివాజీకి హిందూ మహమ్మదీయ మహాత్ములయందును, దివ్య స్థలములందును సమానగౌరవముండెను. రాయగడమున నతడు జగదీశ్వరాలయమును నిర్మించుటయె గాక, ముసల్మానుల కొరకొక మశీదును గూడ నిర్మించెను. కెల్సీ కాపురస్థుడైన బావాయాకత్ అను ముసల్మాను మహాత్ముని దివ్యస్థలము నకు శివాజీ యిచ్చిన జాగీరు లిప్పటికినిడున్నవి. శివాజీరాజ్యము నందు చాలమంది మహమ్మదీయు లుండిరి. ఆతనిపరిపాలనమున వారు సుఖముగా జీవించుచుండిరి. చాలమందిమహమ్మదీయుల కతడుద్యోగము లిచ్చెను. వారును ఆతనియందు భక్తివిశ్వాసములు కలిగి యుండిరి. ఆతని యాంతరంగిక కార్యదర్శి(మున్షి) యైన ముల్లా హైదరు ఆతని కెంతో విశ్వాసపాత్రుడుగనుండెను. ఇట్లే ఆతని యాంతరంగిక భృత్యుడైన మదారీ మెహతర్ అను మహమ్మదీయుడు శివాజీ ఆగ్రాకోటనుంచి తప్పించుకొని వచ్చుటలో. సహాయముచేసెను. శివాజీకొలువునందు దౌలతు ఖాను సిద్దీలను మహమ్మదీయులు నావికాదళాధి పతులుగా నుండిరి.

శివాజీ స్థాపించిన ప్రభుత్వవిధానము అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వమని చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనది. అతడు రాజ్యవ్యవహారములనెల్ల ఎనిమిది శాఖలుగాజేసి ప్రతిశాఖను నిర్వహించుటలో తనకు సహాయముచేయుట కొకొక్కమంత్రి నేర్పర

చెను. న్యాయాధీశుడు తప్పతక్కిన మంత్రులందరును యుద్ధ సమయములందు సేనాధిపతులుగాకూడ నుండిరి. ఈ మంత్రులలో ముఖ్యునికి పేష్వాయని పేరు. శివాజీ కాలములో వీరందరును భయభక్తులతో మెలగుచుండిరిగాని, ఆయన అనంతరము పేష్వా బలవంతుడై తానే దేశపరిపాలకుడయ్యెను. తరువాత చాల కాలమువరకును మహారాష్ట్ర రాజ్యములందెల్ల ఈ అష్టప్రధానుల పద్ధతి ప్రకారమే ప్రభుత్వ వ్యవహారములు జరుగుచుండెను.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరమును రాజధానిగా దక్షిణ హిందూదేశమునెల్ల ఏకచ్ఛత్రముగాబరిపాలించిన ఆంధ్ర చక్రవర్తులు స్థాపించిన ప్రభుత్వవిధానమునే శివాజీ గ్రహించి దానిని కొన్ని మార్పులతో అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వపద్ధతిగా జేసెనని శ్రీ లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకు మహాశయుడు 31-3-1918 వ తేదీన చెన్నపట్టణమున గోఖలే హాలులో నుపన్యసించుచు స్పష్టముగా చెప్పియున్నాడు.

విజయనగర చక్రవర్తుల ప్రభుత్వ పద్ధతులు వారు క్రొత్తగా నిర్మించినట్టివి కావు. అవి చాలవరకు పూర్వకాలము నాటిహిందూ రాజనీతి శాస్త్రములందు వివరింపబడిన రాజధర్మముల ననుసరించి నిర్మింపబడినవే. ఈ ప్రభుత్వపద్ధతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు తమ ఆముక్తమాల్యదలో వర్ణించియున్నారు. ఈ పరిపాలనావిధానమునందు విజయనగర చక్రవర్తులకు గూడా ఐదారుగురు మంత్రులుండిరి. అందులో ముఖ్యుని సర్వశిరః ప్రధాని యనుచుండిరి. ప్రభుత్వము వివిధ శాఖ

లుగా విభజింపబడి చక్కగా నిర్వహింపబడు చుండెను. అయితే ఇందులో కొన్ని లోపములుండెను. విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి యుద్యోగులకు గొప్పగొప్ప మాన్య ములు జాగీరు నిచ్చుచుండిరి. వారు వివిధ రాజ్యభాగములకు ప్రభువులై కోటలు గట్టుకొని బలవంతులై తుదకు చక్రవర్తి యధికారమునే ధిక్కరించి స్వతంత్రులైరి. శివాజీ తన యుద్యోగులకు రొక్కపు జీతములనే ఇచ్చుచుండెనుగాని జాగీరులు రాజ్యములు నివ్వలేదు. మొగలాయి రాజ్యము నందువలె భూములను గుత్తకిచ్చు పద్ధతి, పన్నులు ఇజారా కిచ్చు పద్ధతి అవలంబింపక ప్రభుత్వాదాయమును వసూలు చేయు జమీందారులను అదుపు ఆజ్ఞలలో నుంచెను.

శివాజీ కాలమున ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యంగా గాక, వారి శక్తి సామర్థ్యములనుబట్టి యొసగబడుచుండెను. దేశములో శాంతి భద్రతలను గాపాడు కార్యమును, న్యాయపరిపాలనా వ్యవహారములను, గ్రామ పంచాయతుల వశము చేయబడెను. దేశరక్షణము కొరకు స్థలదుర్గములును జలదుర్గములును నిర్మింపబడెను. అందుకొరకు గొప్ప కట్టు బాటులకు లోబరుపబడిన గొప్ప సైనికదళమును, నౌకాదళ మును గూడ నిర్మింపబడెను. సముద్ర వ్యాపారమునకు వీలు కలిగింపబడెను.

శివాజీకి ధర్మశాస్త్రములందు, మత ధర్మములందు గౌరవ మున్నను పూర్వాచారములు గాని, మత విశ్వాస ములుగాని, రాజ్యపరిపాలనకుగాని, దేశక్షేమమునకుగాని అడ్డు వచ్చుట కిష్టపడక అవసరమైనప్పుడు వానిని నిర్భయముగా

తృణీకరించి సంస్కరించుచుండెను. దేశరక్షణమునకు, వాణిజ్యమునకు నౌకాదళ మావశ్యకమై నందువలన సముద్రయానము చేయగూడదని పూర్వాచారపరాయణులు చేయు నిషేధము నతడు తృణీకరించెను. దేశము మ్లేచ్ఛాక్రాంతమైన స్థితిలో బలవంతముగా నితర మతములందు గలుపుకొనబడిన హిందువులు వర్ణభ్రష్టులుగ పరిగణింప బడుట యన్యాయమని యెంచి, శివాజీ వారికి ప్రాయశ్చిత్తములు జేయించి, మరల హిందూ ధర్మమునందు గలుపుకొనునట్లు చేసెను.

మొగలాయి సామ్రాజ్యమునందు పారసీభాష రాజభాషగా నున్నందువలన, హిందువులాభాషనభ్యసించి స్వదేశవేష భాషలందభిమానమును విడనాడి మొగలాయి నాగరికతకు దాసు లగుచున్నారని శివాజీ గ్రహించి, తన రాజ్యమునందు పారసీభాషకు బదులుగా దేశభాషయైన మహారాష్ట్రభాషను రాజభాషగా జేసెను. అంతేగాక- దేశభాషలకెల్ల జననియైన సంస్కృతమునకు విశేషగౌరవము నిచ్చి రాజ్యవ్యవహారమునందుపయోగించు పరిభాషనెల్ల సంస్కృతపదములతోనే నిర్మించి, అట్టి పారిభాషిక పదములుగల రాజవ్యవహారకోశమను నొక సంస్కృత నిఘంటువును నిర్మించెను.

శివాజీ యొక్క సైనికవ్యవస్థయు, యుద్ధపద్ధతియు చాల కట్టుదిట్టములకు లోబడినదై భారత దేశచరిత్రలో ప్రసిద్ధికెక్కినది. శివాజీసైనికులెల్లరు క్రమశిక్షణలనంది గొప్ప సేనాధిపతులచే నడపబడుచుండిరి. వారి శక్తిసామర్థ్యములను

బట్టి వారికి ప్రోత్సాహమొసగబడుచుండెను. ప్రతిసంవత్సరము నవరాత్రి యుత్సవములందు రాజసభలో వారివారి యోగ్యతలను బట్టి సమ్మానములు జరుగుచుండును. శివాజీ సైనికులును, సేనాధిపతులును యుద్ధమునందు శౌర్యధైర్యములను జూపుటయేగాక, నీతి మత ధర్మములందు నిరతిని కలిగి ప్రవర్తింపవలసి యుండిరి. యుద్ధములందుగాని, దండయాత్రలందుగాని స్త్రీలకు, పిల్లలకు బ్రాహ్మణులకు గోవులకును వ్యవసాయకులకును ఎట్టి హానియు చేయరాదని శివాజీ శాసించెను.

శివాజీ కాలమున యుద్ధానంతరము జయింపబడిన శత్రు సైన్యముల, వస్తువాహనములను విజేతలు తీసికొను నాచారముండుటయేగాక, శత్రుదుర్గముల పైన, నగరముల పైన దండయాత్రలు చేసి, కొల్లగొను నాచారముకూడ ఉండెను. ఈ విషయమున శివాజీని నిందించిన ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులు తమ జాతీయులు చేసిన దండయాత్రల సంగతిని, దోపిళ్ల సంగతిని, పక్షపాత బుద్ధితో కప్పిపుచ్చినారు. టిప్పుసుల్తాను యుద్ధమున మరణింపగా నింగ్లీషువారిచేతబడిన శ్రీరంగపట్టణమును నాంగ్ల సైనికులు కొన్నాళ్లపాటు విచ్చలవిడిగా దోచుకొనిరి. దానివలన నా నగరవాసుల కపారమైన నష్టము కలిగెను. దోపిడి సొమ్ములో నాంగ్లేయ సేనాధిపతుల వంతునకు కొన్ని లక్షల రూపాయలు వచ్చెను. శివాజీ చేసిన దండయాత్రలయందాతని సైనికు లిట్టి అన్యాయములు చేయ వీలులేకుండ వివిధములైన కట్టుబాట్లు చేయబడెను. యుద్ధానంతరముగాని,

దండయాత్రల యందుగాని శివాజీ ముందుగా నగరములోని ధనికులైన వర్తకులను బిలిచి కొంత సొమ్ము నష్టపరిహార ముగా నివ్వవలసినదని కోరును. అట్లు చేయనిరాకరించి నప్పుడే అతడు నగరములను కొల్లగొనును. అప్పుడుకూడా రైతుల యిండ్లు వాకిండ్లుగాని, పొటలుగాని నష్టపరచుట కత డిష్టపడడు. యుద్ధములందును, దండయాత్రలయందును కొల్ల గొనినప్పుడు సైనికు లెవరిచేతికి దొరికినది వారు దోచుకొని హరించుటకు వీలులేదు. వారికి దొరికినదెల్ల పై యధికారు లకు వశపరుపవలసియుండిరి. దండయాత్రలకు బోవు ప్రతి సైనికునికిని అతని స్వంత వస్తువులపట్టిక యొకటి ఇవ్వబడుచుం డును. యుద్ధానంతరముగాని, దండయాత్రా నంతరముగాని ఆ పట్టికలోని వస్తువులుగాక, అతని దగ్గరనున్న తక్కిన వస్తువు లెల్ల నతడు సర్కారునకు వశపరుప వలసినదే. అట్లు చేయక మోసగించినవారు శిక్షింపబడుచుండిరి.

శివాజీ తన సైనికులను తన బిడ్డలవలె జూచుకొనుచు వారి కష్టసుఖములను కనిపెట్టి వారిని కాపాడుచుండెను. యుద్ధములందు మరణించినవారి కుటుంబముల కుపకార వేత నముల నిచ్చి పోషించుచుండెను. గాయపడి పట్టుబడిన శత్రు సైనికులపట్లకూడా అతడు దయగలిగి వారికి చికిత్స చేయించి తరువాత విడిచిపుచ్చును.

శివాజీ ఏ యుద్ధముచేసినను, ఏకార్య మొనరించినను ఆతని ప్రధానలక్ష్యము స్వధర్మ, స్వరాజ్య సంస్థాపనమే. అత డందుకొరకు దీక్షవహించి, స్వార్థమును త్యజించి, కష్టసుఖము లను లెక్కసేయక అహోరాత్రములు పాటుపడుచుండెను.

ఆహారవిహారము లందతడు పాటించు కఠిన నియమములనుజూచి విదేశీయు లాశ్చర్యపడుచుండిరేగాని, అవియెల్ల ఆయన కార్య దీక్షలోని భాగమని గుర్తింపరైరి. ఇట్లే శివాజీ జీవితమును, చర్యలను విమర్శించిన ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులును, ఆయా కార్యములను కేవలము తన స్వార్థముకొరకు గాక తాను పరమార్థమని ఎంచిన లక్ష్యములను సాధించుటకొరకే అతడా యా కార్యములను చేసియుండెనను విషయమును గమనింప లేదు.

ఆంగ్లేయచరిత్రకారులవలెను, వారి ఈ యభిప్రాయము లను అనుకరించు ఇతర చరిత్రకారులవలె గాక, (శ్రీ) లక్ష్మణ రావు పంతులుగారు శివాజీ జీవితమును స్వభావమును శీల మును పైచెప్పిన దృష్టితో పరిశీలించి వాని మంచి చెడుగు లను నిష్పక్షపాతముగా చర్చించి యున్నారు.

బెజవాడ,
11—9—47.

ఇట్లు,
దిగవల్లి వేంకట శివరావు



శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

౧

దేశస్థితియు, శివాజీపూర్వులవృత్తాంతమును

శివాజీ యను బాలుఁడు పదునేడవ శతాబ్దంబున నుదయించి తనమాతృభూమియైన మహారాష్ట్రదేశంబునకు నదివరకు తురుష్కులచే గలుగుచుండిన తాపంబు నివారించి మహారాష్ట్రులకు స్వాతంత్ర్యం బొసంగి స్వరాజ్యసంస్థాపకుం డనుబిరుదు వహించిన మహానుభావుఁడు! ఆంధ్రులచే గర్ణాటదేశంబున స్థాపింపబడి, మహావైభవశిఖరమునందు నెక్కి బుక్కరాయకృష్ణరాయలను ప్రచండకిరణంబులచే గొంతకాలమువఱకు యవనపారసీకులను గ్రుడ్డగూబలఁ జేసిన విజయనగరసామ్రాజ్యమార్తాండుఁడు, సృష్టినియమంబు ననుసరించి తాలికోటయుద్ధమున క్రీ. శ. ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమున నస్తమింప యవనరాజ్యమను చిమ్మచీకటిలో మునింగియున్న దాక్షిణాత్యులకు దిరిగి స్వరాజ్యకిరణంబుల జూపిన బాలార్కుఁడితండె! ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణదేశ మంతయు మునుంగునటుల వరదలుగా వచ్చెడి మొగలుల

ప్రవాహమునకు నడ్డము తగిలి దానిని వెనుకకు మరలించిన దీర్ఘోన్నతపర్వత బిలంబు! ఆంధ్ర మహారాష్ట్ర దేశములందుండి హిందూమతంబును వేదశాస్త్రవిద్యాసంబుల బాఱిబడి సుందరంబు లయినపుష్పఫలవృక్షముల బాధచేయుచుండిన బహమనీ తురుష్క రాజ సమూహంబు లను మదపుటేనుగుల తీట యడంచిన మగసింగం బీతండు! ఇట్టి హిందువుల కొఱకు హిందూత్వము కొఱకుఁ బోరాడిన మహాపురుషుని చరిత్రం బందరకును ననుకరణీయంబు గాకపోయినను, నాదరణీయంబును, నాహ్లాదకరంబును నగునని తలంచి తచ్చరిత్రరత్నం బాంధ్రంబున వ్రాయ బూనుచున్నాడను.

శివాజీ జీవితమంతయు నీ తురుష్కరాజులతో బోరాడుట యందే కడచియున్న నాతని జన్మసమయమునకుఁ గొంతకాలము తత్పూర్వమునను నేయే తురుష్కరాజ్యము లెక్కడెక్కడ నుండెనో, తురకరాజులకు నొండొరులయెడ నెట్టిభావముండెనో స్పష్టముగా దెలిసినగాని శివాజీచరిత్రము చదువరులకు దిన్నగా బోధపడదని యెంచి యప్పటి రాజకీయస్థితిని సంగ్రహముగా నిచ్చుట జూపెద.

శివాజీజన్మమున కెన్నియో దినములు పూర్వమే, దక్షిణములోని బహమని యనుయవనరాజ్యం బంతరించి, యందునుండి యైదుస్వతంత్రరాజ్యంబులు పుట్టెను. వానిలో రెండంతరించి మన చరిత్రనాయకుని కాలమువరకు మూడు రాజ్యంబులు మాత్రము శేషించి యుండెను. అవి యేవియన :—

౧. అహమదునగర రాజ్యము—దీనికినిజాముశాహియని పేరు. క్రీ. శ. ౧౬౦౦ వ సంవత్సరమున మొగలులచే నీపట్టణము జయింపబడి యచటిరాజు చెఱపట్టబడెను. కాని మాలికాంబ రనువాఁడు రాజవంశములోని యొక కుఱ్ఱవానిని సింహాసనముపైఁగూర్చుండబెట్టి, మరల రాజ్యమును స్థాపించి కొన్ని సంవత్సరములవరకు మొగలుల ధిక్కరించుచుండెను. శివాజీ పెద్దవాఁడై, స్వరాజ్యము స్థాపింప యత్నము చేయువరకు నీ రాజ్యము పూర్ణముగా మొగలులచేతఁబడి నాశమొందినది. కాన మనకీ చరిత్రంబులో నీ రాజ్యంబుతో నంతగా బనిలేదు. అయినను శివాజీ తండ్రియగు శహాజీ తనజీవితకాలములో జాల భాగ మీరాజుల సేవలోనే కడపినందునను శహాజీ చరితము తిన్నగా బోధపడినఁగాని శివాజీచర్యలు చక్కగా బోధపడ నేరవు గనుకను నీసంస్థానంబు ప్రస్తుతచరిత్రంబులోని సంస్మరణీయ రాజ్యంబులలో నొక్కటి యగుఁదగు.

౨. గోలకొండరాజ్యము—దీనిని కుతుబ్ శాహి యని యెదరు. రామదాసుకీర్తనలచే నాంధ్రదేశంబున నజరామరంబులయిన 'తానీష' 'గోలకొండ కోట' 'చెరసాల' మొదలయిన నామంబులు తెలుగువారికి క్రొత్తలుగాక సుదీర్ఘకాలపరిచితంబులే. ఈ రాజ్య మాంధ్రదేశంబునందుండినందున నిది శివాజీ త్రోవలోనికి నంతగా వచ్చినదికాదు. కాని యీరాజులకును శివాజీకినినొకటిరెండుపర్యాయంబులుపోరాటముకల్గగా అక్కన్న మాదన్నలను పింగలివంశస్థులయిన మంత్రిపుంగవుల

చాతుర్యప్రభావంబున 'తానీషా' యనబడు అబూ హుసేను నకును శివాజీకిని స్నేహంబు కలిగెను.

3. బీజాపూరురాజ్యము— దీనికి ఆదిల్ శాహి యను నామాంతరము కలదు. మన చరిత్రనాయకుడు ముఖ్యముగా బోరాడినదియు గొన్నిసమయములయందు మైత్రి చేసినదియు నీ సంస్థానంబుతోడనే. ఈ యాదిల్ శాహి రాజులు మిక్కిలి మదోన్మత్తులై యెల్లప్పుడును నైజాముశాహి వారితోను, విజయనగర సంస్థానముతోను నిరర్థకముగా బోరాడుచుండిరి. అహమదునగరము రాజ్యము బాడుచేయుటలో వీరాజులే మొగలులకు ముఖ్యముగా సాయముచేసి, తుదకు దామును మొగలు లను సగ్నికి నాహుతులైరి.

ఇట్లు దక్షిణాపథంబులో బదునేడవశతాబ్దమధ్యమున మూడు తురక రాజ్యములుండెను * ఈ ముగ్గురు రాజులును బరస్పర ద్వేషము గలవారలయి యెప్పుడును యుద్ధములు జరుపుచు ప్రజలకును, దేశమునకు ననంతములయిన బాధలు కలుగ జేసి కొనుచుండిరి. వీరిలో వీరికిగల వైరము లట్లుండ వీరందరకు సామాన్య శత్రు వొకడు నుత్తరదేశమునుండి వచ్చుచుండెను. ఆతడెవ్వడన:—

* ఈ మూడు తురుష్క రాజ్యములను మనయాంధ్రరాజులు గెలిచి యుండిరి. కృష్ణదేవరాయలు ఈ రాజ్యము లన్నింటిని గెలిచినమాట జగత్ప్రసిద్ధంబె, తాళికోటయుద్ధంబులో గాని పరాజయంబున బడిన రామరాజుతండ్రి యగు రంగ రాజునుండి రాజ్యప్రారంభంబాయె ననుటకు సాధారంబున్నది. ఈయనను గురించి రామరాజీయములో నిట్లు వ్రాసియున్నది:

ఢిల్లీ పాదుషహా:—అక్బరు బాదుషహా కాలమునుండియు దక్షిణదేశములోని పైజెప్పిన తురుష్క-రాజ్యములను గెల్చుటకు ఢిల్లీశ్వరులు యత్నించుచుండిరి. బిజాపూరు మొదలైన రాజ్యములకు గూటస్థుడైన మొదటి బహమనీరాజు ఢిల్లీశ్వరుని దండనాయకుడు. అతడు దక్షిణమున స్వతంత్రుడై ఢిల్లీశ్వరుని బాటింపక యుండెను గాన నట్టి రాజద్రోహుల గెలిచి సేతుపర్యంతము ఢిల్లీప్రభుత్వము జేయవలయునని యక్బరు, జహాంగీరు, తత్పుత్రుడైన షహాజహాను, వాని కుమారుడగు ఔరంగజేబు దాక్షిణాత్యతురుష్కులతో ఘోరముగా బోరుచుండిరి. శివాజీజన్మ సమయమున షహాజహాను ఢిల్లీపీఠము నలంకరించి యుండెను. ఔరంగజేబు రారాజుగా నున్నప్పుడు శివాజీ ప్రబలెను.

ఇట్లు మహమ్మదీయరాజులకు బరస్పర కలహములు సంభవించి దేశమంతయు నల్లకల్లోలముగా నున్న సమయమున

సీ. కటకబిజాపుర నగరకామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వాని భేరికములు
నామిడిబోయి నిజాముపట్టణములు గూలిగా జేయు నే దొరబలంబు
గోలకొండనవాబ్ కోటలకాపురుల్ నిరుచు నేరాజేంద్రు చేతికత్తి
సకలభూపాలకాస్థాన సన్నుతిగాంచి వెలయు నేమానుని విజయలక్ష్మి
యతడు కేవలప్రతిమే యనుమానమేల, పర్వ దాత్రిప్రతాపవిచక్షణుండు
జీర్ణకర్ణాటభూభృద్దీనుండు, నశ్వగుండశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి.

ఆంధ్రకవుల యీ వ్రాతలన్నియు నసత్యములని కొందరాధునిక నాటకులు చెప్పెదరు. కాని తురుష్కులు వ్రాసిన గ్రంథములను మాత్రము నమ్మి యాంధ్రులు వ్రాసిన గ్రంథములను నమ్మకపోవుటకు స్వదేశాభిమానశూన్యత తప్ప వేరుకారణము లేదు.

అహమద్‌నగరము రాజునొద్ద నిద్దఱు మహారాష్ట్రవీరులు గొప్ప యుద్యోగములపై నుండిరి. ఒకడు శివాజీ తల్లితండ్రియైన లుకజీజాధవ్రావు; రెండవవాడు శివాజీ తండ్రితండ్రియైన మాలోజి. వీరిద్దరును మరాఠాజాతివారు. ఈ మరాఠాజాతివారందరును దాము రాజపుత్రస్థానములోని క్షత్రియులమని చెప్పుకొనియెదరు. కాని యీ జాతివారనగా రాజపుత్రులకును మహారాష్ట్రదేశములోని కాపుపూబోండ్లకును గలిగిన సంతతి యని సామాన్యవదంతి కలదు. మరాఠావారితల్లు లెవరయినను దండ్రులు రాజపుత్రస్థానములోని క్షత్రియులే యనుటకు సందేహంబు లేదు. శౌర్యధైర్యసాహసములను రాజపుత్ర గుణములును, పాటుబడుట, కష్టమునకోర్చుట, దంభరాహిత్యము, కుయుక్తిచేతనైన శత్రువును బరిమార్జించుట యను మహారాష్ట్రదేశీయగుణంబులును నీ మరాఠాజాతియందు గలవు. కనుక నిది మిశ్రజాతి యనియే తోచుచున్నది. ఇట్టి మరాఠాజాతి వీరులనేకులు నిజామాది తురకరాజులయొద్ద నుద్యోగములలో నుండిరి. వారియందఱిలోఁ బై జెప్పిన యిద్దఱువీరులు ప్రముఖులనుటకు సందేహము లేదు.

లుకజీజాధవ్రావు దేవగిరి (యిప్పటి దౌలతాబాదు) యాదవరాజుల వంశజుడు. అప్పటి మరాట*వీరులలో నింతబలాఢ్యుడును, అధికారసంపన్నుడును మఱియొకడు లేడయ్యె. ఇతడు విదర్భదేశము (Berar)లోని శిందఖేడుపరగణాకు దేశ

* మహారాష్ట్రులు 'మరాఠా' యనియు, నాంధ్రులు 'మరాటి' యనియు వ్రాసెదరు గాన నేనుభయరూపంబుల నుపయోగించెద.

ముఖుఁడు (దేశముఖ్య)గానుండ బదివేలగుర్రపురౌతులకు నధికారియై యుండెను క్రీ.శ. ౧౬౨౦ సంవత్సరమున నీతఁడుమాలికాంబరునకు సహాయుఁడై మొగలులను నర్మదానది యవతలి తీరమునకు బారఁద్రోలెను.

లుకజీతరువాత లుకజీ యంతవాఁడు మాలోజీ. ఇతని యింటిపేరు † భోసలా. మాలోజి స్వపరాక్రమముచేకొలఁది స్థితినుండి గొప్పదశకు వచ్చెను. ఇతనితండ్రి యగు బాబాజి కొన్ని గ్రామములకు బటేలుగా నుండెను. పటే లనగా బ్రస్తుతపు గ్రామమునసఫువంటి యొకచిన్నయధికారము. ప్రథమమున మాలోజి, లుకజీయొద్దనే యుద్యోగము సేయుచుండెను. ఆతని తెలివితేటలజూచి లుకజీజాధవుఁడు సంతసించి అహమదునగరము రాజయిన మొదటిమూర్తిజానిజాముశహాయొద్దకు నతనిని దీసికొనిపోయి, క్రీ. శ. ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమున నతనికి 'శిలేదారి' యను నొకయధికార మిప్పించెను. శిలేదారు డన నశ్వసైనికులలోని యొకచిన్న యధికారి. మాలోజి తిన్నతిన్నగా దనయశ్వసైనికులసంఖ్య హెచ్చించి ఘనమైన రాజకార్యముల నిర్వహించుచు దన గౌరవమును వృద్ధిపరుచుకొనుచుండెను. ఇంతలో వెంకోజి నింబాళకరు డను బిజాపురరాజ్యములోని సంస్థానికు డొకడు దీపాబాయి యను తనచెలియలి నిచ్చిమాలోజికి వివాహము చేసెను. ఈ

† ఇంగ్లీషు పుస్తకముల జూచి మనవారం డీశబ్దమును భోన్‌సలా యని యుచ్చరించెదరు కాని యది తప్పు. ఇందలిద్రుతంబు పూర్తిగా నుచ్చరింపక ముక్కుతో నసగా ననునాసికము నుచ్చరింపవలయును.

దంపతుల కనేకదినములవరకు సంతతియే కలుగకుండెను. పుత్రసంతానార్థ మీదంపతు లహమద నగరములోని శాహాషరీఫను పీరునకు మ్రొక్కులిడిరి. అందుపై క్రీ. శ. ౧౫౯౪ వ సంవత్సరములో వారికి నొకకుమారుడు గలిగెను. శహాశరీఫను తురకపీరుకృపచే నీపుత్రుడు గలిగెనని యెంచి యాపిల్లవానికి "శహాజీ" యను పేరుపెట్టిరి. మాలోజికి క్రీ. శ. ౧౫౯౭ వ సంవత్సరమున నింకొక కుమారుడు గలిగెను. వానికి 'శరఫజీ' యని నామకరణము చేసిరి.

మాలోజి జ్యేష్ఠపుత్రుడగు శహాజి చిన్ననాటినుండియు స్వరూపమందు చక్కనివాడుగను, స్వభావమునందు బుద్ధిమంతుడుగను, ప్రజ్ఞాతిశయములు గలవాడుగనునుండెను. అందుచే లుకజీజాధవుడు గూడ నీకుర్రవానిని మిక్కిలి ప్రేమించుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౫౯౯లో ననగా శహాజి యైదు సంవత్సరములవాడయి నప్పు డతనిని వెంటబెట్టుకొని మాలోజి * 'రంగపంచమి' యను పండుగరోజున, లుకజీజాధవుని యింటికి వెళ్ళెను. అక్కడి కప్పుడు లుకజి యొక్క బంధువులును, యితర సరదారులును వచ్చియుండిరి. లుకజి శహాజిని తనయొద్దకు బిలిచి, ముద్దుపెట్టుకొని, తన తొడమీద గూర్చుండిన జిజాయిను తనకూతునొద్ద గూర్చుండబెట్టుకొనెను. లుకజి కుమార్తెయగు జిజయు మిక్కిలి చక్కనిది. ఆ యిద్దరుపిల్లల చక్కదనమును, సమవయస్కతయు జూచి మనంబున సంతసించి 'వీ రిరువురు దంపతు లగు

* ఈ పండుగ ఫాల్గున బ ౫ నాడు వచ్చును.

టకు దగుదురు. జిజా ! నీ కీమగడు కావలయునా?' యని నవ్వుల కనెను. ఇంతలో నాపిల్ల లిద్దరును గులాలు బుక్క యాడజొచ్చిరి! ఈ బాలక్రీడలకు సభాసదు లందరు మిగుల సంతసించిరి. ఇంతలో మాలోజి యచ్చటివారి నందరను జూచి "చూడుడి మీయందరముందటనే లుకజీ నేటినుండి మా వియ్యంకు డయ్యెను. ఈమాట తప్పరాదు సుడీ" యని యొత్తిపలికెను. తరువాత నెవరియింటికి వారు వెళ్లిరి.

రెండవనాడు మాలోజిని జాధవరావు (లుకజీ) భోజనమునకు బిలువగా 'నిన్నటిమాటమీరునిశ్చయపరచి నట్లయిన నేను భోజనమునకు వచ్చెదనని యతడు చెప్పి పంపెను. లుకజీ జాధవున కంతగా నసమ్మతంబు గాకపోయినను నీసంబంధం బెంతమాత్రమును నతని భార్యకు సమ్మతంబు గాదయ్యె. జాధవరావు శ్రీమంతుడు, మనసబదారుడు, దేశముఖుడు. మాలోజీయో, యేయధికారము లేమియు లేని చిన్న శిలేదారుడు. అంత గొప్పవంశములోని తన కూతును నింత కొలదివంశములోని కుఱ్ఱవాని కిచ్చుటకు జాధవునిభార్యయిష్టపడదయ్యె గాని, ఈ సంబంధము వలననే జాధవునివంటి యసంఖ్య దేశముఖులకు యజమానుడై, ఢిల్లీశ్వరుండగు రారాజునుగూడ దిద్దిమ్మని నాట్యమాడించు మహాప్రతాపశాలియైన శకకర్త యుద్భవింపగలడని యాయమ్మ కప్పుడేమి యెరుక?

జాధవునితో సమానమైన స్థితి మనకు లేనందున నతడు మనకు బిల్లనియ్య సంశయించుచున్నాడని యెరింగి, యతనితో సమముగా దూగునంత యైశ్వర్యమును, నధికారమును

సంపాదించి యతనికూతునే, నా కుమారునకు జేసికొనియెద నని మాలోజి పట్టుపట్టెను. తనమిత్రుడగు వెంకోజినింబాళ్కరుని సహాయమువలనను, తన బుద్ధివిశేషముచేతను ద్వారలోనే మాలోజి యహమదనగరము రాజునొద్ద నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులకునాధిపత్యమును,'రాజా,యనుపదవియు శివనేరుచాకణులను రెండు దుర్గముల యాధిపత్యమును, ఆ దుర్గములకు సమీపమందున్న ప్రాంతములకు దేశముఖియు, పూనా సుపా యను పరగణాల జహాగీరును సంపాదించెను! ఇదియు గాక యిల్లుకట్టుటకుబునాది త్రవ్వుచుండగనో, లేక మరి యే హేతువుచేతనో భూమి త్రవ్వుచుండగా నతనికి నమితమైన ధనము దొరకెను. అప్పటి నమ్మికలను బట్టి వా రాధనము తమకు భవానిదేవియే యొసగెనని నమ్మిరి; ఆ నమ్మికయే ప్రకటించి నిజస్థితి యిట్లుండగా గ్రాంటుడఫ్‌దొరవారు తమ "మరాఠాల యితిహాసము" లో (History of Mahrathas) మాలోజి కుయుక్తులచే ధనముసంపాదించె నని వ్రాసిరి. ఈ మాట నిరాధారమైనది.

ఇట్లు మాలోజి లఖూజితో సమానముగా మనసబుదారుడును, దేశముఖుడును, ధనవంతుడును నై నందున శహాజికి జిజా నిచ్చుటకు లఖూజి యొప్పెను. ఇదియుగాక అహమద నగరము నవాబు లఖూజితో శహాజని నల్లుని జేసికొను మని, బోధించెను. క్రీ. శ. ౧౬౦౪ వ సంవత్సరములో శహాజికిని జిజాబాయికిని, అమితమహోత్సవముతో వివాహము జరిగెను. ఆవివాహమునకు స్వయముగా నహమదునగరము సుల

తాను వచ్చి యుండెను ఈ దంపతులే మనచరిత్రనాయకుని తల్లియు దండ్రియు.

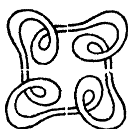
కొన్నిరోజులకు మాలోజి స్వర్గస్థుడు కాగా, సర్వాధికారంబు శహాజికి ప్రాప్తమయ్యెను. జాధవుడును, శహాజియు నహామదునగరము రాజులకు ముఖ్యాధారులుగా నుండిరి. క్రీ. శ. ౧౬౨౦వ సంవత్సరమున మోగలులు అహామదునగర రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిరి. అప్పుడారాజ్యమునకు మాలికాంబరనువాడు మంత్రిగా నుండెను. వాడు లుకజీ శహాజీల సహాయమున మోగలులను బూర్ణముగా నోడించెను. మాలికాంబరుడు క్రీ. శ. ౧౬౨౬ లో గతించెను. ఇతని మరణానంతర మహామదునగరరాజ్య మంతయు నరాజకమై, రాజునకును, మంత్రులకును మంత్రులలో మంత్రులకును కలహములుగలిగి, యంతఃకలహములకు నాపట్టను పుట్టినిల్లయి యుండెను. ఈ కలహముల నన్నిటిని అడచి యారాజ్యమును మోగలుల చేతినుండి రక్షించుటకు శహాజీరాజు చాల ప్రయాసపడెను. లుకజీజాధవుడు తనరాజును వదలి మోగలులలో గలసి నప్పటికిని శహాజి యహామదునగరపురాజునే పట్టుకొని యుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౩౬ లో నిక మోగలులతో బోరాడుట యసాధ్యమని తలంచి శహాజి ఢిల్లీశ్వరునితో సంధిచేసికొనెను. అప్పుడు ఢిల్లీ బాదుషహా యగు షహజహాను శహాజికి నాలుగువేల మనసబును, నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులపై నధికారమును నొసంగెను. ఇట్లు ఢిల్లీశ్వరునితో నిరుపాయం బయినపుడు సంధి చేసికొనినను, శహాజలక్ష్యమంతయు నైజాముశాహీనిలు

పుటయందే యుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౩౪ లో శహాజి, యిది మంచిసమయముగదా యని తలంచి యహామదునగరరాజ్యము మీద నొకపిల్లవానిని గూర్చుండబెట్టి నిజాముశాహికి జీవము పోయ యత్నించెను, ఈకాలముల నతడు ఢిల్లీశ్వరుని మోగలు సైన్యముల నెన్నియోపర్యాయము లోడించెను. బ్రాహ్మణాధికారుల గొందరను నియమించి, కొంతరాజ్యము జయించి, బాలరాజుపేరట దాను రాజ్యముచేయ నారంభించెను. మీరు, మేము గూడి మోగలుల గెలిచెదమని చెప్పి, బిజాపూరు నవాబులను గలపుకొని మోగలులతో సంధి చేసికొనినందున క్రీ. శ. ౧౬౩౭ వ సంవత్సరమున అహామదునగర రాజ్యము పూర్తిగా వినాశ మొందెను. తరువాత శహాజి రాజు బిజాపురరాజునొద్ద నుద్యోగమున నుండెను.

బిజాపురము రాజగు మహామ్మదు ఆదిల్ శహా శహాజిని నాదరించి, యతని నైజాముశాహిలోని జాగీరులన్నియు నతని కిచ్చి, యతనిని భీమా, నీరా యను నదులనడుమ నున్న ప్రాంతమునకు నధికారిగా నేర్పరిచెను. అత డాపనిలో గీర్తిచెందినపిదప నతనిని రెండవ దండనాయకునిగాను, రణదుల్లాఖానను వానిని మొదటి దండనాయకునిగాను నేర్పరిచి వారిని నవాబు కర్ణాటవిజయయాత్రకుబంపెను. ఈదండయాత్ర లోవిజయశ్రీ గైకొని వచ్చినందునకు మెచ్చి, నవాబు శహాజికి కర్ణాటకములోని కోలారు, బంగలూరు, బారాకోట, బాలా

పూరు, శిరకట మను ప్రాంతములు జాగీరుగా నిచ్చెను. అటు పిమ్మట శహాజిజన్మమంతయు నీరాజులకొలువులోనేయుండెను.

ఇట్లిరువది సంవత్సరంబులవరకును రారాజులైనఢిల్లీశ్వరులతో ఘోరముగా బోరాడి నైజాముశాహి పడకుండ నిలుపుటకై యమితప్రయత్నము చేసి, బీజాపురరాజులచే నప్రతిమ గౌరవము చెందిన శూరాగ్రేసరుండు చరిత్రనాయకుండగు శివాజికి జనకుండు. అలగ్జాండరుయొక్క విశ్వవిఖ్యాతమైన కీర్తికి నతనితండ్రియైన పిలిపరాజుయొక్క పూర్వప్రయత్నంబు లెట్లు సోపానప్రాయంబు లయ్యెనో, యట్టులనే శివాజియొక్క స్వరాజ్యస్థాపనంబునకు శహాజియొక్క శౌర్యంబును నతడు సంపాదించిన జాగీరులును మూలాధారంబు లయ్యెను.



రెండవ ప్రకరణము

★★★

శివాజీజన్మమును, బాల్యదశయు

శహాజీమహారాజుయొక్క యుద్యోగసంబంధమైన రమ్య చరిత్ర క్రిందటిప్రకరణములో వర్ణింపబడినది. కాని శహాజి యొక్క కుటుంబసంబంధమైన చరిత్ర యంత రమ్యమైనది కాదు. క్రీ. శ. ౧౬౦౪ వ సంవత్సరములో శహాజీ జిజాబాయిలకు బహుడంబముతో వివాహముజరిగెనని వెనుక వ్రాసియుంటిమి. కాని యీ వివాహబంధనము వధూవరుల కిరువురకును సౌఖ్యప్రదంబు గాదయ్యె. దంపతులకు స్నేహంబు గలుగుటకు మారుగా వైరంబు గలిగె. ఈవైరమునకు గారణమేమో చరిత్రకారులు స్పష్టముగా వ్రాయలేదు. ఐన నిందులకు జిజాబాయి యొక్క స్వాభిమాన (Self-Respect) ప్రధానంబయిన స్వభావంబే కారణంబయి యుండు నని కొందరు చరిత్ర కారులు వ్రాసియున్నారు. గొప్పవంశంబున బుట్టినదియై నందున దన్ను నొకరనుమాట లామెసహింప దయ్యె. శహాజి తురుష్కులయొద్ద నుద్యోగము చేయుచు వారిని భూషించు చుండెను. జిజాబాయియో, తురుష్కులను సదా ద్వేషించు చుండెను. ఇట్టీదంపతులకు బరస్పరవిరుద్ధములయిన స్వభావ

ములు గలిగియుండి నంగాన వారి యంతఃకరణములు కలియ వయ్యె. ఇట్లు వారి మనస్తాపంబు దినదినంబు వృద్ధి యైనందున క్రీ. శ. ౧౬౩౦ వ సంవత్సరమున శహాజి, తుకాబాయి యను రెండవస్త్రీని వివాహమాడెను. శహాజి చేసికొనిన యీ పునర్వివాహమువలన జిజాబాయి మది నలిగి తనపుట్టినింటి బంధువులయొద్దకు బోయెను. ఇట్లీసతీపతులకు వియోగము సంభవించుటకు పూర్వమే వారికిరువురు పుత్రులు గలిగిరి. పెద్దకుమారునిపేరు సంభాజి. తండ్రికి నీపుత్రునియం దత్యంత ప్రేమయున్నందున నతడెప్పుడును దండ్రియొద్దనే యుండెను.

శహాజి మహారాజుయొక్క రెండవకుమారుడు మహారాష్ట్రరాజ్యసంస్థాపకుండును, మహాసేనానాయకుండును నగు శ్రీశివాజీమహారాజు. ఈమహాపురుషుని జన్మంబు శివనేరి యను పర్వతదుర్గమునందు క్రీ. శ. ౧౬౨౭వ సంవత్సరమున నయ్యెను. ఈ సంవత్సరాంకంబు హిందూదేశ చరిత్రమునందు సువర్ణాక్షరంబులతో వ్రాసి యుంచునంత యోగ్యత గలదు యని చెప్పుటకు సందేహముగలదా? శివాజీ మహారాజు ముందు చూపిన యపరిమిత పరాక్రమమునయొక్క శుభసూచనలేమియు నతని జన్మకాలమునందు గానిపించినవి కావు. ఇందులకు విరుద్ధముగా నతనిజన్మకాలమందేమి, శైశవదశయందేమి యతనిని నిరుత్సాహకరంబు లగు నిబ్బందులే చుట్టుకొనియుండెను. తల్లిదండ్రులకు సానుకూల్యము లేకపోవుటయే మొదటి యిబ్బంది, ఇదియుగాక యప్పుడు శహాజిమహారాజు మొగలులతో యుద్ధము చేయుచుండెను. శివాజీకి మాతామహుండగు జాధవరావు

మొగలులవైపున నున్నందున నతనికిని, శహాజీకిని ఘోరమైన వైరంబు సంభవించె. ఇట్లు మాతామహునికిని, దండ్రికిని వైరంబు గలుగుట రెండవయిబ్బంది. తండ్రి మొగలులతో యుద్ధము చేయు నపుడు నీబాలుడును, నతనితల్లియు ననేకపర్యాయములు శత్రువులచేత జిక్కవారైరి. కాని యీసమయములయందు, వీరిపత్నియు, వీరిమాతయు నగు జిజాబాయియొక్క బుద్ధిప్రభావంబుచే నాబాలుడు సంరక్షింపబడియె. నేడు కొండాణా దుర్గములో నుండిన, రేపు శివనేరుకోటలో నెల్లుండి కొంకణదేశములోని మాహులికిల్లాలోను నుండి యల్పకాలములో స్థలాంతరంబులు చేయుచు, మగ డొల్లని యీసాధ్వి ముందు శకకర్తగానున్న తనకుమారుని సంరక్షించెను. ఇట్లు మహాదక్షతతో సంరక్షించుచున్నను, క్రీ. శ. ౧౬౩౩ వ సంవత్సరమున జిజబాయి తనయీరెండ్ల కుమారునితో వైజాపురంబున నుండ, నక్కడిదుర్గాధిపతికి లంచమిచ్చి, మోసముచేసి మొగలులు జిజాబాయిని, ముందు మొగలులగండడుగానున్న బాలశివాజిని జెరబట్టిరి. కాని మొగలులసైన్యములోనున్న కొందరు మరాఠాసరదారులు మధ్యస్థులయి, "శహాజి రెండవపెండ్లి చేసికొని జిజాబాయిని వదలివేసినందున నీమెను, నీమెపుత్రుని జెరబట్టుట న్యాయము కా" దని చెప్పి యీమెను విడిపించిరి. ఇట్లు కుటుంబకలహములవలనను, శహాజికిని మొగలులకును యుద్ధము జరుగు చున్నందువలనను, బదిసంవత్సరములవయస్సు గలవాడగువరకు శివాజీ తనతండ్రిని జూడ గలుగకపోయెను. విజాపూరునవాబులు మొగలులతో సంధి చేసికొనిన పిదప

క్రీ. శ. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరమునందు శహాజి విజాపురమునకు నుద్యోగార్థము వచ్చినప్పుడు నాతడు తన పెద్దభార్య యగు జిజాబాయిని, కుమారుడగు శివాజీని దనయొద్దకు బిలిపించు కొనెను. శహాజి క్రీ. శ. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరమున సయీబాయీ యనిన పిల్లను దెచ్చి శివాజీకి వివాహము చేసెను.

ప్రప్రధమమందు శివాజీకి దురకలయందుద్వేషముగలుగుటకు గారణము, మొగలులయుద్ధములవలన నాతనికి, నాతనితల్లికి గలిగిన యపరిమితకష్టమే. ఇట్లతనిమనంబున జిన్నతనములోనే యవనద్వేష మంకురింప, దానిని వృద్ధిపరిచినది యతనితల్లి యగు జిజాబాయి. చిన్నప్పటినుండియు దల్లియొద్దనే యున్నందున శివాజీకి దల్లిచనువధికముగా నుండెను. ఆమె యతనికి దమపూర్వులపరాక్రమచరిత్రంబులును, వైభవకథలును జెప్పి, ధైర్యోత్సాహంబులు గలుగజేయుచుండెను. యవనులు మనదేశ మంతయు నాక్రమించి యున్నారు, ధర్మమును బాడుచేసినారు, దేవాలయముల బడగొట్టుచున్నారు; గోబ్రాహ్మణసంహారము విధివిరుగడ లేకుండజేయుచున్నారు. ఇట్టి దుష్టులభీతిచేతనే కదా మన మీ కష్టముల ననుభవించుచున్నాము. వీరి నోడించు శకకర్త మనకులంబున నుద్భవింపనున్నా డని యనేకదృష్టాంతము లదివరకయియున్నవి. ఆ మహాపురుషు డెప్పుడు జన్మించునో! మన మెప్పుడు సుఖముగ నుందుమో.*" ఇట్లనేకపర్యాయములు దనకుమారునకు బోధించి యామె, శౌర్యము, ధైర్యము, యవనద్వేషము, స్వదేశ

* చిపళూనుకరకృతమైన మహారాష్ట్రుల చరిత్రము । అభ్యుదయము

స్వమతాభిమానంబు లను గుణంబు లాతనికి ముగ్గుపాలతో దరపెను. శివాజీ బాలుడుగానున్నప్పుడును, విజాపురరాజులతో బోరాడునప్పుడును, ఢిల్లీశ్వరునియొద్దకు బోవునప్పుడు, నావీర మాత యావీరున కిట్టియుపదేశమే చేసెను! "భర్తయను మతి లేక యుండినను జిజాబాయి తనకొమారుడగు శివాజీ యొక్క తెలివితేటల కానందించుచు నతనికి స్వదేశస్వమత ములయందలియభిమానమును వృద్ధిపరచుచు నుండెను. ఆమె భర్త తురుష్కప్రభువులయొద్ద సరదారుగా నుండినను నామె కామ్లేచ్ఛ ప్రభుత్వమునం దధిక ద్వేషము కలిగియుండెను. ఆమె సద్బోధవలననే శివాజీ మిగుల శూరుడయి తమదేశము నందలి తురకప్రభుత్వమును రూపుమాపి మరాఠీరాజ్యమును స్థాపించెను. ఆయన చేసినపరాక్రమమున కంతకును జిజాబాయియే మూల మనుటకు సందియము లేదని న్యాయమూర్తులగు మహాదేవ గోవింద రానడేగారు వ్రాసి యున్నారు. శివాజీ తానేపనిని జేసినను దల్లియనుజ్ఞవడయక చేసెడివాడు కాడు. శివాజీ మ్లేచ్ఛులతో వైరముచేయుట యతని తండ్రి కెంతమాత్రమును సమ్మతిలేదు. కాని తల్లిసహాయము వలననే మిగులవిఖ్యాతిగాంచెను. జిజాబాయి తానేమి మహాకార్యము చేయజాలకున్నను దనకు గలస్వదేశస్వమతాభిమానములను గొడుకునకు బోధించి తనకు గలయుద్దేశముల నతనిచే నెరవేరజేసెను. *" ఇట్లుతల్లి పవిత్రోపదేశంబువలన

* అస్మజ్జ్యేష్ఠసహోదరి యగు సౌ॥ భండారు అచ్చమాంబగారిచే రచయింపబడిన "అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల"-ప్రథమభాగము.

కుమారుండు రాజ్యసంస్థాపకుండయి ఘనతను వహించిన
యుదాహరణ మిదియొకటితప్ప వేరొకటి మరి యేదేశచరి
త్రమునందైనను గానిపించుట దుర్లభంబని నాయభిప్రాయము.
తల్లుల గుణావగుణముల ననుసరించి పిల్లల గుణావగుణములుం
డును గాన, మనసంఘమునందలి స్త్రీలస్థితిని సంస్కరింపవల
యునని ప్రతిపాదించెడి నవనాగరకవీరులకు నీశివాజీ జిజాబా
యులచరిత్ర మొకయత్యంతోపయోగకరంబగుశస్త్రంబే యని
చెప్పవలయును.

శివాజీకి జిన్ననాటినుండియు శౌర్యోత్సాహంబులు వృద్ధి
యగుటకు ముఖ్యకారణము పురాణశ్రవణము. అయిదారు
సంవత్సరములవయసువాడయినప్పటినుండియు భారతరామా
యణములలోనికథల నాతడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో వినుచుండెను.
ఋషులను బాధపెట్టురాక్షసులను రాముడు వధించినకథయు,
భీమార్జునాదు లద్భుతపరాక్రమము జూపి కర్ణ దుర్యోధన
దుశ్శాసనాదుల వధించినప్రకారంబులును విన్నప్పుడు బాల
శివాజీ శరీర ముప్పొంగి, గోబ్రాహ్మణనాశ మొనరించు యవ
నుల దానును నటులనే సంహరింపవలయుననిస యోచన
లాతని మనస్సునందుద్భవింప దొడగెను. శివాజీ యనేక
రాత్రులు కేవలము భారతరామాయణములలోనియుద్ధప్రకరణ
ములు వినుటయందే గడపుచుండె నట!

ఇట్లు క్రీ. శ. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరమున శివాజీ తండ్రి
యొద్దకు వచ్చినప్పు డాతనిచిత్తంబంతయు యవనద్వేషముచే
నిండి యుండెను. అతనితండ్రియగు శహాజి చిన్న నాటనుం

డియు యవనుల సేవలోనే యుండి గొప్పయుద్యోగములు చేసి జహాగీరు సంపాదించినవాఁడయినందున నాతఁడు తనకుమారుని రాజద్వేషమున కెంతయు జింతిల్లు చుండె. ఒకనాడు తనకుమారుని బిలిచి యాతఁడు "నాయనా! నీవు పదిపండ్రెండు సంవత్సరములవాఁడవయితివి; ఇక దిన దినము నా వెంట నవాబు పేరోలగమునకు (దరబారునకు) వచ్చి నవాబునకు సలాము చేసి తన్నతిన్నగా నతనియనుగ్రహము సంపాదించిన నీకు మేలు కలుగఁగల"దని యుపదేశించెను. అందునకు శివాజీ యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను :— "యవనులత్యంత నీచులు; వారి నాశ్రయించుటకును, వారికి సలాము చేయుటకును నా కెంతమాత్రమిష్టము లేదు. రాజవీథులలో జరుగుచున్న గోవుల వధ జూచి, వధచేయుయవనులను వెంటనే చంపవలయు ననిన యిచ్ఛ నాకు గలుగును గాని, యటులజేసిన మీరేమని యెదరో యనినభీతిచేత గోపము నచటనే యడచు చున్నాడను. గొప్పగొప్ప తురకయధికారులయింటికి బోయి వారి నాశ్రయింప నేనొల్ల. ఒకానొకప్పుడు యవనస్పర్శ సంభవించెనేని, నే నావస్త్రముల బరిత్యజించెదను." ఈవచనంబులు విని శహాజి మిగుల నచ్చెరువొంది పుత్రునితో నిట్లనియె:—"నీవు చెప్పినమాట లన్నియు సత్యంబులే. కాని ప్రస్తుతము పృథివి కంతటికి యవనులు రాజులయి యున్నారు. వారిసేవ చేసి, మనము మనమతమును రక్షించుకొనుచునుండుటయే యీశ్వర సంకల్పమని తోచుచున్నది. అటుల గానియెడల మన స్వరాజ్యమేలపోయి యుండును? నేను మీకొరకత్యంత శ్రమ

చేసి వైభవమును సంపాదించినాడను. నేను సంపాదించిన దానిని రక్షించుకొనుచు మీరు నవాబు దయకు పాత్రు లగు టయే మీకు ధర్మము." అంతపై శివాజీ యుత్సాహము లేని ముఖముతో నిట్లనియె:—"మీయాజ్ఞ శిరమున వహింప వలయు ననుటకు సందేహము లేదు. కాని గోబ్రాహ్మణపీడకు లగు యవనులను జూచుటకంటె బ్రాణంబుల బరిత్యజించుట మే లని నాయభిప్రాయము."*

ఇట్లుతండ్రి కొడుకులకు నప్పు డప్పుడు సంభాషణజరగు చుండ నొకనాడు బలవంతముగా శహాజి, శివాజీని నవాబు పేరోలగమునకు బంపెను. అంతకుంటె బూర్వము నవాబు మంత్రియగు మురారరావు, నవాబుతో శివాజీయొక్క శౌర్యాది సుగుణసంపదను గొనియాడి యుండెను. కాని శివాజీ రాజ సభకు బోయి నవాబునకు సలాముచేయకయే దూరముగా గూరుచుండెను. అందుపై, నవాబు "యితఁడేనా శహాజిరాజుకొమా రు" డని యడుగగా మురారరా "యితనిది చిన్నవయసు; ఇదివర కెన్నడును రాజసభ చూచినవాఁడు కాఁడు" అని చెప్పి యా నవాబు నెటులనో సమాధాన పరిచెను. ఇంటికి బోవు నపుడు బాలశివాజీకి నవాబు వస్త్రాద్యలంకారము లిప్పించి పంపెను. కాని యింటికి బోయినతోడనే యావస్త్రములు తీసివేసి శివాజీ సచేలస్నానము చేసెను.

శివాజీయొక్క యీప్రవర్తనయంతయు జూచి మురార రావును, శహాజియు, శివాజీని రాజధానియైన బిజాపురములో

* చిటనీసుకృతమైన బఖరు.

నుంచుట మంచిదికాదని తలచిరి. ఇంతలో శహాజి మహా రాజునకు, నవాబుయొక్క యాజ్ఞవలన గర్ణాటక ద్రవిడదేశము లపై దండువెడలవలసి వచ్చెను. కాన నాతడు జిజాబాయిని, శివాజీని, శివాజీభార్య యగు సయీబాయిని దనజహాగీరులో నున్న పూనా*పట్టణమునకు బంపెను. పూనా మొదలయిన జాగీరులపని చూచుటకును, భార్యాపుత్రాదులను గాపాడుట కును శివాజీవెంట శహాజి, దాదోజి కొండదేవుడను బ్రాహ్మణు డగు గుమాస్తానొకనిని బంపెను. తనవెంట పెద్దకుమారుడగు సంభాజిని, చిన్నభార్యయగు తుకాబాయిని దీసికొని శహాజి క్రీ. శ. ౧౬౩౭వ సంవత్సరములో గర్ణాటకమునకు బోయెను. అక్కడ బరాక్రమముచే బ్రసిద్ధి చెందినందున నవాబతనికి నచ్చటనే కొన్ని జాగీరు లిచ్చెనని వెనుకటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని. ఈ జహాగీరును జక్కబరుచుచు, జిన్నచిన్న సంస్థానముల జయించుచు శహాజి తరలిరాక, ద్రవిడ కర్ణాటక దేశములలోనే యుండ నిశ్చయించెను. తంజావూరు (Tanjore) సంస్థానాధిపుండగు విజయరాఘవుని గెలిచి శహాజి యాగ్రామమే తనకు రాజధానిగా నేర్పరుచుకొనెను. ఇంతలోనతనికి ద్వితీయభార్యయగు తుకాబాయివలన వెంకోజీ యను పుత్రుడు గలిగెను. ఆ పుత్రునియందు విశేషమమత గలవాడయి, యతనికి తంజావూరు రాజ్యమీయదలచి శహాజి

* ఇంగ్లీషువారు "పూనా" యనియు, నాంధ్రులు "పునహా" యనియు వాడుకొను పట్టణముయొక్క నిజమయిన మహారాష్ట్రనామము "పుణే." ఇప్పటికి మరాటీవారిచే నీపేరే వాడబడును.

మహారాష్ట్రమునకు దిరిగి వచ్చుటమాని, పూనా జాగీరుపని దాదోజి కొండదేవుడు చూచునట్లును, వచ్చిన పైకముతో జిజాబాయి శివాజీ మొదలయినవారిఖర్చు జరుపునట్లును, మిగిలిన పైకము తనకు బంపునట్లును నేర్పాటుచేసెను.

ఇట్లు తండ్రిచే బూర్ణముగా విడువబడిన శివాజీని దాదోజి కొండదేవుడు తండ్రికంటె నధికప్రేమతో బెంచెను. జిజాబాయి యుపదేశమువలన యవనుల జయించునిచ్ఛ శివాజికి గలిగినట్టుల నతనికి యవనుల జయించు సామర్థ్య మీ దాదోజికొండదేవునియొక్క సుశిక్షవలననే గలిగిన దనుటకు సందేహములేదు. ఈయన అనేకసంవత్సరములనుండి శహాజి యొద్ద రాజకీయోద్యోగములో నున్న బ్రాహ్మణశూరుడు. ముస్సద్దీపనిలో నితనితో సమాను లాకాలమున నెవ్వరును లేకుండి రనుటకు సందేహము లేదు. పూనా జాగీ రీతనిచేతికి వచ్చువరకు బహుదుర్దశలో నుండెను. దొంగలవలనను దోడేళ్లవలనను లోకులు బహుబాధితు లయి జాగీరువదలి పారిపోయిరి. దాదోజి లోకులకు బహుమానము లిచ్చి తోడేళ్ల నన్నిటిని జంపించి యుగ్రశాసనమున దొంగల రూపుమాపి కొంచెపాటిశిస్తులకు బొలములు రయితుల కిచ్చి జాగీరంతయు శీఘ్రకాలములోనే పొందుపరిచెను. ఇట్లు రాజ్యకార్యనిపుణుడగు దాదోజికొండదేవుడు పదిసంవత్సరములలో జాల ధనము మిగిలిచ్చి, యనేకబటులను దనసేవకులుగా నేర్పరించి, పడిపోయినకోట లెన్నియో మరల గట్టించి, శత్రుభీతి లేకుండ జాగీరును రక్షించు చుండెను. బ్రాహ్మణక్షత్రియకార్యము

లందు ప్రవీణుడగుసీ బ్రాహ్మణుడు శివాజీకి నావశ్యకము లయిన సకలవిద్యలు నేర్పెను. శివాజీకి నక్షరజ్ఞానములే కుండె ననియు, నతఁడు దస్కతుగూడ జేయలే కుండెననియు గొంద రింగ్లీషుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు! ఇందులకువిరుద్ధముగ మహారాష్ట్రగ్రంథకారులు కొందరు శివాజీ సకలశాస్త్రము లందును, సకలకళలయందును ప్రవీణుఁ డయియుండెనని వ్రాసి యున్నారు! ఈరెండు సంగతులును నతిశయోక్తు లని నా యభిప్రాయము. శివాజీ దాదోజీవంటి మున్సద్దీయొద్ద నున్నందునను, నతఁడు దనతమ్ముఁడును దంజావూరురాజును నగు వెంకోజీకి వ్రాసిన యుత్తరమువలనను నతనికి మాతృభాష వ్రాసి చదువునంతజ్ఞాన ముండె ననుటకు సందేహము లేదు. ఆకాలమున మరాటావారి పిల్లవాండ్ర కింతకంటె నధికవిద్యతో బనియు లేక యుండెను. యుద్ధముచేయుట వారిపనిగాని గుమస్తాలవలె జాబితాలు వ్రాయుట వారిపని కాదు. అందుచే నితరవిద్యలకంటె ధనుర్విద్యయందే వారి కత్యాదర ముండెను. కాని, దాదోజీకొండదేవుడు శివాజీకి ముఖ్యముగా గుర్రము పై నెక్కి-సవారి చేయుట, ఖడ్గముతో సాముచేయుట, గుర్రము పైనుండి బల్లెముతో బోరాడుట, మొదలయిన యుద్ధవిద్య లన్నియు నేర్పెను. తరువాత జమాబంది చేయుపద్ధతి న్యాయ విచారణ చేయు పని, తమకు ప్రతికూలముగా నుండుసంగ తుల నన్నిటిని యుక్తిచే దమకు ననుకూలము లగునట్లు మా ర్చుకొను నుపాయము, మొదలయిన లౌకికవ్యవహారములన్ని యునేర్పెను. ఇట్లు క్రొత్తరాజ్యమును సంపాదించుట కావ

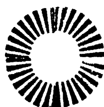
శ్యక మైనవిద్యలును, రాజ్యము సంపాదించిన తరువాత దానిని స్థిరపరుచుట కావశ్యకమైన విద్యలును, నారాయణకొమరుడు సంపాదించెను.

దాదోజి కొండదేవుడు విద్యలన్నియు శివాజీకి నేర్పునపు డాతడు తురకలతో బోరాడవలయునని నేర్పినవాడు కాడు. మరాటావారి పిల్లలకీవిద్య లావశ్యకము లయియు, శివాజీ పెద్దవాడయి శహాజీవలెనే తురకరాజుల మెప్పించి జాగీరులు పొందవలయు ననియే నేర్పెను. శివాజీ పెద్దవాడయినకొలది దాదోజి యతనిని జాగీరుపనిలోనికి జొరబెట్టదొడగె. జమా బందీ పద్ధతి బాగుగా తెలియవలయునని యతనిని వెంటబెట్టు కొని ప్రతి గ్రామమునకు బోవుచుండెను. కాని చిన్నజాగీరు రక్షించుకొనుచు గూర్చుండుటకంటె గొప్పదియగు స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను వేరొక మహాకార్యంబు చేయవలయునని నిశ్చయించినవాడగుటచే శివాజీ జాగీరుపనియందంత లక్ష్య ముంపక యుద్దిష్టమహాకార్యమెట్లు నెరవేరునాయని యోచిం చుచుండెను. దాదోజి చేతిక్రింద బనిచేయుచున్న కొందరు ముత్సద్దీలకు దనయాలోచన తెలిపి వారిని దన కనుకూలల ముగా జేసికొనెను. వారును నవయౌవనములో నున్నయట్టి శివాజీయొక్క సాహసకార్యము వారికి సమ్మతంబయ్యెను.

ఇట్లు శివాజీ తురకలతో బోరాడి స్వరాజ్యము స్థాపించు ప్రయత్నము చేయుచున్నంతల కెంతయో చింతిల్లి దాదోజీ యొకనాడు శివాజీని దనయొద్దకు బిలిచి యిట్లు బోధిం చెను:—"మీరు స్వరాజ్యము స్థాపించుటకు జేయుచున్న

యత్న మత్యంత స్తుత్యమనుటకు సందేహము లేదు. కాని ప్రస్తుతకాల మిందుల కనుకూలముగా లేదు. పృథ్వి యంతయు యవనులు జయించినారు. కోటలు సైన్యములు మొదలయిన వన్నియు వారికి స్వాధీనములై యున్నవి. హిందూరాజులు గూడ వారికే సహాయులుగానున్నారు. మీరారంభించిన పనికి హిందూరాజులందరు సహాయముగానుండి, హిందూ సైన్యము లంతటను వ్యాపించి యుండవలయును. ఈశ్వరానుకూలతయు సిద్ధుల యాశీర్వాదములును గావలయును. కాని ప్రస్తుతము కాలదేశ వర్తమానములు మన కననుకూలముగా నున్నందున మీరారంభించినపని నాకు సమ్మతముకాదు. దీనిపర్యవసానము శుభప్రదము కాజాలదు. మీ తండ్రిగారు మహాపరిశ్రమచేసి ధనమును, కీర్తియు సంపాదించినారు. వానిని బోగొట్టి లోక నింద వడయవలదని మా అభిప్రాయము."

ఇట్లుపదేశించినందువలన నతనితో "మీ యనుజ్ఞప్రకారమే వర్తించెద" నని చెప్పి శివాజి యతనికి దెలియకుండ దన కార్యసిద్ధికొరకు సాధనంబులు సేకరించుచుండెను.



★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

మూడవ ప్రకరణము



యుద్ధసన్నాహము—ప్రథమపరాక్రమము

తురుష్క-రాజుల నోడించి స్వతంత్రరాజ్యము స్థాపింపవలయు నని నిశ్చయించి, శివాజీ యందుకొఱకు దగినయత్నంబును జేయ దొడగె నని రెండవప్రకరణమునందు వ్రాసి యుంటిని. తనమహోద్దేశము సాధించుటకై యతడు చేసిన మొదటిపని కొండలలో స్వయముగా దిరిగి యాపర్వత ప్రదేశము లన్నిటిని బూర్ణముగా నెఱుగుట. వీ లయినప్పుడు శత్రులపై నొక్క-సారిపడి వారిని జెల్లాచెదరుచేయుటకును, వీలు లేనప్పు డెవరికి దెలియకుండ దాగి యుండి స్వరక్షణము చేసికొని సురక్షితముగా నుండుటకును, క్షణములో శత్రువులకు నెదుట బ్రత్యక్షమై, మెఱపువలె క్షణములో నదృశ్యమగుటకును బర్వతప్రదేశంబు లత్యంతసాహాయ్యకరంబు లని తన చిన్ననాటియనుభవమువలన నెఱిగినవాడు గాన, శివాజీ కొంకణము, మావళా, యనుప్రదేశములలోని భయంకర మైన కొండలలో నెల్లపుడు దిరుగుచు, పచ్చటిగుట్టలు, గుహాలు గుప్తమార్గములు, జలాశయములు దుర్గనిర్మాణయోగ్యస్థలంబులు మొదలయిన వాని కన్నింటికిని దృఢపరిచితుడయ్యెను !

స్వకార్యసిద్ధికొరకయి శివాజీ యవలంబించిన రెండవ మార్గము కొండతావులలోనున్న లోకులతో స్నేహముచేయుట. మావళా యనుప్రాంతము శివాజీయొక్క జాగీరులోనిది. అది పర్వతప్రదేశము. అచ్చటిమావళే యనబడు జనులు కడుబీద లు. దినమంతయు బాటుపడిన గాని వారికి దినుటకు నొక జొన్నరొట్టెదొరకక యుండెను. వారిమేనికొకగోచి తప్ప మరి యేమియు వస్త్రముండదు. ఇట్లువారుజూచుటకు కడు బీదలు గను, మూఢులుగను నుండినను దీర్ఘకాయులుగను, ఆజాను బాహులుగను, అమితబలవంతులుగను నుండిరి. ఇంతియ కాదు. అనుపమస్వామిభక్తి యను సద్గుణరత్నంబుచే నాజాతి యంతయు విభూషితంబై యుండె. తమకు గట్టుకొనుటకయి యొకకపీనమును, నోటబెట్టుకొనుట కొకరొట్టెయును ఇచ్చిన వానికొరకు వారు ప్రాణములు నైన నిత్తురు. చూచుటకు బిచ్చివారివలె నుండినను నెన్నికష్టములకైన నోర్చి భగీరథ ప్రయత్నముచేసి స్వామికార్యము నెట్లులైన సాధించునట్టి యద్భుతప్రజ్ఞ యీ మావళే యనబడు అరణ్యచరుల కుండెను. వీరుకొండలలో నుండువారగుటచే నచ్చటి త్రోవలన్నియు వారికి గరతలామలకము లయియుండెను. అరణ్యప్రదేశము లలో నుండువా రగుటచే హింస్రపసువులవలన దమకు హాని కలుగకుండ వారు వివిధప్రకారంబులయిన ధనుర్విద్య లభ్య సించియుండిరి. ఏవంగుణవిశిష్టు లయిన మావళేవాండ్రు తనకు ననుకూలు రయిన దనకార్యంబు సులభంబుగా సిద్ధించు నని యెరింగినవాడయి శివాజీ యాపర్వతవాసులతో మైత్రి

చేసెను. వారియొద్దనుండి రావలసిన పన్నులు వదలివేసియు, వాండ్రకు సన్నవస్త్రంబు లిచ్చి సంరక్షించియు, గొందరను జాగీరులోని యుద్యోగములలో నియమించియు, దాను నెల్లప్పుడును వారిలో గలసి మెలసి యుండియు వివిధోపాయములచే శివాజీ మావళేవారి యంతఃకరణములను వశపరచుకొనెను. వారికి శస్త్రాస్త్రంబుల నొసగి వ్యూహక్రమంబుల నెఱింగి యుద్ధపద్ధతుల నన్నింటిని గరపి సంగరయోగ్యుల జేసెను. ఇట్లు శివాజీకి దోడ్పడిన మావళేవారికి నధిపతులును, దెవి ముఖులును అయిన ముగ్గురుమహారథులు ప్రారంభమునుండి శివాజీకి కుడిభుజములుగా నుండిరి. వా రెవ్వ రనిన:—

౧ తానాజీమాలసురే:—ఈమావళే వీరుని నామము మహారాష్ట్రదేశపుచరిత్రములలోనేమి, చరిత్రగీతములలో నేమి (Ballads) యజరామరమై యున్నది. ఇతడును, ఇతనితమ్ముడగు సూర్యాజియు శివాజీమహారాజునకు బహిఃప్రాణములయి యుండిరి. ఈ వీరుడు తనప్రాణముల సమర్పించి శివాజీకి సింహగడ మనుపర్వతదుర్గమును సాధించి యిచ్చెను.

౨ ఏసాజీకంక్:—ఈతడు మావళే పదాతములయొక్క ముఖ్యసేనాని. శివాజీయొక్క ప్రథమవిజయములలో నితని శౌర్యసాహసములే మిక్కిలి యక్కఱకు వచ్చెను. అఫజుల్ ఖానుని వధసమయమునను, షాహీస్తేఖానుని భంగపరిచినపుడును నితడు శివాజీకి దోడుగానుండెను. ఇతడును తానాజియు శివాజీవెంట ఢిల్లీకి వెళ్ళియుండిరి.

3 బాజీసల్కార్:—పై నుదహరించిన యిద్దర శూరులవలెనే యీతఁడు శివాజీసేవలోనుండి ప్రాణసమర్పణ మునకైన వెనుదివియక స్వామికార్యములనిర్వహించుచు. నైరు కొంకణప్రాంతములో యుద్ధము చేయుచు నీతఁడు కీర్తిశేష య్యెను.

ఈముప్పురు మావళేవీరులు శివాజీయొక్క ప్రథమసహాయులు. ప్రాణస్నేహితులు. వీరుగాక శివాజీకి సాయముచేసిన గూవళే మహారథు లనేకులుండిరి. వారిలో ముఖ్యులీక్రింద వర్ణింపబడినవారు.

నేతాజీపాల్కర్:—ఈత డశ్వసైనికులకు నధిపతియై యుండెను. తనపేరిట రెండుశతాబ్దములవరకు దేశంబులనన్నింటి గజగజవడకజేసిన మరాటాగుర్రమునకు నీతఁడు మూలస్థుండని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడసామాన్య సాహసము కలవాఁడయి అహమదనగరమువరకును, అవరంగాబాదువరకును దండు వెడలుచుండెను. ఎక్కడజూచిన దానైయె రాజ్యమునకు వచ్చు నాపద లన్నింటిని నిర్భయముగా నెదుర్కొనుచుండెను.

ప్రతాపరావుగుజర్:—ఈతడుగుర్రపురౌతులకు మరి యొక మొనగాడుగా నుండెను. శివాజీ కితనియందత్యంత విశ్వాసము కలిగి యుండెను. ఈతఁడు మొగలులసైన్యమును బీజాపూరుసైన్యము నోడించెను. ఢిల్లీబాదుషాకును, శివాజీ కిని సంధి గలిగిన రెండుసంవత్సరము లీయన ఔరంగ బాదులో సైన్యసమేతుఁడై యుండెను. ఒకసారి బీజపూరు సైన్యములను నీతఁడు తగిన రీతిని వెంబడింపనందున నీతనిపై

శివాజీకి కొంచెము కోపమువచ్చెను. కాని యాకోపమును దీసి వేసి మరల శివాజీయనుగ్రహమును సంపాదింపవలయు నని తలచి యీతడు మరియొకసారి తురకసైన్యము నోడించి యా యుద్ధమునందు దానును గూలి జయమును సంపాదించెను. ఆహా! ఇట్టిసేవకు లుండినందున గదా శివాజీ స్వరాజ్యమును స్థాపింపగల్గుట!

ఇట్లు శివాజీయొక్క స్ఫూర్తి, తేజము, స్వదేశస్వమతాభిమానములు, సాహసము మొదలయిన సద్గుణముల జూచి యనేకమహారాష్ట్రవీరు లీతని చుట్టు బోగైరి. శివాజీయొక్క స్వాభావికమధురసంభాషణకు వశులై యీశూరులందరును నతనితో స్వదేశమునకై ప్రాణములను గూడ నర్పించెద మని కృతనిశ్చయులై కార్యమును బ్రారంభించిరి.

స్వరాజ్యము స్థాపించు నిమిత్తము ప్రప్రథమమున గొన్ని పర్వతదుర్గములను స్వాధీనపరచుకొనవలెను, మన మందరము సురక్షితుల మై, స్వకార్యము నిర్వహింపవలె నని వారందరు నిశ్చయించిరి.. ఏల యన నిప్పటికు రాజ్యముచేయుచున్న నవాబుల ప్రచండసైన్యములతో రణరంగమునందు హోరాహోరిగా బోరాడునంతశక్తి తమకు బ్రారంభమున నేగలుగుట యసంభవ మనియు, గొన్ని దినములవరకును దామిష్టము వచ్చినప్పుడు పోరి యిష్టములేనప్పుడు దాగియుండుటకుబర్వత దుర్గము లుండుట యావశ్యక మనియు నావీరులందరకు దెలిసి యుండెను. ఇట్లు యోజించి వారు ప్రథమమందు తోరణా యను దుర్గమును సాధింప దలచిరి. శివాజీ తోరణాకిల్లాపైకి

దండెత్తి పోయి కొంతభయము చూపియు, కొంతయాశ చూపియు నాదుర్గాధిపతిని వశపఱచుకొని దుర్గము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లు క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరమున ననగా శివాజీ పందొమ్మిదిసంవత్సరములవాఁడై యుండగా నతఁడు తోరణా యను దుర్గమును సంపాదించి తాను ముందు స్థాపించునట్టి స్వరాజ్యమునకు తోరణము గట్టెను.

తోరణాకిల్లా బీజాపూరు (విజాపురము) సంస్థానములోనిది. అందువలన బీజాపూరునవాబు కోపించి తనమీఁదికి పెద్దసైన్యము పంపునేమో యనియు, వారినందరిని మొట్టమొదటనే యెదిరించుట దుర్లభమనియు దలచి శివాజీ బీజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "తోరణాకిల్లా నేను దీసికొనుట మీకొఱకే. ఇంతకు బూర్వ మున్న కిల్లేదారు (దుర్గాధిపతు) లందరును రావలసినపైక మేమియు దేవర వారికి జెల్లించినవారుకారు. ఈదుర్గము మాచేతిలోనే యుంచిన యెడల మేము పూర్వపు దుర్గాధిపతులకంటె నధికధనము చెల్లించెదము. ఇదియుగాక యీ దుర్గప్రాంత మొకమూల నున్నందున నిట్టిచోట మావంటి విశ్వాసస్థులైన సేవకులుండుట మీకు మేలు." ఇట్లు సులతానునకు దియ్యని మాటలతో వార్తనంపి తాను స్వాధీనపరచుకొనిన తోరణాదుర్గము పరుల కభేద్య మగునటుల దృఢముగా గట్టించి సైన్యమును వృద్ధి పరుపసాగెను. కోటపని జరుగుచున్నప్పుడొక ప్రాత గోడసందున శివాజీకి నమితధనసంచయము దొరకెను, తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు మెచ్చి తనకులస్వామిని యగు

భవానీయే యాధన మిచ్చెనని తలచి శివాజీ తోరణాకిల్లాకు సమీపముననేయున్న కొండపై మరియొక దుర్గము నిర్మించెను. ఈక్రొత్త దుర్గమొక సంవత్సరములో గట్టించి యది యత్యంతాభేద్యమైనందున దానికి రాజగడమను నామమిడి దానినే తన రాజధానిని జేసికొనెను.

ఇట్లు శివాజీ నవీనదుర్గములను నిర్మించుచుండగా నీసంగతి యంతయు బీజాపూరు నవాబునకు దెలిసెను. కాని యీకోటలే ముందు దన రాజ్యమునకు నాశహేతువులగునని యానవాబునకు దెలియనందున నాతండు విశేషము భయపడడయ్యె. కాని యొద్దనుండు మునలిసరదారులు వెంటవెంట హెచ్చరికచేయ నుదకాతడు నీవు దుర్గములనుగట్టుట మానుమని శివాజీకిని, నీకొడుకిట్లు కోటలనేల కట్టుచున్నాడని ద్రవిడదేశమందున్న శహాజీకిని వార్తపంపెను. శహాజికి నంతకుబూర్వము తన కొడుకిట్లు క్రొత్తదుర్గముల నిర్మించుచున్నాడన్న వార్తయే తెలియదు. కాన నవాబునొద్దనుండి వచ్చిన వార్త విని యతనికి నకొమారునిపై గోపమువచ్చెను గాని, నవాబునకు గోపము రాకుండ నతడిట్లు వార్త పంపెను. 'నాకుమారుడు నన్నడుగకయే క్రొత్తకోటలను గట్టుచున్నాడు. అయినను నేనును వాడును మీ సేవకులమే. నాకొడుకు చేయుచున్నపని మీరిచ్చిన జాగీరును రక్షించుకొనుటకయి కాని, మరియొక దురిచ్ఛచే గాదనుటకు సందేహము లేదు. ఇట్లు నవాబును సమాధానపరిచి శహాజీ దాదోజీకొండదేవునకును, శివాజీకిని గోపముతో నుత్తరములు వ్రాసి కోటపని'

వెంటనే యాపివేయవలసినదియని యాజ్ఞాపించెను. ఈయుత్తరము చూచుకొని దాదోజికొండదేవుడు ఇన్నిరోజులు పేరుప్రతిష్టలతో గడచినను నికమీద శివాజీవలన దనకు నపకీర్తి రాగలదని యోచించి శివాజీని దనయొద్దకు బిలిచి యిట్లనియె 'నేను మొదటినుండి చెప్పుచుండినను మీరు వినకపోయితిరి. మీయవిచారకృత్యములను విని శహాజీరాజుగారికి మిగుల కోపమువచ్చినది. మీరుచేయు దుష్కృత్యములవలన మీగొప్ప కుటుంబమునకు హాని కలుగగలదు; మీరీ పిచ్చిపనులను జేయక మీతండ్రివలెనే నవాబులసేవ చేసి కీర్తిని బడయుడి' అందుపై శివాజీ సరియే యని తలయూపి తాను జేయదలచినపనుల నన్నిటిని నిరాటంకముగా జేయుచుండెను. ఇట్లు శివాజీ తనమాటవినక కులనాశనముగుపనులనే చేయుచున్నాడని చూచి దాదోజికొండదేవుడు చింతచే క్షీణింపసాగెను. కొన్నిదినములు గడచినపిదప నతడు మరణోన్ముఖుడైనప్పుడతడిట్లు యోచింపసాగెను. 'శివాజీ సామాన్యమానవుడుగా గానిపింపడు. అతడుచేయుచున్న పని మేమనుకొనినటుల నింద్య మయినది కాదు. అతనిమనసు త్రిప్పుటకై నేను జేసినయత్నము లన్నియు నిష్ఫలములైనవి, ఇందుచే నీతడు జేయుపని యీశ్వరునకు సమ్మతంబే యని యేల తలంపగూడదు? ఇతనిబుద్ధియు బరాక్రమమునను జూడగా నితడు నద్వితీయుడని తోచుచున్నది. ఈ వంశమున యవనులను సంహారించు శకకర్తయొకడు పుట్టగలడని యొకప్రసిద్ధి కలదు, ఆతడే యీతడేల కాగూడదు? ఇట్లు చింతించి

యాతఁడు మరణసమయమున శివాజీ నొద్దకు బిలిచి జాగీరు పని యంతయు నతనికినప్పజెప్పియిట్లనియె. 'నాయంత్యకాలము సమీపించినది. ఇంతవరకు మీరారంభించిన పని వలదని నివారించుచుంటినిగాని, మీబుద్ధియు, బరాక్రమమును జూచి మీరాపనిని నిర్వహింపగల రనిన నమ్మిక నాకు గలిగెను. కాన మీరిక బై ననుమానింపక. హిందూస్వరాజ్యముస్థాపింప యత్నము చేయుడి. మీకు నీశ్వరుఁడు నిశ్చయముగాయశము నియ్యగలఁడు. మీరు గోబ్రాహ్మణులను రక్షించి దేవాలయములను పాడుజేయుచున్న యవనులను సంహరింపుడి. ఇన్ని దినములు మీతండ్రిగారు నన్ను బోషించినటుల నిక బై మీరు నాకుటుంబమును బోషింపుడి-ఇంతియు నాప్రార్థన." ఇట్లుపదేశించి యావృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రాణములు విడిచెను.

దాదోజికొండదేవుఁడు గతించినపిదప జహాగీరిసంబంధమైన సర్వస్వాతంత్ర్యంబులును శివాజీకి బ్రాప్తమయ్యెను. అప్పుడు వెనుకటివసూలుబాకీ యడుగుటకయి కర్ణాటకము నుండి శహాజీయొక్క మనుష్యులు వచ్చియుండిరి. కాని తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు ధనమధికముగా గావలయు నని యెంచి శివాజీ తనతండ్రి కిట్లు వార్తపంపెను, 'వృద్ధుఁడయినదాదోజికొండదేవుఁడు మృతుఁడయ్యెను. ఇప్పుడుమీరు వసూ లిమ్మనిన నేనెట్లియ్య గలను? ఇక్కడ బ్రతిదినము నాఖర్చునకై పైకము చాలకున్నది. నావ్యవహారము, సిబ్బంది యభివృద్ధిమీఁద నున్నది. ఇక మీదగర్ణాటకములోని యాదా

యమువలననే మీరు మీవ్యవహారములను జరుపుకొనుట మంచిది.

శివాజీ పాలింపదొడగిన జహగీరిలో నదివరకు శహాజిచే నియమింపబడిన పురాతనాధికారులు కొందరుండిరి. వారు శివాజీ యనుజ్ఞను మించజొచ్చిరి. ఇట్లు శివాజీయొక్కయాజ్ఞను నతిక్రమించిన వారిలో చాకణ్ అను కిల్లాకు నధిపతియైన ఫిరంగాజీ నరసాళా యను వాడొకడు. వీనితో బోరాట పెట్టుకొనినయెడల నంతఃకలహములకు ప్రారంభమై తన మహోద్దేశమునకు విఘ్నము కలుగునని తలంచి శివాజీ తియ్యనిమాటలచే వాని వశపరచుకొని వాని యుద్యోగము నందే వాని నుంచెను. శివాజీకి లోబడని రెండవయధికారి సహాజీయొక్క ద్వితీయభార్యయైన తుకాబాయికి దోబుట్టువగు బాజీమోహితే. సుపాయను పరగణా ఇతనిచేతిలో నుండుటయేకాక, యితనియొద్ద మూడువందల గుర్రపురౌతులుండిరి. శివాజీ యెన్నిసారులు పిలిపించిన, నీతడతనిదర్శనమునకు వెళ్లినవాడు కాడు. శహాజీయొద్దనుండి శివాజీకి నీ స్వాధీనములో నున్న పరగణా యిమ్మని నాకు నాజ్ఞవచ్చినగాని, ఈ పరగణా మీకు స్వాధీనపరచుటకు వీలులేదు. అని శివాజీకి వార్త లంపుచుండెను. వీడు మంచిమాటలచే స్వాధీనపడడని తెలిసికొని శివాజీ యొకనాడు తన మావళా సైన్యంబును వెంటబెట్టుకొని మధ్యరాత్రి బాజీమోహితే యింటిని ముట్టడించి యతని నతనిపక్షమువారి నందరను జెరబట్టి పరగణా

యంతయు స్వాధీనపరచుకొని కర్ణాటకములో శహాజియొద్దకు బొమ్మని యతనిని వదలివేసెను.

శివాజీయొక్క జహాగీరులో కొండాణా యనియు, పురందర మనియు రెండు గొప్ప దుర్గంబులుండెను. ఈ దుర్గములకు నధిపతులు బీజాపూరునవాబుచే నియమింపబడినవారు. వారు శివాజీకి బ్రథమమునుండి మిత్రులయియుండిరి. కొండాణా యను దుర్గాధిపతియగు తురుష్కునికి ధనమిచ్చి శివాజీ యా దుర్గమును స్వాధీనపరచుకొనెను. ఇంతలో బురందర దుర్గాధిపతియగు నీలకంఠీ హైబతరావు మృతిజెందెను. వానికి ముగ్గురు పుత్రులుండిరి. అందు పెద్దవాడు బీజాపూరు సుల తాను యొక్క యనుజ్ఞ లేకయే దుర్గమును స్వాధీనపరచు కొనెను. అందుకు నతనికి నతని ఇద్దరుతమ్ములతో వైరము సంభవించెను! ఈతగవుతీర్పవలయునని వారుముగ్గురును శివాజీ యొద్దకు వచ్చిరి. వారి తగవుతీర్ప శివాజీ తన సైన్యముతో బురందరదుర్గముక్రింద దిగెను. శివాజీ చిన్నతమ్ముల పక్షపా తియై యుండెను. దుర్గాధిపతి కుమారులిద్దరును న్యాయనిర్ణ యమునకు నతనిని దుర్గముపైకి దీసికొనిపోయిరి. దుర్గాధిపతి పెద్దకుమారుడు నిద్రించుచున్న సమయమున జిన్నకుమారు లచే నతనిని కైదుచేయించి శివాజీ తన సైన్యమును దుర్గము పైకి రప్పించి దుర్గము తన స్వాధీనపరుచుకొనెను. తరువాత శివాజీ ముగ్గురుతమ్ములను గలపి వారి పరస్పరద్వేషంబుల రూపుమాపి వారికి గొన్ని జాగీరులిచ్చి తనయొద్ద గొన్ని యధికారంబు లొసగెను. వారును శివాజీయెడ భయ

భక్తులు కలవారయి యేకనిష్టతో శివాజీని భజించి ఖ్యాతి వహించిరి.

ఇట్లొక సంవత్సరములోపల శివాజీ రక్తపాత మెంత మాత్రమును జేయకయే, యభేద్యములయిన మూడు ప్రచండ దుర్గములను సంపాదించి వానికంటె నధికప్రచండమైన యొక దుర్గమును నిర్మించెను. ఇట్లు మహారాష్ట్ర స్వరాజ్యంబునకు మూలాధారం బేర్పరచుకొని శివాజీ యింతకంటె నధిక సాహసకృత్యంబుల జేయ నుద్యమించె,

కొంకణప్రాంతము ప్రథమమున అహమ్మదునగర రాజ్యము లోనిది యైనను క్రీ. శ. ౧౬౩౬ లో * విజాపూరు నవాబుల స్వాధీన మయ్యెను. అందలి కొంతభాగమునకు ముల్లానా అహమ్మద్ అనువాడు సుబేదారుగానుండెను. ఆప్రాంతమందు స్థలదుర్గములును పర్వతదుర్గములును ననేకము లుండెను. కాని యీ సుబేదారు డసమర్థు డగుటచే నా దుర్గంబు లన్నియు సులభసాధ్యంబులుగా నుండెను. తనచారులను బంపి శివాజీ యా ప్రాంతములోని దుర్గరహస్యంబు లన్నియు గను గొనుచుండెను.

ఒకపర్యాయము సుబేదారునొద్దనుండి విజాపురమునకు నగదు ఖజానా పోవుచున్నదని చారుల వలన శివాజీకి దెలిసెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే మూడువందల గుర్రపుసిబ్బంది తో బయలుదేరి శివాజీ యాఖజానాను నడ్డగించి దోచు

* మహారాష్ట్రులు విజాపూరు అనియు దురకలు బీజాపూరు అనియు వాడెదరు.

కొనెను. ఆ ధనమంతయు రాయగడకు దెచ్చి సురక్షితముగా నుంచెను. ఇట్లమితధనార్జనము చేసి శివాజీ వెంటనే కాంగారీ తికోనా లోహగడ్ భోరప్ కేలనా మొదలయిన దుర్గముల నన్నింటిని గెలిచి మావళాప్రాంతము నంతయు స్వాధీనపరచు కొనెను. తరువాత గొంతకాలములోనే శివాజీ తళే ఘోసాళే రాయరీ మొదలయిన కిల్లాలను సాధించి కొన్ని శత్రు గ్రామముల దోచికొనెను. ఇట్లు కొలదికాలములోనే శివాజీ యనేక దుర్గములను యసంఖ్యధనమును సంపాదించెను. ఈ సమాచారము లన్నియు రమారమి క్రీ శ ౧౬౪౮-వ సంవత్సర ప్రాంతమున జరిగెను.

కాని కేవలము ధనము సంపాదించుటయే శివాజీపని కాకయుండెను. ధనము సంపాదించుట యతడు తలపెట్టికొనిన మహాకార్యమున కొకసాధనము మాత్రమయియుండెను. గాన ధనము దొరకినవెంటనే శివాజీ ఆబాజిసోనదేవుడనువానిని మహారాష్ట్రములోని కల్యాణపురమువైపునకు యుద్ధమునకు బంపెను. అతడు నాకస్మికముగా ముల్లానాఅహమ్మదను ప్రాంతాధిపతిని నెదుర్కొని చెరబట్టి యా ప్రాంతములోని కోటల నన్నింటిని స్వాధీనపరచుకొనెను. ఈ వృత్తాంతము తెలిసినతోడనే శివాజీ కల్యాణమునకు బోయి యాబాజీ సోనదేవుని నాతని శౌర్యసాహసములకునై మెంతయు మెచ్చి యాతడు గెల్చిన ప్రాంతమునకు నాతనిని సుబేదారు (ప్రాంతాధిపతి)గా నేర్పరిచెను. చెరలో నున్న ముల్లానా సుబేదారుని జెర విడిపించి గౌరవించి విజాపురమునకు బోవ

సెలవిచ్చెను. చేతజిక్కిన శత్రుని నిట్లు సన్మానించి పంపుట శూరలక్షణమే కదా!

ముల్లానా సుబేదారుడు చెరజిక్కినప్పుడు వానికోడలును మరాఠావారిచేతిలో జిక్కెను. ఈ యువనస్త్రీ యతిరూపవతియైయుండెను. ఈ రూపలావణ్యవతిని మీరుంచుకొనుడి యని ఆబాజీసోనదేవుడు శివాజీకి సూచింపగా నాపురుషపుంగవుడా సూచనను ధిక్కరించి యతినీతివిశారదత శోభిల్లునట్లుగా నిట్లనియె.

*" ఈ స్త్రీ నాకు తల్లితో సమానమైనది. యశస్సు కోరువారు పరస్త్రీని నభిలషింపగూడదు. పరదారాభిలాషచే రావణాదులు నశించిరి."

ఇట్లు చేతజిక్కిన సుందర యువనస్త్రీని దల్లిగా నెంచి బాధావిముక్తనుజేసి స్వజనముదగ్గిరికి బంపిన మహామహుని యింద్రియనిగ్రహమును, పాపభీరుతను, ఉదాత్తనీతి ప్రవర్తనమును(High moral conduct)వేయినోళ్ళ గొనియాడినను దనివితీరునా! ఇట్టి యాత్మనిగ్రహముగల రాజులరుదు కాన, నట్టి రాజశిఖామణిని లోకులు దేవతాంశ సంభూతునిగా నెంచుట యాశ్చర్యము గాదు. మహారాష్ట్రులందరును శివాజీని శివుని యవతారముగా నెంచెదరు. ఇట్లెంచుటకు గారణ మాతని యందలి యుత్తమసద్గుణములే. హిందూస్త్రీలను జెరబెట్టి భంగపరచుచున్న తురుష్కులస్త్రీ యోర్తు చేత జిక్క-

* చిటనవీసుకృతమైన బఖరు.

నామెనుసత్కరించి పంపినాడన్న మాట యొక్కటియే శివాజీ యందు దేవగుణము లున్నవనుటకు జాలును.

కల్యాణప్రాంతమును గెలిచినతోడనే శివాజీ యాప్రాంతముయొక్క జమాబందిపనికి ప్రారంభించెను. లోకుల మిరాసులు మాన్యములు హక్కులు స్థిరపరిచెను. దేవస్థానములయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయు, నాదాయములు స్థిరపరిచి కొన్నింటిని నధికముచేసి ప్రజలకు నెల్లవిధముల సుఖముకలుగునటుల జేసి యీరాజే మాకు నెల్లప్పుడు రాజుగాక యని వారు దేవుని ప్రార్థించునటుల ప్రజాపాలనముచేసెను. కల్యాణప్రాంతమునకుదక్షిణమున జింజిరాయనుసిద్దీల(Negro) రాజ్యముండెను. ఆ రాజ్యములోనివియగు తళే, ఘోసాళే, రాయరీ మొదలయిన దుర్గములను శివాజి యదివరకే సంపాదించియుండెను. ఈ సిద్దీలరాజ్యము తనకు భయమగునటుల జేయవలయునని తలచి శివాజీ రాయరిదుర్గమునకు సమీపముగా లింగాణాయను దుర్గమును ఘోసాళాదుర్గమునకు సమీపమున చిరవడీయను దుర్గమును గ్రొత్తగా నిర్మించెను.

శివాజి ఖజానాదోచుకొనెను; దుర్గములను సాధించెను. సుబేదారునిదరబెట్టి ప్రాంతమంతయు స్వాధీనపరచుకొనెను; నూతనదుర్గములను నిర్మించెనను మొదలయిన వార్తలొకదాని వెనుకనొకటి వెంటవెంట విజాపురమునకు రాగా, నచ్చటి జనులలో సంక్షోభము పుట్టెను. గాని యీసువలన సులతానునకు మాత్ర మెంతమాత్రము భయము కలిగినదికాదు. శివాజీ చేయుసంగతు లన్నియు నీతనితండ్రి యగు శహాజియే చేయించు

చున్నాడని యతని యభిప్రాయమై యుండెను. కర్ణాటమునుండి రణదుల్లాఖానుండు తిరిగివచ్చినతర్వాత నచ్చట శహాజీయొక్కడే యుండుటవలన నాతనియధికారము నానాటికి నధిక మగు చుండెను. ఇదియుగాక శివాజీ చేయుచున్న యుద్ధము లన్నియు శహాజీయొక్క జహాగీరు సమీపమునను అతడు అధికారిగాను జేసిన ప్రాంతములలోను జరుగుచున్నందున నతనిని బట్టి కైదుచేసినయెడల శివాజీ చేయు హింసనుతన మంతయు నాగిపోవు నని యాతడు తలచుచుండెను. ఇట్లు తలచు చున్నవాడు గనుక సులతాను శివాజీతో బోరాడ నేమియు సైన్యములు పంపక శహాజీయొద్ద నున్న దేశముఖు బాజీఘోర పడే యనువానికి శహాజిని నాకస్మికముగా జెరబట్టి తనయొ ద్దకు బంపుమని గుప్తముగా వార్తపంపెను. ఇట్లు సులతాన్ మహమ్మద్ ఆదిల్ శాహ యొద్దనుండి వర్తమానము రాగా బాజీఘోరపడే యొకనాడు శహాజీని దనయింటికి భోజనము నకు బిలచి నమ్మించి క్రీ. శ. ౧౬౪౮ లో చెరబట్టెను. అతడు శహాజిని వెంటనే విజాపురమునకు నవాబునొద్దకు బంపెను.

విజాపురమునకు వచ్చిన తరువాత శహాజినిజూచి నవాబు మిగుల నాగ్రహపడి నీపుత్రుడు చేయు రాజద్రోహకార్య ముల నన్నింటికిని నీవే ప్రేరకుడ వని నాకు నిశ్చయముగా దెలిసినది. నీవు నీకుమారునకు నుత్తరమువ్రాసి యతడు రాజద్రోహము మానునట్లుగా జేసిన గాని, నిన్ను జెరనుండి విడువను అని పలికెను. అందులకు శహాజి వినయముతో నిట్లనియె. నాకుమారుని రాజద్రోహమునకు నేనెంతమాత్ర

షమును నుత్తరవాదిని గాఁజాలను. వాఁడు నన్నెంతమాత్రమును లక్ష్యపెట్టఁడు. వాఁడు మీయెడల రాజద్రోహముచేసినట్టులనే నాయెడలను పితృద్రోహము చేసినాఁడు. మీకిష్టమున్నయెడల సైన్యమునంపి వానిని శిక్షింపవచ్చును. వాని దండించుట నాకును సమ్మతమే. ఇట్లు శహాజి తన కుమారుఁడు ప్రారంభించిన కార్యములోఁ దాను లేనని సులతానుతో నెంత చెప్పినను నాతఁడామాటలు నమ్మినవాఁడు కాఁడు. శహాజి తాను నిరపరాధినని చెప్పికొలదిని ఆదిలషహకు గోప మధికమయ్యెను. ఆతఁడు శహాజిని నొకచీకటినేలగదిలోఁ బంధించియుంచి 'కొలది రోజులలో నీకొమారుఁడు మాకు శరణుచొరనియెడల ఈ గదియొక్క ద్వారము మట్టితోఁ మూసివేసెదను,' అని భయపెట్టెను.

తండ్రికి సంభవించిన యాపద వినినంతనే శివాజీ మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. తాను తలపెట్టిన స్వరాజ్యసంస్థాపనంబను మహాకార్యమును వదలివేయవలయు; లేక పరమపూజ్యుం డయిన తనతండ్రియొక్క ప్రాణంబులనైన గురుష్కునిచేతిలో వదలి వేయవలయు. మూఁడవమార్గము లేదు. ఈ రెండుకార్యంబులును శివాజీకి దన ప్రాణములకంటె నధిక ప్రియంబులు. వీనిలో నొకటి వదలుటకును నిష్టములేక శివాజీ యేమిచేయుదునా యని చింతించుచుండెను. ఘనుల బుద్ధిబలంబుల బరీక్షించు ప్రసంగంబు లిట్టివియే; పామర సామాన్యుండిట్టి సమయమున నంగీకృత కార్యంబు మానుకొనును. ఘనుండు తన యుచితబుద్ధిబలముచే నంగీకృతకార్యంబు పరిత్య

జింపకయే యాపదల గెలుచును. గాన నాపత్సమయముననే పండిత పామరభేదంబు తెల్లంబగు గనుక ప్రస్తుత సంకట సమయమున శివాజీ యేమి చేసెనో చూచెదము.

ఆదిల్ షహానవాబునకు శరణుచొచ్చి తండ్రిని విడిపించు కొనుటయే మేలని కొందరు శివాజీకి సలహాచెప్పిరి. కాని యా సలహా యతనికిని, నతని భార్యయగు సయీబాయికిని రుచింపదయ్యె. ఆ భార్యామణి భర్తకిట్లనియె "నవాబునకు శరణుచొచ్చి యతనిచేతిలో జిక్కినయెడల మన యిష్టకార్యము (స్వరాజ్య సంస్థాపనము) సిద్ధింపదు. నవాబు మనమాట వినునటుల జేసిన మేలుకాని, యతనికి మనము లోబడుట మంచిది కాదు" ఆహా! వీరపత్నికీ మాటలు తగినవే గదా!

అందర యుపదేశము విని శివాజీ యొకయుక్తి యోచించెను. ఈ యుక్తివలన శివాజీయొక్క బృహస్పతి సమాన బుద్ధికుశలత వ్యక్తమగును. ఇన్ని రోజులవరకు శివాజీ విజాపుర రాజ్యములోనే యుద్ధములుచేయుచుండెను. ఢిల్లీరాజ్యమునకు నెంతమాత్రమును బాధ కలిగించినవాడు కాడు. ఢిల్లీశ్వరులగు మోగలు లధిక బలవంతులనియు, వారితో నిప్పుడే పోరాటపెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదనియు, వారితో స్నేహభావముతో నుండినయెడల విజాపూరునవాబుతో బోరాడుటకు దనకు వారెప్పుడైన సాయము చేయగలరనియు దలచి శివాజీ ఢిల్లీరాజ్యముజోలికి బోయినవాడు కాడు. ఈ స్నేహభావ మప్పుడు శివాజీకి నుపయోగించెను. శివాజీ తన తండ్రికి విజాపురపు నవాబువలన గలిగిన యాపద ఢిల్లీశ్వ

రుండగు శహాజిఖానునకు దెలిపి యాతనిని విడిపింపుమని వేడు
కొనెను. ఢిల్లీశ్వరునకు శహాజి పరాక్రమమును శివాజీ పరా
క్రమమును దెలిసియున్నందున నట్టి పరాక్రమవంతుల నుపకా
రముచే స్వాధీనపరచుకొనినయెడల వారు తనకు దక్షిణరాజ్య
ములు (గోలకొండ మొదలగునవి) గెలుచుటలో సహాయము
చేయగలరని యెంచి శహాజిఖాను శివాజీ మహారాజునకిట్లు
ప్రత్యుత్తరమంపెను. శహాజీనివిడువ వలసినదని నేను విజా
పూరు సులతానునకు వ్రాయగలను మీ తండ్రి మాకు
బూర్వము (అహమదనగర రాజ్యనాశములో సహాయము) చేసిన
యుపకారము మరచి యతనిని మన్నించెదను. అతనిని మా నౌక
రీలో నుంచుకొనియెదను. ఇదియుగాక మీకు విశేగా నైదువేల
గుఱ్ఱపురౌతుల మనసబుదారీ యిచ్చెదను. ఇట్లు శివాజీకి వ్రాసి
ఢిల్లీశ్వరుండు విజాపూరునవాబునకు శహాజీని చీకటిగదినుండి
తీయునటులను, ఇతర బాధలు పెట్టకుండు నటులను నాజ్ఞాపత్రిక
వ్రాసిపంపెను. అందుపై శహాజికి జీగటికొట్టునుండి మోక్షము
గలిగెను. ఉండి లేనటుల గొంచెము రానిచెర మాత్ర ముం
డెను. ఇట్లు శివాజీ తన బార్హస్పత్యబుద్ధికౌశలమువలన దన
స్వాతంత్ర్యంబునకు హాని కలుగకుండ దండ్రిచెర విడిపించెను.
ఈ యుక్తిని నింగ్లీషు చరిత్ర కారులు రాజతంత్ర శిఖామణి
(master stroke of policy) యని యభినందించియున్నారు.

తరువాత శహాజి నాలుగుసంవత్సరములవరకు విజాపు
రములోనే యుండెను. అంతవరకు శివాజీ విజాపురరాజ్యము
నెంతమాత్రమును బాధపెట్టినవాడు కాడు. ఈ నాలుగు

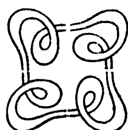
సంవత్సరములును విజాపూరునవాబు శివాజీపైకి దండు పంపిన వాడు కాడు. ఇట్లు చేయుటకు వీరిద్దరకును నొక్కొక కారణ ముండెను. విజాపూరురాజ్యములో యుద్ధములు జరిపినయెడల మరల దనతండ్రిని నేలగదిలో వేయుదురేమో యని శివాజీకి భయముండెను. శివాజీతో యుద్ధము పెట్టుకొనినయెడల నతడు ఢిల్లీశ్వరునితో గలిసి తాను విజాపురరాజ్యములోనుండి సంపాదించిన స్థలము లన్నియు ఢిల్లీశ్వరున కిచ్చివేయునని విజాపురనవాబునకు భీతి కలిగి యుండెను. తాను ఢిల్లీశ్వరునకు గట్టవలసిన కప్పము కట్టకపోయినచో నతనిపై వెడలివచ్చు నేమో యనియు, వచ్చిన వానికి శివాజీ సహాయము చేయు ననియు నతనికి జంకుగలిగియుండెను. ఇట్లు ఒకరికొకరు భయపడు చున్నందున నాలుగు సంవత్సరములవరకు వారిరువురు (ఆదిల్‌షహా శివాజీ) ఒకరిజోలి కొకరు పోయినవారు కారు.

ప్రత్యక్షముగా యుద్ధమునకు రాకపోయినను విజాపూరు నవాబగు ఆదిల్‌షహా శివాజీని దొంగతనముగా జంపించుటకు యత్నము చేసెను. కొందరు మహారాష్ట్రులను గుప్తముగా శివాజీయొద్దకు బంపెను గాని వారి దురుద్దేశము దూరదృష్టి గల శివాజీ కనుగొని వారినే బంధించెను. శివాజీ మోసగాడనియు, మోసముచే నెందరనో చంపె ననియు నింగ్లీషుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కాని చరిత్రమువలన, శివాజీకి మోసము నేర్పినవారు తురుష్కులే యనియు, నతని ప్రాణములు దీయవలయునని యెందరో తురుష్కులు ఎందరో తురుష్కులలో గలసిన మహారాష్ట్రులు మాయోపాయము

లచే యత్నింపగా దుదకు శివాజీ యాత్మరక్షణార్థమై మాయోపాయములు పన్నవలసినవాడాయెననియు చరిత్రము వలన స్పష్టపడ గలదు.

క్రీ. శ. ౧౬౫౯ వ సంవత్సరమున ఆదిల్‌షహా శహాజిని కర్ణాటకములోని యతని జాగీరునకు బంపెను. కర్ణాటకమునకు బోవుచు శహాజీ తనకొమారుడగు శివాజీ కిట్లు వ్రాసి పంపెను. 'నీవు నా నిజమైన కుమారుడవైన నన్ను నమ్మించి భంగపరచి చెరబట్టిన బాజీఘోరపడేను భంగపరచి నా పగ తీర్పుము.'

శహాజీ కర్ణాటకమునకు బోయిన తరువాత గనకగిరిలో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆ యుద్ధములో అఫజల్‌ఖాను అనువాని మోసమువలన శహాజీ పెద్దకుమారుడును శివాజీ యన్నయు నగు సంభాజి మృతుడయ్యెను



నాల్గవ ప్రకరణము

పునాదిని బలపరచుకొనుట

శివాజీమహారాజుయొక్క తండ్రియైన శహాజీని కైదు లేకుండజేసి యతనిని బీజాపూరు సులతాను కర్ణాట (ద్రవిడ) దేశములోని యతని సొంతజాగీరునకు బంపెనని వెనుకటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని. ఇట్లుతనతండ్రి బంధవిముక్తుడై *నవాబుచేతిలో లేకుండ బీజాపూరు వదలి కర్ణాటకమునకు బోయెనని తెలిసికొని శివాజీ తన యవనవిదారణమను నంగీకృతకార్యమును మరల ప్రారంభించెను. బీజాపురరాజ్యములో మరల మహారాష్ట్రవీరులు తమ శౌర్యమును జూపసాగిరి. శహాజీకొరకు నాలుగు సంవత్సరములవరకు బయటబడక లోలోపల రవులుకొనుచున్న శివాజీ శౌర్యాగ్ని తండ్రి బంధవిముక్తతతో బ్రజ్వలించెను. ఇటుల నేసమయమునందేపని మానవలయునో యేకాలమున నేకార్యము ప్రారంభింపవలయునో తెలిసి ప్రవర్తించుటయే సారాసార విచారము.

---

* నవాబు శబ్దమును సులతాను గించిద్భిన్నార్థకము లయినను జనసామాన్య వ్యవహారము ననుసరించి యీ శబ్దములు పర్యాయపదములుగా వాడబడును. సులతాను పదమునకు నాంధ్రంబున సురతాను అనియు సంస్కృతమున సురత్రాణ అనియు రూపాంతరములు గలవు.

శివాజీ యూరు సంవత్సరములక్రిందట సంపాదించిన రాజ్యమునకు సమీపముగా జంద్రరావుమోరేయను మరాటీ జాగీరుదారుడుండెను. అతడు జావళియను గ్రామము తన రాజధానిగా నేర్పరచుకొనెను. అతడు శివాజీకులస్థుడే. సమానజాతివాడయినందున నతనిని తనపక్షమునకు ద్రిప్పుటకు శివాజి యెంతయో ప్రయత్నించెను కాని చంద్రరావు శివాజి ప్రారంభించిన క్రొత్త యుద్యోగమునకు ననుకూలుడు కాకపోయెను. నీపక్షము నేనవలంబింపనని స్పష్టముగా శివాజీతో జెప్పక సగ మనుకూలముగాను, సగము ప్రతికూలముగాను బ్రవర్తించుచుండెను. ఇంతియె కాదు. పైకి మీరు పెద్దలని మీరు పెద్దలని సృగాలవినయములు బలుకుచు గపటోపాయములచే * శివరాయని జంప యత్నించుచుండెను. బాజీశ్యామరావను వాడు మోసముచే శివాజీని జంప యత్నించి భంగపడెనని క్రిందటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని. ఆ మోసమునకు చంద్రరావుమోరే యను జాగీరుదారుడును సహాయుడుగా నుండెను. ఇట్లు చంద్రరావు గొప్ప మోసగాడనియు, నతడెప్పుడే యుపాయముచే దన ప్రాణమునకు మోసము దెచ్చి తన యంగీకృత కార్యంబయిన స్వరాజ్యస్థాపనమునకు భంగము కలిగించునో యనియు దలంచి యుక్తుల పుట్టినిల్లయిన శివాజీ యతనిని యుక్తిచే దొలిగింప నిశ్చయించెను.

---

* శివాజీ శివునియవతారమని మహారాష్ట్రుల యభిప్రాయమైనందున శివాజీకి శివరాయ శివరాజ శివఛత్రపతియను పదము లన్నియు బర్యాయ శబ్దములుగా వాడబడును.

చంద్రరావు బలవంతుడును గాయుక్తిపారీణుడు నయి నందున బ్రత్యక్షముగా యుద్ధముచేసి యతనిని గెలుచుట దుర్ఘటమని తలంచి యతనిమోసమునకు బ్రతియగు మరియొక మోసము శివాజీ కల్పించెను. చంద్రరావు కుమార్తెను దన కిమ్మని శివాజీ చంద్రరావునకు వర్తమాన మంపి యావివాహ మును గురించి రాయబారము చేయుటకు రాఘోబల్లాలు సభాజీకావజి యను తన సరదారుల జంద్రరావునొద్దకు బంపెను. ఆ మాయరాయబారులు తాము పిల్లను గురుగ్చుటకు వచ్చినారమని పైకి జెప్పుచు జంద్రరావునొద్దకు మాటిమాటికి వెఱ్ఱిమ దాము గుదర్చ వచ్చినార మనిన చుట్టరికము గురించి మాటలాడుచు దాము వచ్చినకార్య మెట్టుల నెరవేర్పవలయునో యోజించుచుండిరి. అక్కడి లోకులలో గలసి మెలసి వర్తించుచు వారి గుట్టంతయు, గనుగొని యచటివారిలో బరస్పర కలహములు గలవనియు, యుక్తిచే జంద్రరావును జంపిన రాజ్యమంతయు శ్రమ లేకయే మనస్వాధీన మగుననియు శివాజీకి దెలిపిరి. అంతపై శివాజీ వారిసాహాయ్యమునకు గుప్తముగా సైన్యమంపి వెనుకనుండి తానును రాయగడము వదలి యెవరికి దెలియకుండుటకై రాత్రిప్రయాణము చేసి మహాబళేశ్వరమునకు వచ్చెను. చంద్రరావుమోరేయొక్క జావళీ గ్రామము మహాబళేశ్వరమునొద్ద నుండెను.

ఇట్లు చేయవలసిన పూర్వప్రయత్నము లన్నియు సిద్ధముగా నుంచుకొని రాఘోబల్లాళుడు (శివాజీ జావళికి బంపిన రాయ బారులలో నొకడు) ఒకనాడు చంద్రరావును నతని

తమ్ముఁడగు సూర్యారావును రహస్యము మాటలాడుట కయి యేకాంతమునకు బిలుచుకొనిపోయి విశ్వాసఘాత మొనరించి వారిని జంపెను. ఈసంగతి తెలిసి చంద్రరావు సైన్యము వారి పైకి రాగా, నా రాయబారు లిద్దరు నరణ్యములోనికి బారి పోయిరి. అక్కడ శివసైన్యములు వారికి సాయము చేయుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వా రొక్కపట్టున నలుప్రక్కలనుండి జావళీ గ్రామమును ముట్టడించిరి. చంద్రరావు మంత్రియగు హిమ్మతరావును, జంద్రరావుయొక్క యిరువురు పుత్రులును, శివాజీ సైన్యమును మిగుల శౌర్యముతో నెదిరించిరి. కాని తుదకు కృతజ్ఞతాభూషితుండగు మంత్రిపుంగవుండు యుద్ధములో దెగెను. చంద్రరావుపుత్రులు చెరబట్టబడిరి. ఒక నిముసమైనను వ్యర్థపుచ్చక శివాజీ యా ప్రాంతము నతిశీఘ్రకాలములో స్వాధీన పరచుకొనెను. ఈ రాజ్యములోని వాసోటా సావతరేభోరే యను దుర్గములు శివాజీకి విశేష లాభప్రదములయ్యెను. ఈ సమాచారము లన్నియు క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో జరగెను. శివాజీయొద్ద చెరలో నుండియు జంద్రరావు కుమారులు బీజాపూరు నవాబునకు వార్తలంపుచు నతని సాయముచే శివాజీని నడచుటకు యత్నించుచున్నందున శివాజీ వారినిగూడ వధింపవలసిన వాడాయెను. గాని వారి భార్యాపుత్ర సేవకాదుల నందరును వదలిపెట్టెను.

పైని వర్ణింపబడిన చంద్రరావుఘాతవృత్తాంత మంతయు శివాజీచరిత్రములో నొక గొప్ప కలంకమనియు, నతడు నీతివిహీను డనిచూపుటకు గొప్ప నిదర్శన మనియు గొందరు

నవనీతివిశారదులగు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమైయున్నది. ఈయభిప్రాయము బొత్తిగా ననాదరణీయ మని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కాని యానవనీతివిశారదు లారోపించునంతదోషము నకు శివాజీ పాత్రుడు కాడని మరికొందరభిప్రాయ పడు చున్నారు. చంద్రరావు శివాజీనినాకస్మికముగాజంపయత్నించిన వాడును, సమయముదొరకినప్పు డెల్లలయిన జంపయత్నిం చుచుండినవాడును నయి యుండె ననినమాట జ్ఞప్తినుంచు కొనినయెడల నతని జంపినందునకు శివాజీయం దారోపింప బడిన దోషములో ముప్పాతిక మూడువీసములదోషము తగ్గును. కథాసందర్భమంతయు జూడగా రాజ్యలోభము చేత గాక తనప్రాణరక్షణార్థమె శివాజీ చంద్రరావును జంపవలసిన వాడాయె నని తోచుచున్నది. తన్ను మోసపుచ్చినవానిని, మోసపుచ్చ నున్నవానిని మోసపుచ్చిన నెంతదోష ముండునో యంతదోషముకంటె నధికదోషము శివాజీపై నారోపింపరా దనుటకు సందేహము లేదు.

చంద్రరావును జంపి జావళీగ్రామము సంపాదించినతరు వాత కొలదిరోజులకు శివాజీ రోహిడా యనుదుర్గమును నెకా యకి రాత్రిముట్టడించెను. ఆ కిల్లామీదనున్న దేశముఖు మిగుల శౌర్యముతో బోరాడెనుగాని, శివాజీసైన్య మధికమగుటచే నత డోడిపోయి వీరశయనము నొందెను. అతని దివాణ అగు బాజీపరభూ అనువాడాయుద్ధము లో నత్యద్భుతముగా యుద్ధముచేసి తనయమితస్వామిభక్తిని వెలిపరచెను. యుద్ధము సమాప్త మయి దుర్గము జేత జిక్కిన పిదప శివాజీ యాబాజి

పరభూను మిగుల నాదరించి యతని పూర్వాధికారము, పూర్వపుజాగీరును నతనికిచ్చి యతనినిదనయొద్దనుంచుకొనెను. అతని చేతిక్రింద గొంతసైన్యము నుంచెను. ఈబాజీపరభు * తుదవరకు నద్వితీయస్వామి భక్తితో శివాజీకార్యముల నిర్వహించుచుండెను. ఈదుర్గముక్రింద నున్న ప్రాంతమునకు హిరడస యనిపేరు.

ఇట్లు జావళీప్రాంతము, హిరడసప్రాంతము సంపాదించిన పిదప నాప్రాంతములను గాపాడుటకై శివాజీ కృష్ణానది యొక్క యుగమమునొద్ద (మహాబళేశ్వరసమీపమున) నొక నూతనదుర్గము నిర్మాణింప నెంచెను. ఈదుర్గనిర్మాణకార్యము నిర్వహించుటకు మోరోత్రిమలపింగళేయను బ్రాహ్మణసరదారుని నియమించెను. ఈతడు నా నూతన దుర్గమును శత్రువులకు నభేద్యముగా క్రీ. శ. ౧౬౫౬ వ సంవత్సరములో గట్టించెను. అప్పటినుండి మోరోత్రిమలపింగళేపై శివాజీకరుణ శుక్లపక్ష చంద్రునివలె నభివృద్ధి జెందెను. ఆ దుర్గమునకు ప్రతాపగడ్ అని నామమిడిరి.

ఇట్టింతవరకు శివాజీ బీజాపూరు నవాబుయొక్క రాజ్యములోను, నా రాజ్యములోనున్న యితర సంస్థానపతుల సంస్థానములలోను, అల్లకల్లోలము చేయుచుండెనే కాని, ఢిల్లీశ్వరుని రాజ్యములోనికి గాలుపెట్టలేదు. ఢిల్లీశ్వరుడు సార్వభౌముడు. అమితబలమును అమితధనమును గలవాడు. ఆత

* పరభు అనిశబ్దము ప్రభు అనుసంస్కృతశబ్దమునకు మహారాష్ట్రి తద్భవము. ఈపదము మహారాష్ట్రములోని యొకజాతిని దెలియజేయును.

విత్తో మొట్టమొదటనే పోరాటపెట్టుకొనిన నిలుచుట దుస్తరమని యెంచి, శివాజీ యింతవరకు ఢిల్లీశ్వరునిజోలికి బోయినవాడు కాడు. ఇప్పుడు కొంతధనము సంపాదించి, కొన్ని సంస్థానములగెలిచి యనేకదుర్గముల నాక్రమించి ప్రబలినపిదప శివాజీ ఢిల్లీశ్వరుని ప్రాంతంబులపై దండువెడలుటకు ప్రారంభించెను. ఈసమయమున * ఢిల్లీశ్వరుని స్థితియు దక్షిణములో నతని క్రిందనున్న రాజ్యముయొక్క స్థితియు జక్కగ దెలిసినగాని, తత్సాంబంధమైన శివచరిత్రము బోధపడజాలదు, గాన దానిని గురించి యిక్కడ సంక్షేపముగా వ్రాసెద.

అప్పటి ఢిల్లీబాదుషహా నామము షహాజహాన్ * దక్షిణములోని రాజులందరు కేరికైనను నతనికి సామంతులుగా నుండిరి. అయినను వీరందరు మనసువచ్చినప్పుడు ఢిల్లీశ్వరుని మాట వినుచు మనసురానప్పుడతనిని ధిక్కరించుచునుండిరి. గాన వీరి నందరను దండించుటకును, వీలయినయెడల వారిని రాజ్యమునుండి తొలగించుటకును ఢిల్లీశ్వరుడు యత్నించుచుండెను. ఢిల్లీశ్వరుడు శివాజీ తండ్రియగు శహాజీచే రక్షింపబడుచుండిన యహమదనగర రాజ్యమును బాదుచేసెననియు

* దిల్లీ ఢిల్లీ యుభయ రూపంబులును వాడుకలో నున్నవి.

* దక్షిణమనగా నర్మదానదికి దక్షిణమునందున్న హిందూదేశమంతయు నని యర్థము. వింధ్యపర్వతమునకు నుత్తరమున నున్నదంతయు నుత్తరమనియు, దక్షిణమున నున్నదంతయు దక్షిణమనియు గొందరు చెప్పెదరు. దక్షిణమునకే తురకమున 'దక్కన్'. దానిననుసరించియే ఇంగ్లీషులో 'Deccan' అనియెదరు.

నంములో కొంచెముభాగము బీజాపూరు నవాబునకిచ్చి కడమ భాగ మంతయు దనక్రింద నుంచుకొనెననియు వెనుక (ప్రథమ భాగములో) వ్రాసియున్నాను. దక్షిణములోని తన రాజ్యము నకు సుబేదారుగా దన మూడవకుమారుడగు ఔరంగ జేబును నియమించి యతనిని క్రీ శ. ౧ ౬౦ సంవత్సరములో దక్షిణమునకు బంపెను. ఔరంగజేబు విద్యావంతుడును, బుద్ధి కుశలత గలవాడును నగుటచే సహ్యాద్రి సమీపమువరకు నున్న ప్రాంత మంతయు నతడు సుభిక్షముగా (ఆబాద్) జేసెను. కొంచె పాటి పన్ను లేర్పరిచి భూమియంతయు బాగుపరిచెను. ఖడకీ యనుగ్రామమును రాజధానిగా నేర్పరిచి దానికి దననామము ననుసరించి ఔరంగాబా దని పేరుపెట్టెను.

ఔరంగజేబుయొక్క గొప్పగుణము రాజ్యతృష్ణ. దక్షిణమునకు వచ్చినప్పటినుండియు గోలకొండ నెట్లు కూల్ప వలయును, బీజపూరు నెట్లు పెల్లవలయు ననిన యాలోచనలే చేయుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో గోల కొండ నవాబులకు, నతనిమంత్రి యగు మిర్ జుమ్లా యను వానికిని వైరము సంభవింపగా నౌరంగజేబు మంత్రిపక్షమవ లంబించి గోలకొండమీదికి దండెత్తిపోయి నవాబు నోడించి యతనియొద్దనుండి కోట్లకొలది ధనము పుచ్చుకొని యతని కూతును దనకుమారుడగు సులతానుమహమ్మ దనువానికి బెండ్లి చేసెను,

ఇట్లొక రాజ్యమునొంచి బీజాపూరు రాజ్యముపైకి నేదియో కారణముచే దండువెడల యోజించుచుండెను.

ఇంతలో విజాపూరునవాబగు మహమ్మదు ఆదిల్‌షహా క్రీ. శ. ౧౬౫౬ లో మృతిజెందెను. వాని కుమారుడగు రెండవ అల్లీ ఆదిల్‌షహా రాజ్యాసనారూఢు డయ్యెను. అప్పు డాతని వయస్సు పందొమ్మిదిసంవత్సరములు. అప్పు డాతని రాజ్యము సుస్థితిలో నుండి బొక్కసములో జాల ధన ముండెను. ఇవి యన్నియు జూచి యౌరంగజేబు దురాశ యధిక మయ్యెను. ఢిల్లీశ్వరుని యనుజ్ఞ వడయకయే రాజ్యారూఢు డయినా డనినయపరాధ మొకటి క్రొత్త నవాబుపై మోపి ఔరంగజేబు బీజాపురముపై దాడిని వెడల నిశ్చయించెను. తాను సాయముచేసిన గోలకొండమంత్రి గొప్ప సైన్యముతో వచ్చి తన్ను గలిసికొనగా నాతడు దండయాత్ర వెడలెను. అప్పు డనగా క్రీ. శ. ౧౬౫౭ వ మార్చినెలలో శివాజీ ఔరంగజేబు కిటుల వ్రాసిపంపెను. 'మేము మొదటినుండియు ఢిల్లీశ్వరునిసేవకులము. ఇక ముందును నటులనే యుండెదము. మేము విజాపుర రాజ్యములో గెలిచిన రాజ్యమంతయు మాక్రిందనే యుంపవలసినది. అటులనే కొంకణప్రాంతములోని దాభూల్ మొదలయిన ఠాణాలన్నియు మా యధికారములోనే యుండునది.' ఔరంగజేబు మహాసంతోషముతో నీ యుత్తరమును స్వీకరించినవానివలె నటించి యందులోని యంశములన్నియు దనకుసమ్మతములని సూచించెను. ఇంతియకాదు. శివాజీని జూడ దనకు జాల నభిలాష మున్నదనియు, నొకరినొకరు కలిసినయెడల ననేక రహస్యములు మాటలాడవలసి యున్నవనియు బీజాపూరిరాజు నోడించుట యిద్దరకు నావశ్యకమే గనుక శివాజీ హితమే తన

హితమనియు, దనహితమే శివాజీ హితమనియు బకనీతు లుపన్యసించెను. కాని ఔరంగజేబుకంటె, జిత్తులలో శివాజీ రెండు కమ్మలధికము చదివినవాడయినందున ఔరంగజేబు మాటలు నమ్మి యతనియొద్దకు బోక "మేము మీకు సామంతులము. మీయాజ్ఞ మాకు శిరముపై వహ్యము" అని శుష్క సమాచారములు పంపుచు గాలము గడపెను.

ఔరంగజేబు బీజాపురముపై గత్తికట్టుకొని పోగా నచ్చటివారును జేతనయినంతవరకు బోరాడిరి. కాని నవాబు చిన్నవాడయినందునను, సరదారు లందరును నొక్కచోట లేనందునను, నొక్క మనసుగలవారు కానందునను వారిలో స్వామిద్రోహియై ఔరంగజేబుతో గలసినందునను, నవాబు జర్జరుడై కోటిరూపాయలును మరియేపదార్థము లడిగిన నా పదార్థములు నిచ్చి సంధిచేసికొన సిద్ధుడయ్యెను గాని, వీలయిన యెడల విజాపూరు రాజ్యమంతయు ఢిల్లీరాజ్యములో గలపి నవాబును జెరబెట్టవలయునని ఔరంగజేబు చూచుచుండెను.

ఇచ్చట శివాజీ తియ్యనిమాటలతో నౌరంగజేబును విజాపురముపైకి బంపి తాను నతనిరాజ్యములోనికి జొరబడెను. ఢిల్లీవారికిని, విజాపూరువారికిని యుద్ధము జరుగుచున్నందున నదిబహుదినములవరకు జరుగుననియు, వారిరువురును పోరాటలో మునింగియుందురు గాన, వారి రాజ్యములలో యథేచ్ఛముగా విహరించి స్వరాజ్యాభివృద్ధియు, ధనాది సంగ్రహమును జేయువచ్చు నని తలచి శివాజీ యీ కార్యమునకు బ్రారంభించెను. మోగలులు (ఔరంగజేబు మొదలయినవారు) విజా

పురమునకు వెళ్ళగానే శివాజీ ఢిల్లీశుని జున్నరను గ్రామము దోచుకొనెను. ఈదోపిడిలో నతనికి మూడులక్షల మొహరీలు, రెండువందల గుఱ్ఱములు మరికొంత ధనము దొరకెను. ఈ ధన మంతయు స్వయముగా పూనా పట్టణమునకు దీసికొని పోయి యచ్చటనుండి యాశ్వికులచేత రాయగడమునకు బంపి అహ మదనగరపట్టణము దోచుటకు వెడలెను. శివాజీ దొంగత్రోవ నెకాయకి అహమదనగరముపైకి వచ్చినను గోటలోనివారికా వృత్తాంతము త్వరగా దెలిసినందున, వారు గుఱ్ఱపురౌతుల బంపిరి. అందువలన శివాజీకి విశేషధనము దొరకలేదు. అక్కడ ౭౦౦ గుఱ్ఱములు ౮ ఏనుగులు మాత్రము దొరకెను. శివాజీ భయము విడిచి స్వతంత్రరాజువలె నిట్లు ఢిల్లీ రాజ్యములోను దన మహారాష్ట్ర సాహసమును జూపసాగెను.

పూనాకు వచ్చిన తరువాత శివాజీ యొకగొప్ప యాశ్విక సైన్యమును నిర్మించుటకు బ్రారంభించెను. ఇదియె విఖ్యాతి వడసిన మరాటగుఱ్ఱమునకు గూటస్థము. జున్నరు, అహమద నగరములనుండి తెచ్చిన గుఱ్ఱములను మూలాధారముగా నేర్ప రుచుకొని అశ్వసైన్యము నిర్మింపసాగెను. అన్నిదిశలకును మనుష్యుల బంపి సైన్యమునకు నుపయోగకరము లగు నుత్త మాశ్వముల ననేకముల గొని తెప్పించెను. సైనికుల కందరకు నశ్వారోహణముచేసి యుద్ధముచేయుపద్ధతి నేర్పెను. శిలేదారు లను, చిన్నచిన్న యశ్వసేనాధిపుల నియమించెను. ఇంతకుబూర్వ మతనియొద్ద మాణకొజీదు తొండే యను తండ్రికాలమువాడగు నొక విశ్వాస పాత్రుడయిన హవలదారు డుండెను. అతని

యొద్ద గుర్రపు రౌతుల యొకచిన్న గుంపుమాత్ర ముండెను. అతనికి శివాజీ 'సర్ నౌబత్' అనిన బిరుదు నొసంగియుండెను. ఆతడు మృతిచెందగా నతనిపనిమీద శివాజీ గొప్పవంశస్థుడును, తెలివిగల శిలేదారును నయిన నేతాజిపాల్కర్ అనువాని నియమించెను. అటులనే బహుదినములనుండి తన దివాన్‌గా నున్న శామరావుపంతునకు 'పేషవా'*యనుపదవి యొసంగెను. అతనికిరాజ్యకార్యసంబంధ మైనట్టియు Administrative కొంత యుద్ధసంబంధ మైనట్టియు(Military) రెండు అధికారములుండెను. బాలాజి విశ్వనాథుడు మొదటిపేషవా యని అన్ని ఇంగ్లీషు చరిత్ర గ్రంథములలోను, కొన్ని మహారాష్ట్రచరిత్ర గ్రంథములలోను వ్రాయబడి యున్నది. కాని యీలాగు వ్రాయుట న్యాయముకాదు. బాలాజివిశ్వనాథుని కాలమునుండి పేష్వాలు ఇతరదేశములలో విశేషవిఖ్యాతు లయిరి. ఇంతయే. కాన శ్రీశివాజీచే 'పేషవా' పదవి ప్రప్రథమమున నెవ్వరికీయబడెనో, యీశామరావుపంతులే † మొదటిపేషవా యనుటకు సందేహము లేదు. GSN Reddy

ఈప్రకారముగా ఔరంగజేబు విజాపూరుపట్టణముతో ఘోరముగా బోరి దానిని మ్రింగుదునా యని తలంచుచున్న

---

* 'పేషవా' యనగా ప్రధానియని యర్థము 'ప్రధానః పేషనామకః' అని రాజవ్యవహారకోశము. ఈకోశము శివాజీ కాలములోనే నిర్మింపబడి ది.

† మహారాష్ట్రమున ఆదరార్థమున వాడబడు 'పంత' శబ్దమును తదర్థమునందే తెలుగు లు ప్రత్యయముతోడ వాడబడు 'పంతులు' శబ్దము భిన్నశబ్దములుగాక యొకశబ్దమే యైయున్నది. గాన శామరావుపంత్ అనుటకు మారుగా 'శామరావుపంతులు' అని వాడబడినది.

సమయమునను ఒకయద్భుతమైన యశ్వసైన్యము నిర్మించి యిద్దరు తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడుచుండ నిద్దరను స్వాహా చేయుదునా యని శివాజీ యోజించుచున్న సమయమునను, ఉత్తరహిందూస్థానములోన నొక్క గొప్పరాజ్యక్రాంతి (Revolution) ప్రాప్తించెను. అది యేది యన:—

ఢిల్లీశుండును, ఔరంగజేబుతండ్రియు నగు షహాజహాన్ బాదుషహాకు నాకస్మికముగా వ్యాధిసంభవించి జీవించియుండుట దుస్తరమయ్యెను. అతనికి నలుగురు కుమారు లుండిరి. పెద్దవాడు దారా. వాడు తండ్రియొద్దనే యుండి రాజ్యకార్యములను జూచుచుండెను. కడమ ముగ్గురిలో నొకడు బంగాళదేశములోను, నొకడు గుజరాతదేశములోను ఒకడగు ఔరంగజేబు దక్షిణములోను నుండిరి. తండ్రిదేహస్థితి తెలిసినతోడనే పెద్ద యన్న రాజ్యమంతయు నాక్రమించుకొనునేమో యని ముగ్గురు తమ్ములును దమతమ సైన్యములతో ఢిల్లీకిబోయిరి. ఇట్లు ఢిల్లీ బోవలసినవా డయినందున ఔరంగజేబు బీజాపూరు యుద్ధము చాలించి నవాబు ఇచ్చెద నన్నధనము తీసికొని యాతనితో సంధిచేసి ఢిల్లీకి బోయి యన్నదమ్ముల జంపి కొంచెము బాగ యినతండ్రిని జెరసాలలో నుంచి క్రీ. శ. ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున ఢిల్లీతక్తు నెక్కి బాదుషహా యయ్యెను.

ఇట్లాకస్మిక కారణమువలన నౌరంగజేబు బీజాపూరు నవాబుతో సంధిచేసికొని ఢిల్లీకి వెళ్ళవలసినవా డయినందున వీరిరువురకు బహుకాలమువరకు యుద్ధము జరుగుననియు, వారి కలహమువలన దనకేమో లాభముకలుగుననియు, శివాజీ

తలంచిన తలంపు లన్నియు నిరర్థకంబులయ్యె. ఔరంగజేబు సంధి జేసికొని తిరిగి రాగలడని విన్నతోడనే మిగుల నమ్రతతో, నతనికి విజాపురమునకు శివాజీ యిట్లు వార్త పంపెను.— 'నావలన తప్పయినది అందునకు క్షమింపుడు. మేము బాదుషహా సామంతులము; మీరు చెప్పినపని చేయుటకు సిద్ధముగానున్నాము.' ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకు వెళ్ళునప్పుడు శివాజీ తన రాయబారియగు కృష్ణాజిభాస్కరు అను వానిని నతనియొద్దకు బంపి యిట్లు విన్నవించుకొనెను. 'ఇదివరకు జరిగిన యపరాధమునకై మాకు బశ్చాత్తాపము కలిగినది. ప్రస్తుతము మీకు సాహాయ్యముచేసి యిదివరకు జేసిన యపరాధము లన్నియు లేకుండ జేసికొనదలచి మీకొరకు మేము గుఱ్ఱముల దండునుసిద్ధపరిచి యుంచినాము మీయాజ్ఞ యైనయెడల మీ సహాయార్థమై దాని నుత్తరమునకు బంపెదము. దక్షిణమున నున్న మీ రాజ్యమంతయు మేము కాపాడగలము. కాని ఢిల్లీ బాదషాహి రాజ్యములో మాకు బూర్వమునుండి వచ్చుచున్న దేశముఖీగిరి సంబంధమైన హక్కులు మావి మాకిప్పింపగోరుచున్నాము. మాహక్కులు మా కిచ్చిన మీ సేవచేయుటకు మేము సిద్ధముగానున్నాము. ఇదియుగాక కొంకణప్రాంతమంతయు విజాపురమువారి ప్రభుత్వము క్రింద బాడయిపోయినది. ఆ ప్రాంతము మీరు మా కిచ్చినయెడల మీకు మే మధికలాభము గనబరిచెదము.

ఔరంగజేబునకీ వర్తమానమునందలి యంతరార్థము తెలియకపోలేదు. కాని యుత్తరమునకు స్వకార్యార్థియై వెళ్ళ

వలసినవా డయినందున నిప్పుడు దక్షిణములో బోరాట పెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదని యెంచి యుక్తితో శివాజీ కిట్లు ప్రత్యుత్తరమంపెను:—'నీవు రాయబారిద్వారా పంపిన వార్త తెలిసినది. నీ పూర్వాపరాధము లన్నియు క్షమింప బడియె. ఇకమీద మరల దప్పులు చేయవలదు. మా రాజ్యములో నీకుగల దేశముఖు హక్కులనుగురించి సవిస్తరముగా విన్నవించుటకు మాయొద్దకు సోనదేవపండితుని (ఆబాజీ సోన దేవుడను వానిని) పంపిన మేము దానిని గురించి యోజింప గలము. మీహక్కులుమీకు ప్రాప్తముకాగానే మా సాహాయ్యమునకు నైదువందల గుఱ్ఱపురౌతుల నుత్తరమునకు బంపవలసినది. దక్షిణములోని మా రాజ్యమును గాపాడు చుండునది' ఇట్లు తియ్యనిమాటలతో శివాజీని సమాధానపరిచి యుత్తరమునకుబోయి రాజ్యము సంపాదించినపిదప శివాజీ గర్వమడపవచ్చును. అంతవరకు వీనిని మంచిమాటలచే మనకు ననుకూలునిగానే యుంచుకొనవలెను. అని తలచి ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకు బోయెను. ఔరంగజేబు చెప్పినప్రకారము శివాజీ తన హక్కులను గురించి ఔరంగజేబునొద్దకు వకీలును బంపనూలేదు. గుఱ్ఱపుదండును బంపి ఔరంగజేబునకు సాహాయ్యము చేయను లేదు. ఈప్రసంగము జరిగినతరువాత నాలుగు సంవత్సరములవరకు ఈ విఖ్యాత వీర ప్రతివీరులకు మరల బ్రసంగము జరగలేదు.

ఔరంగజేబునకును విజాపురపు నవాబునకును సంధి కలిగి నందున నవాబు తనయొద్దనున్న సైన్యములో నేడువందల

తురుష్క సైనికుల దగ్గించెను. నిరుద్యోగు లయిన యా శూర యవనులు శివాజీ యొద్దకు నుద్యోగమునకై వచ్చిరి. శివాజీ వారి నందరను దగినజీతముల నేర్పరచి తనయొద్ద సైనికులగా నుంచుకొని, వారిపైని రఘునాథబల్లాలు డను మహారాష్ట్ర శూరుని నధికారిగా నేర్పరిచెను. ప్రస్తుతము మన దొరతనము వారు హిందూశిపాయీలపై నింగ్లీషు నధికారుల నుంచినటు లనే శివాజీ తన తురక బంట్లకు మరాట యధికారిని నియమించెను. ఇందువలన నితని దీర్ఘదృష్టి స్పష్టమగుచున్నది. హిందూ సిపాయిలు ఇంగ్లీషువారి సేవ కృతజ్ఞతతో జేసి నటు లనే యా శూరయవనులు శివాజీకి ననేకయుద్ధములలో నమిత సహాయము చేసిరి. ఇందువలన శివాజీయందు తురకలను గూడ సంతోషపెట్టి తనభక్తులను జేసుకొను కౌశల్య ముండె నని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

ఈ తురకబంట్ల సహాయముచేతను, మరికొందరు సైనికుల బోగుచేసి వారి సాహాయ్యముచేతను శివాజీ కొంకణ ప్రాంతములలో సముద్రపుటొడ్డున నున్న కొన్నిదుర్గములను సంపాదించెను.

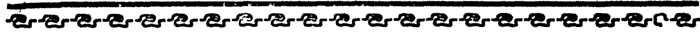
కొంకణములో జంజిరా యను సముద్రదుర్గము కలదు. ఆదుర్గాధిపతి యగు సిద్దీఫత్తేఖానునిరాజ్యము కొంకణములోనే యాదుర్గము చుట్టుండెను. ఈఫత్తేఖానుడు సిద్దీయన నీగ్రో (Negro)జాతివాడు. మొదట వీడును వీనియాధిపత్యముక్రింద నున్న జంజిరాప్రాంతమును అహమదనగరరాజ్యముక్రింద నుండెను. ఆరాజ్యము నాశన మొందినతరువాత వాడు విజాపూరు

నవాబునకు సామంతుడయ్యెను. వానియొద్ద సముద్రముపై యుద్ధముచేయుటకు దగినయోడ లనేకము లుండెను. అందుచే సముద్రముమీద వాని నెదిరించువాడెవ్వఁడు లేడయ్యెగనుక వానిని గెలుచుటకు శివాజీ తన పేష్వా యగు శామరావు పంతును సైన్యములతో బంపెను. కాని శత్రువులరాక ఫత్తే ఖానునకు ద్వరగా దెలిసినందున వాడే ప్రతివ్యూహము పన్ని పేషవాను క్రీ. శ. ౧౬౫౯ లో నోడించెను. ఈ పరాజయము వలన శివాజీకి జాల చింతగలిగి యతడు శామారావుపంతును పనినుండి చాలించి * మోరోత్రిమలపింగళె యను సరదారు నకు పేషవాయను బిరుదు నొసంగెను. ఇతడు రెండవ పేషవా. కొంత సైన్యము వెంటతీసికొని రఘునాథ బల్లాళు డను సరదారు జింజిరా సిద్దిపైకి బోయెను. కాని సిద్దీని వంప

* ఈపేషవా పేరు మోరోపంతు, 'మోరో' అనునది యీ శబ్దమునొక్క హ్రస్వస్వరూపము. ఇతనితండ్రి పేరు త్రిమలపంతు. ఇంటిపేరు పింగళే. యీమూటికూడి మోరోత్రిమలపింగళే యను పేరాయెను. మహారాష్ట్రిలలో ప్రథమమున దమపేరు పిదప తండ్రిపేరు, తరువాత ఇంటిపేరు వ్రాయు నాచారముకలదు. ఇతనిఇంటిపేరును గురించి కొంత విచారింపవలసియున్నది. మహారాష్ట్రములోని పింగళేవారును ఆంధ్రదేశమునందలి పింగలివారును ఒకయింటి వారేయని తోచెడిని "మోరోత్రిమలపింగళే" నామములోని 'త్రిమల'శబ్దము 'తిరుమల' శబ్దమే. ఈపేరు మహారాష్ట్రములో లేదు। తిరుమలయ్య తిరుమలమ్మ, తిరుమలాచార్యులవారు మొదలయిన నామంబు లాంధ్రదేశంబునవాడుకలో నున్నవి. కాని మహారాష్ట్ర 'పింగళే' లు ఆంధ్ర 'పింగలి' వారే దేశాంతరంబునకు బోయినందున ఆదేశాచారముల నే గ్రహించియుందురు. తమ

లేక పోయెను. అందుపై శివాజీ గొప్ప సైన్యమిచ్చి పేష్వా యగు మోరోపంతుపింగళేను సరనోబతు పాలకరును వానకాలము అయినతోడనే జింజిరాకు బంపెను గాని యింతలో విజాపురమునుండి అఫజులఖానువాఁడు ప్రచండసైన్యముతో దనమీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడని తెలిసినందున నా సైన్యముల నన్నింటిని దిరిగి పిలిపించుకొనవలసిన వాఁడాయెను.

యాచారములను భాషను వదలి పూర్ణముగా మహారాష్ట్రులైన యనేకాంధ్రులు ప్రస్తుతము మహారాష్ట్రదేశములో గానవచ్చెదరు. అట్టులనే యీపింగళేలు స్వరూపము మారి పింగళివారైయుండిరి. ఆంధ్రదేశమున 'పింగళి' యను నింటిపేరు గలవారిద్దరున్నారు. ఒకరు మహారాష్ట్రములోనున్న పింగళివారు వీరు ప్రఖ్యాతులైన పింగళిసూరన్న వంశజులని చెప్పవచ్చును. రెండవవారు నైజాము రాజ్యములోని కామారెడ్డి (కామారెడ్డిపేట) నైపుణ్యమున్న పింగళి వారు తాము ఆంధ్రులమని మాధ్వులమని సంగళివారని వీరు చెప్పెదరు. వీరియిండ్లలో నేలలోనుండి 'పంచె' లు చీలినవానిగా కనుగొనవలసి యున్నది.



ఐదవ ప్రకరణము



గురూపదేశము

పై శీర్షిక జదివినతోడనే చదువరులు వీరరస ప్రధానమైన శివాజీచరిత్రమునందు శాంతరసపూరితమగు మతగురువులవారి సమాచార మేల వచ్చెనని యాశ్చర్యము నొందుదురు. కాని శివాజి చూపిన శౌర్యమునకును, స్వదేశాభిమానమునకును, స్వమతసంరక్షణమునకును బ్రథమప్రేరకుండుగాక పోయినను ముఖ్యప్రేరకు డయిన రామదాసస్వామియొక్క సంపూర్ణచరిత్రము గాకపోయినను శివాజీతో సంబంధించినంతమట్టునకయినను నిచ్చట నియ్యకుండిన నమ్మహానుభావుని యెడల నగౌరవము జూపినవాడనగుదు ననియు, శివాజీచరిత్రము అసంపూర్తిగా వ్రాసినవాడ నగుదుననియు, నిచ్చట సంగ్రహముగా శివాజీరామదాససంబంధమును వర్ణించుచున్నాను.

మతజిజ్ఞాసయు,మతోపదేశంబును, మానవులకు సంసారమునందు విరక్తి గలుగునటుల జేయుననియు, జ్ఞానోపదేశముయొక్క పరమోద్దేశము సర్వసంగపరిత్యాగమే యనియు జనసామాన్యంబు దలచుచుండ గురూపదేశమువలన మరింత శూరుడయ్యెననియు నైహికరాజ్యము సంపాదించుటయందు నధికోత్సాహి యయ్యె ననియు నేను వ్రాయుటచదువరులకు వింతగానుండును. కాని వివిధదేశములచరిత్రములను జక్కగా

నభ్యసించినవారికి, స్వమతాభిమానము, స్వదేశాభిమానముగా బరిణమించు ననినసంగతి వింతగా నుండజాలదు. మతాభిమానమును, మతశ్రద్ధయు బూర్వము దేశాభిమానమునకు ప్రబల పోషకులుగా నుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౪౯ నుండి ౧౬౬౦వరకు నింగ్లండుదేశ సంరక్షకుడు (Protector)గా నుండిన క్రాంవేల్ గెలిచినయుద్ధంబులన్నియు మతప్రేరకులగు శూరుల సైన్యంబుల వలననే యని తద్దేశచరిత్ర చదివిన వారికి విశదమే. ఏవానినైనను సైన్యములోనికి జేర్చుకొనుటకు బూర్వ మాతడు నమిత మతాభిమానము కలవాడా కాడా యని క్రాంవెల్ ఆలోచించుచుండెను. మతాభిమానులు కానివారల నతడు సైన్యములో జేర్పనేలేదు! కనుకనే సార్థకనామములగు నతని లోహకాయులు (Ironsides) ఎచ్చటను బరాభూతు లయినవారు కారు. ఇక రెండవ యుదాహరణము హాలండు దేశములో స్థాపింపబడిన ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్య మంతయు ప్రొటెస్టెంటు మతాభిమానముయొక్క ఫలమే యని డచ్ ప్రజాసత్తాత్మక రాజ్యముయొక్క యభ్యుదయము, (Rise of the Dutch) Republic) అను చరిత్రగ్రంథము జదివినవారికి దెలిసినవిషయమే. అంతదూరము పోనేల? సాంఖ్యంబును యోగంబును సమన్వయించి సాంఖ్యయోగం బనుశాస్త్రంబు నిర్మించి కర్మ బ్రహ్మ మీమాంసా ప్రతిపాదితంబు లగు కర్మయోగ జ్ఞాన యోగముల నన్వయించి యర్జునునకు గృష్ణునిచే నుపదేశింపబడిన గీతాశాస్త్రంబు గొప్ప వేదాంతగ్రంథంబని హిందువు లందరును బఠించుచున్నారు. కాని వేదాంతశాస్త్రంబు అర్జునిని

కర్తవ్యాచరణంబునకు ప్రేరేపించి యతనిచే స్వధర్మము ననుష్ఠింప జేయలేదా ? ఇట్లు నిజమైన మతంబు మనుజుని సంసార పరాఙ్ముఖుని జేయుట లేదు. కర్తవ్యనిష్ఠునే చేయును. కాన శివాజీ రామదాసచరిత్రము సాంసారికులకును, సన్యాసులకును ననుకరణీయమే.

మహారాష్ట్రదేశములో జన్మించిన భగవద్భక్తులగు సాధువులలో రామదాసొక గొప్పసాధువు. మహారాష్ట్రమున ఏకనాథస్వామి, ముక్తేశ్వరుడు, నాదోపంతులు, ఆనందతనయుడు, వామనస్వామి, తుకారామ్, రామదాసు, మొదలయిన సాధువు లనేకులు జన్మించిరి. వీరిలో గొందరు శివాజీకంటె బూర్వపువారు, మరికొందరు శివాజీసమకాలికులు. వీరిలో తుకారామ్ అనునతడు కోమటికులమువాడు. ఈ సాధువులును వీరి పూర్వపువారును, తరువాతిసాధువులును మహారాష్ట్రమునందు జేసినమహాకార్యంబులు మూడు:—

౧ సంఘసంస్కరణము:—జాతిభేదము లేక భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యము లన్నిజాతుల వారికిని నీసాధువులు బోధించిరి. జ్ఞానసంపన్నుండు నీచజాతివాడయినను వానిని బ్రాహ్మణ సాధువువలెనే సన్మానించిరి. తుకారాము అను సాధువు వైశ్యుడు; నామదేవు శూద్రుడు; చోఖామేళాయనువాడంత్యజుడు. ఈ సాధువులందరును బ్రాహ్మణసాధువులయిన ఏకనాథ, రామదాసు, మొదలయినవారితో సమానమైన గౌరవమును జెందిరి. నేటివరకును బ్రాహ్మణులచే వందనములను గైకొనుచున్న పాండురంగ భక్తుడగు తుకారాము అభంగము

లనబడు తన పద్యములలో నిప్పటి మన నవనాగరకులవలెనే పాషాణపూజానిషేధము, జాతిభేదనింద మొదలయిన సంగతుల నత్యుత్తమముగా నుపదేశించియున్నాఁడు. * రామదాసస్వామి భూతప్రేతములయందలి పిచ్చినమ్మకలను ధైర్యముతో ధిక్కరించి యున్నాఁడు. ఇట్టి సాధువులు మానవులందరును సమానులనియు, జ్ఞానమే ప్రధానముకాని జన్మముకాదనియు నేర్పిరి.

2. భాషాభివృద్ధి—ఆంధ్రదేశంబున రాజసాహాయ్యముచే భాషాభివృద్ధియయ్యెను గాని, మహారాష్ట్రమున సాధుసాహాయ్యముచే భాష యభివృద్ధినొందెను. కేవల బ్రాహ్మణులకేకాక, జ్ఞానమన్నిజాతులవారికి నొసంగవలయునని సాధువుల యుద్దేశమైనందున సంస్కృతభాషలో గ్రంథరచన చేసినందున లాభములేదని తలచి వారు మహారాష్ట్రభాషలోనే కావ్యముల రచించిరి. ఇందువలననే మహారాష్ట్రకావ్యము లన్నియు భక్తిరస ప్రధానములు. ఆదిగస ప్రధానకావ్యం బొక్కటయినను నా భాషలో లేదు. మన యాంధ్ర పురాతనకవులలో నొక్క బమ్మెర పోతరాజు భగవద్భక్తుఁడు. మహారాష్ట్రములో బ్రతికవియు భగవద్భక్తుఁడే. భక్తిప్రేరణచేగాక మఱి యన్య ప్రేరణచే గావ్యము చెప్పినవాఁడు లేఁడు! ఇట్లు మహారాష్ట్ర

* తెలుగువారిలో దుకారామువంటివాఁడు వేమన. వేమన పద్యములలో నున్న సంఘసంస్కరణోపదేశమును మన మిప్పుడు విసర్జించుచుండుటయు, మహారాష్ట్రసాధువుల సంస్కరణవాక్యములను న్యాయమూర్తి రానడేవంటివారును నభినందించుటయును జూచిన నిప్పటి యాంధ్రులకును, మహారాష్ట్రులకును గల భేదంబును, వారి భాషాభివృద్ధికిని మన భాషావనతికిని గల కారణంబులు తేటపడఁగలవు.

ములో గవిత చెప్పినందున వీరిని సంస్కృతపండితులు నవ్విరి. తురుష్కరాజులు ప్రతిబంధపెట్టిరి. కాని యీ శూరభగవద్భక్తు లా బాధలకన్నింటికి నోర్చి యుత్తమ నీతిపూరితంబు లయిన భవ్యకావ్యంబుల నిర్మించిరి. ఈ సాధువులు నిర్మించిన కావ్యంబులను గురించి న్యాయమూర్తులయిన మహాదేవ గోవిందరానడేగా రిట్లు వ్రాసిరి :— "తురకల మత దురభిమానంబును సంస్కృతపండితుల పరిహాసంబులను లక్ష్యపెట్టక విద్యాప్రీతిచేతను నజ్ఞానులకు నీశ్వరజ్ఞానము సులభముగా లభించునట్లుల జేయవలయుననిన నిరపేక్షపరోపకార బుద్ధిచేతను బ్రేరితులై మహారాష్ట్రకవుల పరంపర దేశభాష వాఙ్మయంబును నభివృద్ధిచేసెను. పవిత్రరచన గలిగినట్టియు నున్నత నీత్యుపదేశపూరితంబయినట్టియు, భక్తిమయమయినట్టియు నిట్టి వాఙ్మయంబు భూతలంబుపై నేదేశంబున కయినను భూషణాస్పదంబె" *

*" A succession of Marathi poets, inspired with the love of letters, or with the benevolent and disinterested object of placing the knowledge of God within the reach af the ignorance, cultivated, in spite of the Mahomadan bigotry and the sneers of Sanskrit Pandits, a literature which can well meet the ordinary wants of any people and which for its purity and high line of morality and devotion would do credit to any nation on the surface of the earth.

Justice M. G. RANADE.



ఆ ర వ ప్ర క ర ణ ము



అ ఫ జు ల్ ఖా ను ని వ ధ

శివాజీ విజాపూరు రాజ్యములోని కోటలను స్వాధీన పరచుకొను చున్నాడనియు, చిన్న చిన్నగా రాజ్యమంతయు దోచుకొనుచున్నా డనియు, దనయొద్ద సైన్యమును, భాండారమును దినదినమును వృద్ధిపరుచుచున్నా డనియు, దండ్రి చేసిన యుపదేశములను లక్ష్యపెట్టక యవనప్రభుత్వమును నాశనము చేయ దలంచినాడనియు శివాజీచర్యలను గురించి వెంటవెంట వచ్చు సమాచారముల వలన విజాపూరు నవాబును అతనిభార్యయు నక్కడి సరదార్లును నిశ్చయముగా దెలిసికొనిరి. ఇకమీద శివాజీచర్యలయెడ నుపేక్షాభావముతో నుండిన రాజ్యమునకు మోసము వచ్చు నని తలచి నవాబు శివాజీని నోడించుటకయి యొక గొప్ప సైన్యముబంప నిశ్చయించెను. అప్పుడు అఫజుల్ ఖాన్ అను నొక వృద్ధామాత్యుడు శివాజీయన మనకొక లక్ష్యమా? మీయాజ్ఞ యైన యెడల నావొంగ రేని బెడరెక్కలు కట్టి యేలినవారి యెదుటకు దేగలను.' అని గర్వవాక్యములను బలికెను. అప్పుడు నవా బామాటలకు సంతసించి యతనివెంట నైను వేలగుర్రపు రౌతులను, పదువేల కాల్బలమును, మంచి ఫిరంగులను, గావ

సినంత సామగ్రియు నిచ్చి యా యఫ్జుల్‌ఖానుని శివాజీ పైకి దండు పంపెను. అతడు వర్షాకాలము ముగియగనే క్రీ. శ. ౧౬౫౯-వ సెప్టెంబరు నెలలో మహావైభవముతో దండయాత్ర వెడలెను. పూనాపట్టణమునకు దిన్నగా బోక యఫ్జుల్‌ఖానుడు త్రోవలోనున్న పట్టణములను దోచుకొనసాగెను. తుళజాపూరు, పండరపూరు మొదలయిన హిందూక్షేత్రములను గొల్ల గొట్టి, యచ్చటి దేవాలయముల నన్నింటిని బాడుచేసెను.

శివాజీ రాజగడమను కోటలో నుండెను. అఫ్జుల్‌ఖానుడు ప్రచండసైన్యముతో వచ్చుచున్నాడని విని శివాజీ రాజగడమునుండి బయలుదేరి ప్రతాపగడమను బలవంతమైన దుర్గమునకు బోయెను. ప్రతాపగడమను కోటకు జుట్టు నరణ్యముండుటవలన నది శత్రువులకు దుస్సాధ్యంబైయుండె. శివాజీ తన సరదారుల నందరను బిలిపించి సభచేసి భయంకర శత్రువును నెదిరించు నుపాయంబుల నిశ్చయించెను. చుట్టుపట్లనుండు సైన్యంబుల నన్నింటిని బోగుచేసెను. జింజిరా మీదికి బంపిన సైన్యంబుల బిలిపించుకొనెను. దుర్గముల నన్నింటిని బాగు చేయించెను. శివాజీ యరణ్యములోని ప్రతాపగడమునకు బోయినాడనివిని యఫ్జుల్‌ఖాను పూనాపట్టణమునకు బోవుట మాని ప్రతాపగడమునకు బోవసాగెను. అతడు వాయీయను క్షేత్రమునకు బోయి యక్కడి దేవాలయాదులను, జనులను దోచుకొనెను, శివాజీ చొచ్చియున్న యరణ్యప్రదేశము బహు దుర్ఘటమైనది యని యచ్చట బూర్వము సుబేదారుగా నున్న యఫ్జుల్‌ఖానునికి దెలిసియున్నందున, యుద్ధము చేసి శివాజీని

గెలుచుట యసాధ్యంబని యెంచి యాతడు యుక్తిచేతను, మోసముచేతను శత్రుని గెలువ నిశ్చయించెను. ఇట్లు నిర్మించి శివాజీని భంగపరుప దలచి యా యవనవీరుడు దత్తాజీ గోపీనాథుడను *తన రాయబారిని శివాజీ యొద్దకు బంపెను.

అటు ఖానుడు మోసము చేయదలచినటులనే, యిటు శివాజీయు ఖానుని మోసపుచ్చ నిశ్చయించెను. అతడు ఖానున కిట్లు వార్త లంపుచు వచ్చెను. 'మీ వంటి శూరసేనానితో బోరునంత సామర్థ్యంబు మాకు లేదు. నే మనేకాపరాధముల జేసినందున నవాబుగారికి మాయెడ మిక్కిలి కోపము కలిగియున్నది. అయినను మీవంటివారు నా యెడల ననుగ్రహము పుట్టునటుల నవాబుతో జెప్పిన యెడల నా యపరాధము లన్నియు వారు క్షమింపగలరు. మీరు నా యందనుగ్రహము కలుగునటుల నవాబుతో జెప్పెడి యెడల నే నీ రాజ్యమంతయు దేవరవారి స్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాను.' ఇట్టి వార్త లంపుచు దాను జేయవలసిన సన్నాహము చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో ఖానుని యొద్దనుండి మరాట రాయబారి వచ్చినాడని విని శివాజీ వాని నెదుర్కొనుటకై దుర్గము దిగి ఫాడ్ అను గ్రామమునకు వచ్చెను. ఇద్దర కుశల ప్రశ్న లయినతరువాత రాయబారి ఖానుడు నీ కిట్లు చెప్పుమనె నని శివాజీతో నిట్లనియె:-'మీ తండ్రియైన

* నానాఫడనవీసు కు సమకాలికుడును, అతనికి ప్రబలప్రతిస్పర్థియు మహారాష్ట్రదేశమునందు జన్మించిన రాజ్యకార్యధురంధరులలో నొక్కండగును నగుసఖారామపంతుబోకీలునకు నీదత్తాజిగోపీనాథుండు మూలపురుషుడు

శహాజీకిని నాకును అనేక సంవత్సరములనుండి స్నేహ మయి నందున నీ యెడల నాకు స్నేహభావమే కాని, వైరభావము లేదు. నీ కనుకూలముగా సులతానుతో జెప్పి నేను నీవు గెలి చిన కొన్ని యూళ్ళు నీకు జాగీరుగా నిప్పించగలను.' అందుపై శివాజీ యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. 'ఖానుసాహేబుకు నాపై ప్రేమ యున్నదనియు, వారు నాకు నహిత మెన్నడును జేయ రనియు నాకు దెలియును. ఖానుసాహేబుగారు చెప్పినటుల మాకు జాగీరులు దొరకునెడల నవాబుయొక్క యాజ్ఞలో నుండుటకు నాకు నే యభ్యంతరము లేదు. నేను మొదటి నుండియు నవాబు యొక్క యాజ్ఞాధారక సామంతుడను గను కనే యనేక రాజద్రోహు లగు పాళేగారుల రాజ్యములను నవాబునకై నేను సంపాదించినాడను. ఆ రాజ్యమంతయు నవా బున కియ్యగలను.' మొదటి రో జిట్లు సంభాషణ జరగి యా రాయబారి ఒసకు వెళ్ళెను.

రాయబారి వెళ్ళినతరువాత శివాజీ తనమీాదికి వచ్చిన మహాసంకటము నెట్లు తప్పించుకొనవలయునో యని విశేష చింతాక్రాంతుడయి యుండెను. అప్పు డాతడు తనయిష్టదేవత యగు భవానిని బ్రార్థింప దొడగె. ప్రార్థింపగా నతని దేహము నందు దేవి ప్రవేశించి 'వత్సా ! నీకింత చింతయేల ? నీకు నా వరప్రసాదము గలదు. నీ సంకటముల నన్నింటిని దూరము చేయగలదాన, నని పలికెనట * దేవి వచనములు విన్నతోడనే

* శివాజీదేహమునందు దేవి ప్రవేశించి ధైర్యపు మాటలు చెప్పిన సంగతి యన్ని మహారాష్ట్రి బఖరీలలోను వ్రాసియున్నది. ఇది శివాజీయొక్క

సరదారులందరను మఱింత ధైర్యము గలవా రయిరి. శివాజీయు నధికోత్సాహముతో ఆ రాత్రి హింగపును బ్రాహ్మణునును నైన రాయబారి బసకు బోయెను. అదివరకు రాయబారి యొక్కయు, రాయబారివెంట వచ్చినవారియొక్కయు బరామర్శ బహుశ్రద్ధతో జేయుచుండిరి. కాని రాయబారియొక్క బస యతనివెంట వచ్చిన మనుష్యులు దిగినచోటికి దూరముగా నుండునటుల నేర్పాటు చేసి యుండిరి. ఒట్టి రహస్యస్థలమునకు బోయి రాయబారికి దియ్యనిమాటలు చెప్పి యుక్తిప్రయుక్తిచే అఫ్జుల్ ఖానుని మనసులో నున్న ద్రోహేచ్ఛ యతనివలన దెలిసికొనెను. కుయుక్తిచే మోసపుచ్చి శివాజీని బట్టుకొని పోవలయు ననియు, వీలయినయెడల జంపవలయు ననియు అఫ్జుల్ ఖానునికి నిచ్ఛకలదని యా రాయబారివలన శివాజీ తెలిసికొనెను. అప్పుడు శివాజీ యా రాయబారిమనసు తనకు ననుకూలముగా గరిగింపవలయు నని యాతనితో నిట్లనియె:— 'ఖానుని మనసు నిర్మలముగా లేదు. మీరు బ్రాహ్మణులు; మాకు దేవతలు. గోవులు, బ్రాహ్మణులు అవధ్యులు. యవనుల బాధనుండి గో బ్రాహ్మణుల సంరక్షణ చేయుటయు, హిందూమతమునకు బ్రాప్తమైన దుర్దశను నివారించుటయు,

---

యుక్తులలో నొకయుక్తియని తోచెడిని. అప్పటి సైనికు లందరును, సరదార్లందరును పిచ్చినమ్మకములు గలవా రయినందు మహాసంకట సమయము లందు వారికి ధైర్యము కలుగుటకై స్వయముగా భవాని ప్రవేశించి భవిష్యము చెప్పునని తెలుపుచుండెను. ఇట్టి సంగతులను రామదాసస్వామివారును సమ్మతించుచుండిరని తోచెడిని.

హిందూస్వరాజ్యము స్థాపించుటయు మా ముఖ్యోద్దేశములు గనుక మీరీ సత్కార్యమందు నాకు సహాయంబు చేయవలయును. ఈ కార్యమునకై 'హివరే'యను గ్రామము వంశపరంపరగా జాగీరియ్యగలము.' ఇట్లు చెప్పిన మాటలు విని కొంత మతాభిమానమువలనను, గొంత యాశచేతను ఆ రాయబారి మనసు కరగెను; అప్పుడు శివాజీకిని, అ రాయబారికిని గొంత సంభాషణ జరిగి రాయబారి యిట్లనియె. 'అఫజుల్ ఖాన్ మహా దుర్మార్గుడును, గపటియు నయినను దనతో బుద్ధివైభవమున సమానుడు లేడని యతనికి మిక్కిలి గర్వము కలదు. కాన నతనిని నమ్మించి భంగపరుప వచ్చును. అతనిని గోట క్రిందికి రమ్మనినను వచ్చును.' ఇట్లాతడు చెప్పగా శివాజీ తనకు విశ్వాసపాత్రుడగు కృష్ణాజీభాస్కరు డను వానిని బిలిపించి ముగ్గురును యోజించి, మోసపుచ్చ వచ్చిన ఖానుని కోటక్రిందికి యుక్తిచే బిలిపించి మోసపుచ్చి పంపవలయునని నిశ్చయించిరి. ఇట్లు నిశ్చయించి వారు తమతమ బసలకు బోయిరి.

రెండవనా డందరు జూచుటకునై శివాజియు; రాయబారియు నొకరినొకరు కలసికొని రాయబారపుమాటలుమాటలాడినటుల నటించిరి. తరువాత రాయబారి యక్కడనుండి వెడలెను. అతని వెంట శివాజీ తన రాయబారియని కృష్ణాజీ భాస్కరుని బంపెను. వారిద్దరు వాయీ యను పట్టణములో అఫజల్ ఖానుని కలిసికొనిరి. పంతాజీ గోపీనాథుడు (ఖానుని రాయబారి) ఖానునకు శివాజీని గురించి కొన్ని సంగతులు చెప్పి యిట్లనియె. 'శివాజీ సామర్థ్యమెంత! మన సైన్యమును,

పరాక్రమమును, జూచి యాతడు భయపడి పోయినాడు. గాన నతనికి నభయ మొసంగిన యెడల నాతడు తనంతట దాను మన స్వాధీన మగును. మీరు స్వయముగా వచ్చి చూడ వలయునని యతనికి నిచ్చ గలదు. కాని యాతడు పిరికియై నందున నమ్మి యిక్కడికి రాజాలకున్నాడు. మీరే కోట క్రిందికి వెళ్లిన యెడల నాతడు దప్పక తమ దర్శనమునకు రా గలడు. ఒకసారి మీ రొకరినొకరు చూచుకొనువరకే యతనికి గొంచెము భయము కలిగి యుండును. ఒకసారి యాతడు మిమ్మును జూచి మాటలాడిన యెడల నాతనికి మీ యెడల నమ్మిక కలుగును. అందుపై నాతడు మన శిబిరములోనికిగూడ రాగలడు.' అఫజుల్ ఖానునికి దన సేనా విత్తేటలను గురించియు, చాకచక్యమును గురించియు మొదటనే యధికగర్వముండెను. అందువలన వకీలు (రాయబారి) చెప్పిన మాటలన్నియు నాతడు నమ్మెను. ఇదియుగాక యా మోసగాడు తనమనం బున నిట్లు తలంచెను;—'శివాజీ పంపిన వర్తమానము చూడగా నాతడు వచ్చి స్వయముగా నాస్వాధీన మగునట్టుల దోచు చున్నది. తనంతట తానే నాచేతిలో జిక్కిన యెడల నొకసారి నమ్మి నాయొద్దకు వచ్చిన యాపొట్టి మరాట సరదారును నేను పోనిత్తునా ? దీర్ఘదేహుడను, దీర్ఘబాహుడనగు నా కౌగి లింతలో జిక్కిన యెడల నాతడెక్కడికి బోగలవాడు ?' ఖాను డిట్లు తలంచెనేగాని తాను పంపిన రాయబారియే శివాజీలో గలసియున్నాడనిన సంశయము గర్వనిమగ్నుడగు నాతనికి గలిగినదే కాదు. ఇట్లు తలంచి ఖానుడు దుర్గముక్రింద శివాజీని

గలిసికొనుటకు సిద్ధపడియెను. మిగుల కష్టముతో దన సైన్య మంతయు జావళియను పర్వతప్రదేశమునకు నెక్కించి యక్కడ మహావైభవముతో విడిసెను. అంతకు బూర్వమే శివాజీ ఖానుని యేనుంగులకును, గుఱ్ఱములకును, బంటులకును గావల సిన వస్తువులన్నియు దొరుకునటుల నేర్పాటుచేసి యుండెను. అందుకు ఖానుండెంతయు సంతసించెను.

ఇటు శివాజీ ప్రతాపగడముక్రింద గొన్ని వృక్షములు కొట్టించి గొప్పయంగణముచేసి యందు ఖానుని గలియు టకై యొక్క భవ్యమైన మండపము నిర్మించెను. ఆ మండప మంతయు జిత్రవిచిత్రములైన చక్కని పదార్థములతో నలంక రింపబడెను. సైనికులు, సైన్యాధిపతులు, సరదారులు, మొద లయినవారు వారివారి యధికారముల ప్రకారము గూర్చుండు టకై వేరువేరు స్థలములు నిర్మింపబడియె. ఖాను సైనికులు కొందరు వచ్చి యద్వితీయముగా నలంకృతంబైన యా మండ పము జూచి మిగుల సంతసించి యజమానునియొద్ద శివాజీని మిక్కిలి కొనియాడిరి.

ఇట్లు పైకి ఖానుని యనుగ్రహము గోరువానివలె నటిం చుచు, నతనిని మోసపుచ్చుటకు శివాజీ కొన్ని యుక్తులు పన్నెను. చుట్టునున్న యడవిలో నక్కడక్కడ దన సైనికుల నుంచెను. అఫజుల్ ఖానుడు వచ్చుటకు గొన్నిచెట్లు కొట్టి చేసిన త్రోవతప్ప యితరత్రోవ లన్నియు మూసివేయించెను. కొంకణదేశమునుండి వచ్చిన నేతాజిపాలకరుని నతని ప్రచండ సైన్యముతో దుర్గమునకు దూర్పుదిక్కున నునిచి విజయ

సూచకంబగు శృంగధ్వని వినినతోడనే యడవిలోనుండి వెడలి సమీపమున నున్న తురకసైన్యముపై నెకాయెకి పడి నాశము చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. పేషవాయగు మోరో పంతును బిలిపించి సైన్యముతో నరణ్యములో దాగియుండు నట్టును, కోటపై నెనుఫిరంగులధ్వని యైనతోడనే జావళీ యొద్ద నున్నయవనసైన్యమును జెండాడుమనటుల నియమించెను.

ఇటుల శత్రుసైన్యమును నొక్క-సారి చెండాడు నుపాయంబులు చేసియు, రాజ్యకార్యకుశలుండగుటచే శివాజీ తనకే యొకవేళ మోసము సంభవించినయెడల దనసైనికులు చేయవలసినకార్యములను గూడ నిర్ణయించెను. తాను బడినప్పటికి దాను ప్రారంభించిన కార్యమును భంగము కలుగకుండ మహారాష్ట్రరాజ్యము నడుచునటుల నేర్పాటుల జేసెను. దుర్గముయొక్క- ప్రతిద్వారమునందును దగినసైనికుల నుంచెను సింహద్వారములో గొప్పగొప్ప సరదార్లను రెండువేల శిబ్బందియు నిలిపెను. పేషవాను ఇతరసరదారులను బిలిపించి తనతల్లియగు జిజాబాయిని కొమారుడగు సాంభాజీని వారికి స్వాధీనపరచి యిటులజెప్పెను.—'మే మీజూదము ప్రారంభించినారము. ఇటగునో, యటగునో! శ్రీకృపచే యశంబుగలుగును. ఒకవేళ నాకేమైన మోసముకలుగునేని మీరు ధైర్యము వదలక నేను నియమించిన ప్రకారము శత్రుమథనము చేయవలయును.'

ఖానుని గలియ బోవలసిన దినము వచ్చెను. ఆదినము ప్రొద్దునలేచి శివాజీసుంగళస్నానముచేసి దేవబ్రాహ్మ

ణులకు నమస్కరించి, తల్లియగు జిజాబాయికి నమస్కరించెను. అప్పు డాయమ కుమారుని దీవించి యిట్లనియె. 'ఈదుష్టు డగు ఖానుడు నీయన్నయగు సంభాజిని మోసపుచ్చి చంపెను' ఆపగ తీర్చికొనుము. దేవీ భవాని నీకు యశంబు' నొసంగును గాక' ఇట్లావీరమాతవచనంబులు విని యావీరపుత్రుండు పుల కాంకితాంగుం డాయెను.

తరువాత శివాజీ కవచమును ధరించి దానిపై నంగీ మొదలయినవి తొడుగుకొనెను. శిరమున శిరస్త్రాణము ధరించి యందుపైని పాగా పెట్టుకొనెను. కుడిచేతిలో నంగీచాటున జిన్న కత్తి దాచికొని యెడమచేతిలో బులిగోళ్ళుదాచి యుంచెను. ఇట్లు కోటదిగి వెళ్ళుటకు సిద్ధుడై శివాజీ ఖానునకిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మేమిక్కడనుండి సభాస్థలమునకు బయలుదేరు చున్నాము. మీ రక్కడినుండి బయలుదేరి రావలసినది."

ఇట్లు వార్త వచ్చినతోడనే ఖానుడు పదునేను వందల గుర్రపురౌతుల దీసికొని శివాజీని గలసికొన బయలుదేరెను. ఆతడు కోటకొక యరమైలుదూరమున నుండగా నతని రాయ బారి యగు పంతాజిగోపీనాథుడు వచ్చి "ఇంత గొప్పసైన్య ముతో వెళ్ళినయెడల శివాజీ బెదరగలడు; అతడు భయముచే మిమ్ము్మను గలసికొనడు. కాన మీ రీసైన్యం బంతయు నిక్క డనేయుంచి యొక సశస్త్రుడైన భటుని వెంటదీసికొని పల్లకిలో గూర్చుండి సభాస్థలంబునకు వెళ్లవలయు నని నా యభిప్రా యంబు" అని చెప్పెను. ఖానునకు దనసామర్థ్యంబునం దపరి

మిత్రమైన విశ్వాసముండెను. తన కత్యంతశక్తి గలదనియు, దన కంటె మోసమునందు గట్టివా రెవరును లేరనియు నతనికి గర్వముండెను. గాన దాను మోసపుచ్చుటకు మారుగా దన్నే శత్రువు మోసపుచ్చునని సమాటయే యతనికి దోచినది కాదు. శత్రువు చేతజిక్కుచున్నా డనిన యాశచే నంధుం డయిన యా యవనుడు అపనమ్మకమన్నమాట యెరుంగక స్వరక్షణమునకై సాధారణముగా నందరు చేసికొను నేర్పాటుల నైనను లక్ష్యపెట్టక, తన రాయబారియే శత్రునిచే భేదింపబడియె ననిన సంశయంబయినను లేక యా రాయబారిచెప్పినటుల నాతడు నడచుకొనుచుండెను

రాయబారి చెప్పినటుల నొక భటునితో అఫజుల్ ఖానుడు సభాస్థలమునకు బోయెను. కాని యదివరకు శివాజీ యక్కడికి రానందున ఖాను డధైర్యపడి శివాజీ యెక్కడ నెక్కడ నని యడుగజొచ్చెను. ఇంతలో గోటక్రిందికి నొక్క బంటుతో దిగుచునున్న శివాజీని జూచెను. అతని వెంటనున్న వాడు తానాజిమాలసురే యను శూరవీరాగ్రేసరుడు. ఈ తానాజి నడుమునకున్న రెండు ఖడ్గములు తప్ప శివాజీవెంట నేమియు శస్త్రము లేనటుల ఖానునకు గానిపించెను. శివాజీ సభాస్థలమునకు వచ్చియు ఖానునికి మిక్కిలి భయపడి యతని యొద్దకు వచ్చుటకు సందేహించుచున్నటుల నటించెను. అదియే యొకకారణముగా గైకొని రాయబారి యగుపంతాజి గోపీనాధుడు మీయొద్ద శస్త్రధరుడైయున్న భటునిజూచి శివాజీ మీయొద్దకు వచ్చుటకు సంశయించుచున్నాడని అఫ

జుల్ ఖానునితో జెప్పి యా భటుడు కొంత దూరముగా వెళ్లునటుల జేసెను. తన యాజానుబాహువుశరీరముముందట శివాజీ యొక్క వామనమూర్తి యొక్క లెక్కలోనిది కాదని తలంచుచు దనయొద్దకు రా వెరచుచున్న శివాజీయొక్క పిరికితనమునకు నవ్వుచు ఆ యవనుడు తన రాయబారి చెప్పినటులెల్ల నడచుచుండెను. బంటు తొలగినవెంటనే శివాజీ ఖానునియొద్దకు రాదొడంగెను. అఫజుల్ ఖానుడు ప్రత్యుత్థానం బాచరించి రెండు మూడడుగులు ముందునకుబోయి శివాజీని గలిసికొనెను. ఒకరినొకరు కుశలప్రశ్నలడుగుకొని మిత్రభావమును వెల్లడించుటకై వారొకరినొకరు కౌగిలించుకొనిరి. ఇంతలో అఫజుల్ ఖానుడు దన్ను ప్రీతితో ముందుకుదీసి యెడమ చేతిక్రింద నొత్తిపట్టినాడనియు, నిక కొంచె మాలస్యముచేసిన యెడల ఖానుడు దన్ను బాకుచే బొడుచుననియుచూచి శివాజీ తన యంగచాపల్యముచేత దన శరీరమును వాని కౌగిటనుండి తప్పించుకొని తన చేతిలో దాచికొనిన పులిగోళ్ళు ఖానుని పొట్టలో గ్రుచ్చెను. ఖానుడు వెంటనే పెద్దపెట్టున, మోసమురా మోసము అని యరచెను. తన యొరనుండి కత్తితీసి శివాజీ శిరస్సుపై దెబ్బవేసెను. కాని శిరస్సుపై శిరస్త్రాణ మున్నందున గోధుమగింజంత కాటుపడునంత దెబ్బయే శివాజికి దగిలెను. ఇట్లా దెబ్బ తప్పించుకొని శివాజీ తనకత్తి దూసి ఖానునిభుజముపై దెబ్బతీయగా, నాతని శరీరమునందు గవచము లేనందున నాకత్తి యాయవనుని గర్భమువరకుదిగెను. వెంటనే అఫజుల్ ఖానుడు గతప్రాణుడయ్యెను. ఈ మోసమును గనిపట్టి

ఖానునివెంట నున్న సయ్యద్‌బండు అను భటుడు శివాజీపైకి దరుముకొని వచ్చెను. కొంతవర కా స్వామిభక్తుడు శివాజీ తోను తానాజితోను బోరాడి స్వామి నిమిత్తంబు దేహంబు సమర్పించెను. ఈ భటునితో వీరిద్దరు బోరాడునపుడు పాలకీ మోసికొని వచ్చిన బోయీలు అఫజుల్ ఖానుని ప్రేతమును పల్లకిలో వేసికొని తీసికొనిపోవసాగిరి. కాని దానికి గొందరు మరాట సరదారు లడ్డపడి ఖానుని శిరస్సు గోసికొని కోటపైకి దీసికొని పోయిరి !

ఇన్ని కార్యములు జరగువరకు మూడుజాముల వేళ యయ్యెను. శివాజీ సుఖముగా గోటపైకి బోయినతరువాత సంకేతప్రకారము ఫిరంగులు వేయించిరి. శృంగముల నూదించిరి. ఈ శబ్దముల వినినతోడనే నలుదిక్కు లనుండియు మరాటావీరు లడవినుండి బయలుదేరి ఖానుని సైన్యముపై బడిరి. ఖానుని సైనికులకు గుర్రముల నెక్కుటకు గాని, శస్త్రముల సవరించుకొనుటకు గాని, వ్యవధి చిక్కినదికాదు. అన్నిదిక్కుల నుండి మరాటసైనికులు చెండాడుటవలన భయభ్రాంతులై యవనవీరులు పారిపోవజొచ్చిరి. కోటకు సమీపమునందున్న పదునైదువందల సైన్యమును నేతాజీ పాలకరు డనువీరుడు ఘోరముగా సంహరించెను. కాని 'శస్త్రంబులు మన కప్పగించి శరణుచొచ్చిన శత్రుసైనికుల జంపక రక్షింపవలయును; అనావశ్యముగా రక్తపాతము చేయవలదు' అని శివాజీ వ్రాయంపినందున జావళీవైపున నున్న ఖానునిసైన్యమును మోరోపంతు పింగళే యంతగా జెండాడినవాడుకాడు. విజాపురమునుండి

వచ్చిన ప్రచండసైన్యం బిట్లు చెల్లాచెదరైనందున శివాజీకి అసంఖ్యద్రవ్యంబును, యుద్ధసామగ్రియు, నాలుగువేలగుర్రంబులును, అరువది యేనుగులును, వెయ్యి లొట్టిపిట్టలును, ఎడ్లబండ్లతో ననేక ఫిరంగులును దొరకెను.

శత్రుసైనికులలో నందరకును ఆ యరణ్య ప్రదేశంబు క్రొత్తది యగుటచే వారందరును త్రోవలు దొరకక యన్నాహారంబులు లేకయే యరణ్యంబులలో దిరుగుచుండిరి. వారికి నభయదానం బిచ్చి వారిని తనయొద్దకు బిలిపించుకొనియన్న వస్త్రాదు లిచ్చి తనయొద్ద నుండుట కొప్పుకొనిన వాండ్రకు దగినపను లిచ్చి యితరులను వారివారి దేశంబులకు బంపెను. వారిలో ఝుంఝూరరావుఘాటగే యను మరాటాసరదారుం డొక డుండెను. అతనితండ్రియు, శివాజీతండ్రియగు షహాజియు మిత్రులుగా నుండిరి. గాన శివాజీ యతనిని మిగుల గౌరవించెను. విజాపురములోని యుద్యోగము వదలుకొని తనయొద్ద నుండుమని యతనికిశివాజీ యెంతయోచెప్పెను. కాని యాతం డొప్పినవాడు కాడు. అయినను నతనికి దగినట్లు కానుకలిచ్చి శివాజీ యాతని బంపెను.

ఖండోజీ కాకడేయను నొకమరాటసరధారుడు ద్రవ్యలోభముచేత శత్రువులకు వశుడై, శివాజీకి దెలియకుండ అఫజల్‌ఖానుని భార్యపుత్రాదులను దొంగత్రోవల దీసికొనిపోయి సురక్షితముగా కర్హాడలో జేర్చెను. ఈ సమాచారము శివాజీకి దెలిసినతోడనే వానిని బిలిపించి శిరచ్ఛేదము చేయించెను.

శివాజీ ఇట్టిమహాసంకటమునుండి తప్పించుకొని సుఖముగ దిరిగి వచ్చినాడని సంతసించి జిజాబాయి తన కుమారునికి దృష్టితీసి 'నాయనా! నీయన్నయైన సంభాజినిజంపిన అఫజుల్ ఖానుని పగదీర్చికొంటివి. నేను నిన్ను మరల చూడగలిగితిని; ఇదియే మనకు సువర్ణదినంబు, అని గద్గదస్వరముతో బలికెను. తరువాత శివాజీ విశేషముగా దానధర్మములుచేసెను. తమపరాక్రమము జూపిన సరదారులను బంటులను గౌరవించి కొందరకు బల్లకీలు, కొందరకు ఛత్రచామరములు, కొందరకు సువర్ణ కంకణములు, ఇట్లు వారివారికి తగిన బహుమానంబులొసంగెను. గాయపడిన వీరులకు నౌషధోపచారంబులు చేయించె. యుద్ధములో మృతులైనవారి కుమారుల బిలిపించి వారికి వారితండ్రులయుద్యోగంబు లిచ్చెను. మృతులైనవీరుల కొడుకులు చిన్నవయస్సుగల వాండ్రయినయెడల వాండ్ర భార్యలకు వర్షాశనంబు లేర్పరచెను. ఇట్లు శివాజీ తమసైనికులందరును సంతసించునటుల జేసి శత్రుసైనికులును బొగడునటుల జేసెను. రాయబారి యగుపంతాజీగోపీనాధ బొకీలునకు హివరే యను గ్రామంబు వంశపరంపరగా బహుమతి యిచ్చెను. (౧౬౫౯)

అఫజుల్ఖానుడు చచ్చిన వృత్తాంతంబును, సైన్యంబులన్నియు ఘోరంబుగా నాశముజెందిన సమాచారంబును నాల్గవరోజు విజాపురంబులో దెలిసెను. ఆవార్తవినినతోడనే యచ్చట వారందరును మిక్కిలి చింతాక్రాంతులైరి. నవాబు నవాబుదల్లియు దుఃఖపరవశులైరి. నవాబు బిడ్డ మూడురోజుల

వరకు భోజనమే చేసినది కాదట! సరదార్లందరు దుఃఖితులైరి. కాని వారిలో వారికి పరస్పరమాత్సరంబులును వైరంబులును నుస్సంగాన శత్రుపరాభవమునకు నెవ్వరును వెళ్ళ నిశ్చయించినవాడు కాడు.

ఈప్రకరణము ముగించుటకు బూర్వము, అఫజుల్ ఖానుని జంపుటకు శివాజీయుపయోగించిన కుట్రనుగురించికొంత వ్రాయవలసియున్నది. దీనిని గురించి మరాటచరిత్రకారులు శివాజీని స్తుతియించి యున్నారు. యవనచరిత్రకారు లత్యంత నీచముగా దిట్టియున్నారు. గ్రాండ్ డఫ్‌వంటి యింగ్లీషుచరిత్రకారుడు ఈకార్యము చెడ్డదనియు లేక మంచిదనియు జెప్పక మూకభావముతో నూరకుండెను. ఇట్లు వివిధజనులు వివిధ రీతులుగా వర్ణించుచున్న కార్యమునుగురించి మనము ఆలోచన చేయునపుడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండవలయును. అట్లుండి విచారించిన యెడల నీతిని మన్నించువా రెవరును నెట్టి మోసమైనను, నెట్టికుట్రయైనను మంచిది యని చెప్పుటకు వీలులేదు. రెండు కాసులు సంపాదించుటకు జేసిన దొంగతనం బయిననేమి జ్ఞానభాండారము సంపాదించుటకు బుస్తకాలయంబును మాయము చేయు దొంగతనంబయిననేమి నీతివిశారదుల కొక్కటియే. అటులనే మోసం బెక్కడ గావించినను దోషార్హంబే. ఇట్లు కేవల తత్వనీతిజ్ఞులు (Theoretical moralists) చెప్పెదరు. కాని లౌకిక నీతిజ్ఞులు (Practical moralists)కొన్ని దోషములను మన్నించెదరు. ఇప్పుడు మన దివాణములందునుసుజ్ఞాని చేయు తప్పిదముకంటె నజ్ఞానిచేయు తప్పిదమునకు దక్కువ

శిక్ష విధించెదరు. ధనవంతు డయినవాడు దొంగతనము చేసిన యెడల నన్నములేక దొంగిలించిన వారికంటె నధిక దండనము విధింపబడునుగదా! భయాంధుడై గాని, క్రోధాంధుడైగాని స్వసంరక్షణ నిమిత్తమై కాని చేసిన యపరాధ మంతగా శిక్షార్హము కాదు. అనగా దేశ కాల పాత్రములను బాగుగా విచారించి యపరాధమునకు శిక్ష విధింపవలయునని యాధునిక న్యాయసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి శివాజీ యం దెంత యపరాధముండునో చూచెదము.

౧. శివాజీకాలములోని నీతికల్పన (Moral ideal) ఇప్పటి మన నీతికల్పనవంటిది కాదు. సామాన్యమైన నీతి వేరనియు, రాజనీతి వేరనియు నప్పటి వారి యభిప్రాయమై యుండెను. * శత్రువును మోసముచేతనైనను జంపవచ్చుననియు, నటుల జంపిన దోషంబు లేదనియు వారి యభిప్రాయంబై యుండె. శ్రీరాములవారు చాటున నుండి వాలిని గూలనేసె ననియు, దొడ చూపి శ్రీకృష్ణుడు భీమునిచే దుర్యోధనుని జంపించె ననియు మొదలయిన పౌరాణిక కథలన్నియు జిన్ననాట నుం

---

* ఇప్పటికైనను నాగరకత హెచ్చిన యూరోపు ఖండమునందు గూడ కొందరు రాజనీతియు, లోకనీతియు భిన్నంబులని వాదించెదరు. మనము చేయదలచిన కార్యంబు మంచిదైనయెడ దానిని సాధించుటకు నెట్టి యవినీతికరములయిన మార్గములైన నవలంబింప వచ్చునని జర్మనీరాష్ట్రము యొక్క జగద్విఖ్యాతమంత్రియగు ప్రిన్సు బిస్మార్కు గారి యభిప్రాయమై యుండెనట! ఇక్కాలంబుననే యింత గొప్పవారి కిట్టి యభిప్రాయముండగా నక్కాలంబు వారి కిట్టి యభిప్రాయంబుండుట యొక వింత గాదు.

డియు వినుచున్నవారికి సత్కృత్యంబు నెరవేర్చుటకునన్యాయం బైనను జేయవచ్చునని తోచుట యాశ్చర్యంబు కాదు.

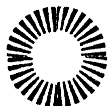
౨. శివాజీకాలములో నిట్టిమోసములు తరుచుగా జరుగుచుండెను. బీజాపూరు, గోలకొండ మొదలైన రాజధానులలో నెల్లప్పుడును సరదారు లొకరినొకరు భంగపరిచి చంపుచుండిరి. శత్రువినాశము చేయుటకు నా కాలములో మోస మొక నిర్దోషమైన సాధనమై యుండె.

3. శివాజీ యన్నయైన సంభాజీని మోసముచే అఫజుల్ ఖానుడు చంపెను. అందుచే నాతనిని నెటులనైన జంపవలయు నని శివాజీకి నుండుట సహజము. కోపావేశ పరవశులైన వారును, దుఃఖపూరితులై యున్నవారును జేయుసాహస కార్యంబులు కొంతవరకు క్షంతవ్యంబులు కదా !

౪. అఫ్‌జుల్ ఖానుడు దండయాత్రకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో నున్న హిందూక్షేత్రములను బాడుచేసెను. అందుచే హిందూమతాభిమాని యైన శివాజీకి నధిక సంతాపంబు గలుగుట వింత కాదు. జనులకు దమ మతమును నిందించినవారి యందే యసూయ కలుగుచుండగా, మతమును బాడుచేసిన వానిని నెట్టులైన జంపవలయు నని యిచ్ఛ గలుగుట యాశ్చర్యంబు కాదు గదా !

౫. అఫజుల్ ఖానుడు గూడ శివాజీని మోసముచేయవలయు నని తలచి యుండెను. ఈ సంగతి రాయబారి వలన శివాజీకి దెలిసినందున నతడును నాత్మరక్షణమునకై తన

శత్రువునే మోసపుచ్చ యత్నించెను. ఇట్లు వీరప్రతివీరు లిద్ద రును నొండొరుల మోసపుచ్చ యత్నించి వారిలో నధికప్రజ్ఞ గలవాడు కడతేరెను, హీనప్రజ్ఞు డీల్గెను! ఇందులరహస్యం బింతియ. సత్యం బిట్లుండ మోసమునకై యొక్క శివాజీని దూషించుట న్యాయంబు కాదు. శివాజీని దూషించువారు పై కారణంబుల నన్నింటిని యోజించి తమ యభిప్రాయంబును స్థిరపరుచు కొనవలయును.



ఏడవ ప్రకరణము



దండయాత్రలు

అఫజుల్ ఖానుని వధియించిన తరువాత శివాజీ యూరకుండక మరికొన్ని సైన్యములను బాగుచేసికొని జింజిరా పట్టణములో నున్న సిద్దీవానిపైకి దండువెడలుచున్నట్టుల నటించి యెవరికి దెలియకుండ నెకాయకి కోలాపూరు ప్రాంతమున విడిసెను. పన్హాళా యనునొక దుర్గము విజాపూరు రాజులదియై యుండెను. ఆ దుర్గాధిపతి ధనాశచే నా దుర్గమును శివాజీకి నిచ్చివేసెను. శివాజీ తనయొద్దనున్న విశ్వాస పాత్రుడును, తెలివిగలవాడును అయిన అణ్ణాజీదత్తో యను బ్రాహ్మణుని నా దుర్గమునకు నధిపతిగా నేర్పరచెను. ఈ దుర్గమును సంపాదించిన కొలదిరోజులలోనే పావనగడ్, వసంతగడ్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించి కృష్ణానది యొడ్డున నున్న గ్రామాదులలో పేష్కషు (Tribute) వసూలు చేయుచు నక్కడక్కడ దన ఘట్టకుటములను (ఠాణాలను) శివాజీ స్థాపించెను. పన్హాళా మీద నున్న సైన్యములను బంపి సహ్యాద్రిపర్వతపాద ప్రదేశములందును, శిఖరప్రదేశములందును గలదుర్గముల నన్నింటిని సంపాదించెను. ఆ దుర్గములలో, రాంగణా భిళణా దుర్గములు విశేష పరిశ్రమచే సాధింపబడియె. భిళణా యను దుర్గముపేరు మార్చి దానికి విశాలగడమని పేరు పెట్టిరి.

శివాజీ కోలాపూరు ప్రాంతమునకు వచ్చి దేశమంతయు కొల్లగొట్టుచున్నాడని విని యచ్చటి యధికారియైన రుస్తుంఖానుడు కొంత సైన్యము గూర్చుకొని యుద్ధమునకు వచ్చెను. కాని వానియొద్ద మూడు నాలుగు వేల సైన్యముకంటె నెక్కువ లేనందున శివాజీ చులకనగా వాని నోడించి వాడు కృష్ణ దాటి పారిపోవునటుల జేసెను. (క్రీ. శ. ౧౬౫౯ డిశంబరు) శివాజీ యూళ్ళు దోచుకొనుచు పేష్కషు వసూలుచేయుచు, విజాపురమువరకు వెళ్ళెను గాని శత్రువులచేత జిక్కక యక్కడ నుండి త్వరగా దిరిగివచ్చెను. శివాజీ తిరిగివచ్చువరకు విశాల గడముపై అణ్ణాజీదత్తో యనువాడు గొప్ప సైన్యముగూర్చి యుండెను. ఆ సైన్యమును వెంటగొనికొని శివాజీ సముద్రతీర ప్రాంతములపై దండువెడలెను. రాజాపూరు, దాభోళు మొదలయిన స్థలముల గెలిచి, యచ్చటివారియొద్దనుండి కప్పముల గొని సంపాదించిన ధనమంతయు రాజగడమునకుం బంపెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౦ జనవరి)

ఇట్లు శివాజీ రోజురోజు బలవంతుడై విజాపూరు వారి దుర్గములను స్వాధీనపరచుకొనుటయు, దేశము కొల్లగొట్టుటయు, సైన్యాధిపతుల నోడించుటయు, రాజధానియైన విజాపూరువరకు దరుముకొని వచ్చుటయు జూచి, విజాపూరు వారందరును భయభ్రాంతులై శివాజీని నెట్లులైన నోడింపవలయు నని నిశ్చయించిరి. వారొక ప్రచండ సైన్యమునుసిద్ధము చేసి సిద్దీజోహార్ అనువానికి సైన్యాధిపత్య మిచ్చిరి. ఈతడు కర్నూలుపట్టణములో నదివరకు సుబేదారుగా నుండి నవాబు

కార్యము లెన్నియో సాధించి ఘనత కెక్కెను. ఈతనికి సవా బక్షాఖ్ అనుబిరుదు నొసంగి పదివేల యశ్వసైనికులతోను, పదునాలుగువేల కాల్బలములతోను శివాజీని గెల్చుటకునై పంపిరి. వీనివెంట అఫజుల్ ఖానుని కుమారుడైన మహమ్మదు ఖానుడును శివాజీ తన తండ్రిని జంపిన పగ తీర్చుకొనవలయు నని యుద్ధమునకు వెడలెను. విజాపూరువారిట్లు దండువెడ లుట చూచి యిదియే సమయ మని యెంచి జంజరాధిపతియైన సిద్దీఫత్తేఖానుడు శివాజీ సంపాదించిన కొంకణముపై దండె త్తెను. వాడీప్రాంతమునకు దేశముఖు వైన సావంత్ అనువా డును శివాజీతో బోర నారంభించెను.

ఇట్లు శత్రువు లందరొక్కసారి తనతో బోరాడ ధైర్యముయొక్క యపరావతార మైన శివాజీ యెంతమాత్ర మును జంకక యా శత్రువుల నందరను వేరువేర యెదిరించు టకు దగిన యేర్పాటులు చేసెను. జంజిరాసిద్దీమీదికి రఘు నాథబల్లాలుని బంపెను. వాడీసావంతునితో బోరాడుటకు బాజీఫసల్ కర్ సర్ నోబత్ అనువాని నియమించెను. కొంకణ ప్రాంతమును సంరక్షించుటకు ఆ బాజీసోనదేవుని నాజ్ఞాపించెను. పురందర్, సింహగడ్, ప్రతాపగడ్, మొదలయిన ప్రాంత మును గాపాడుటకై పేష్వయైన మోరోపంతుపింగళేను నియో గించెను. తాను స్వయముగా పన్హాళా దుర్గముమీద నుండి యుద్ధసన్నాహము చేసెను.

శివాజీ పన్హాళాకోటమీద నున్నాడని విని సిద్దీజోహా రుడు మొట్టమొదట ఆ కోటనే ముట్టడించెను. ఈ దుర్గము

శత్రువులకు నసాధ్యమని శివాజీ యనుకొని శత్రువులు దుర్గ సమీపమునకు వచ్చువరకు శివాజీ వారిని నడ్డగింపడయ్యె. వారీ దుర్గముక్రిందికి వచ్చి విడిసిన తరువాత నేతాజీపాలకరుడు వారి చుట్టు ప్రదేశము దోచుకొని కాల్చి, అక్కడక్కడ ఠాణా లేర్పరచి తురక సైన్యమునకు ధాన్యము,గడ్డి మొదలైనవి దొరక కుండ జేసెను. ఇదియుగాక రాత్రులయందు శత్రు సైన్యమును బాధపెట్టుచుండెను. ఇటు దుర్గములోనుండి మావళీ సైన్య ములుక్రిందికి దిగి పర్వతగుహలలో దాగియుండి శిబిరములలో శత్రువులు నిద్రించి యున్నప్పుడు వారిశిబిరములను నాశనము చేయుచుండిరి. శత్రువులు లేచి యుద్ధమునకు సిద్ధముకాగానే వారిపై దూరమునుండి బాణములు వేసి గుహాలోనికిబారి పోవుచుండిరి. ఇట్లు మరాఠాలు విజాపూరు సైన్యమును లోపలనుండియు,బైటనుండియుబాధపెట్టుచుండిరి. కాని దుర్గము శివాజీ యనుకొనినంతబలవంతమైనది కానందున, సిద్దీ జోహారు కోటనుముట్టడించి వెలుపలనుండి కోటలోనికి నొక్క మనుష్యునిగాని, పదార్థముగాని పోకుండ జేసెను. ఇందుచే లోపలిసమాచారము వెలుపలను, వెలుపలిసమాచారములోప లను దెలియకుండెను. తుదకు దానాగ్రమములోనే యుండుట తప్పని తెలిసికొని శివాజీ యీ క్రింద వర్ణింపబడి యుక్తిచే నాకోటలోనుండి వెలువడెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౧)

సందులేకుండ మనము కోటను ముట్టడించి వెలుపలి నుండి శివాజీకి నేసహాయము దొరకకుండ జేసినందున, నాతడు మనచేత నిక చిక్కగలడని విజాపూరు సైన్యములు తలంప

సాగెను. ఇట్టిసూశతోనున్నప్పుడే శత్రువులను మోసపుచ్చ వచ్చునని తలచి శివాజీ 'ఈదుర్గము మీస్వాధీనపరిచెదము.' అని సిద్దీజోహారునకు వార్త పంపెను. సంధిని గురించిన మాట లన్నియు మాటలాడుటకు దాను క్రిందికి వచ్చెద ననియు, మోసము గలుగ దని యభయము మాత్ర మియ్య వలయు ననియు నేర్పాటు చేసకొని శివాజీయు, సిద్దీజోహారుడును దుర్గముక్రింద గలసిరి. అక్కడ పెక్కు సంగతులను గురించి మాటలాడి 'రేపు మేము ఈ కోట మీస్వాధీనము చేసెదము; కాని కొన్ని సంగతులింకను మాటలాడవలసి యున్నవి. ఇప్పుడు సాయంకాలమయినందున అందునుగురించి రేపుమాటలాడుదము' అని చెప్పి శివాజీ కోటపైకి బోయెను.

సంధి యైన దని తలచి విజాపూర సైనికు లారాత్రి నిశ్చింతగా నిద్రబోయిరి. మధ్యరాత్రి శివాజీ విశ్వాసపాత్రు లైన కొందరు సైనికులతో గోట దిగి శత్రువులను దప్పించుకొని రాంగణా యను దుర్గమునకు బోవుచుండెను. కొంత కాలమువరకు విజాపుర సైనికులకు శివాజీ వెళ్ళిన సంగతియే తెలియలేదు. తెలిసిన తోడనే సిద్దీజోహారుని కుమారుడు వెంట సైన్యములను దీసికొని శివాజీని బట్టుకొన వెడలెను. ప్రొద్దున జాముప్రొద్దెక్కువరకు శివాజీసైన్యముయొక్క వెనుక పార్శ్వము సైనికులకు గానవచ్చినది కాదు. రాంగణా యను దుర్గమింక మూడు క్రోసు లున్నదనగా శివాజీని విజాపుర సైనికులు చూచిరి. శత్రువులు వేగముగా వెనుకనుండి వచ్చుచున్నారని తెలిసినతోడనే శివాజీ బాజీపరభూ అను సేనాధి

పతిని శత్రువుల నెదుర్కొనుట కక్కడ నిలిపి 'నేను కోట మీదికి సైనికులతో జేరువరకు నీ విక్కడనే శత్రువుల నడ్డగించి యుండవలసినది. నేను కోట మీదికి జేరగానే గురుకొరకు ఫిరంగిశబ్దము అయిదు సారులు చేయబడును. ఆ శబ్దములు వినినతోడనే నీవు నీ సైనికులతో గుట్టలచాటున గోట మీదికి రావలసినది' యని యాజ్ఞాపించి తాను గొంత సేనతో గదలి వెళ్ళెను.

విజాపూరు సైన్యము మహావేగముతో గుట్ట యెక్కసాగెను. బాజీపరభూ నిలిచియున్న స్థలము రెండు కొండల నడుమనున్న యిరుకు త్రోవ యొకటి యున్నది. నిలిచి కొలది సైనికులును ప్రచండ సైన్యముతో బోరాడుటకు వీలుగా నుండెను. విజాపూరు సైన్యములు ఆ త్రోవను బోవునప్పుడు బాజీపరభూ వారిని బాణములతో నొప్పించి మరలి క్రిందికి బోవునటుల జేసెను. కాని యింతలో విజాపురమువారి కాల్బలము వచ్చి చేరినందున వారు రెండు పర్యాయములు మరాటావారిని నెదిరించి పైకి నెక్కబోయిరి. కాని రెండు పర్యాయములును వారు విజాపూరు సైన్యములను వెనుకకు నెట్టిరి. విజాపూరువారు క్రొత్త సైనికుల దెచ్చి మూడవ సారి పైకి నెక్కుటకు బ్రయత్నము చేసిరి. మరాఠ సైనికులు కొలది మందియు, దురుష్క సైనికు లనేకులును అయినందున నిది వరకు సగముకంటె నెక్కువ మహారాష్ట్రవీరులు వీరశయనము నొందిరి. అయినను బ్రాణములపై నాశవదలి బాజీ పరభూ అసమాన ధైర్యముతో దురకలను నెదిరించి స్వామి

కార్యమునకై ప్రాణముల సమర్పించెను! ప్రాణములు విడుచుటకు బూర్వము కోటమీదనుండి వచ్చిన ఫిరంగుల ధ్వని విని శివాజీ క్షేమముగా గోటమీదికి జేరినాడని తెలిసికొని సమాధానముతో 'నేను నాకర్తవ్యమును జేసితిని' అని పలికెను! బాజీపరభూ యొక్క ప్రేతము శత్రువుల చేతిలో బడకుండ దద్భటులు మహాప్రయాసతో గొండ మీదికి జేర్చిరి. శివాజీ చరిత్రములోని యీభాగముచదివినవారికి గ్రీసుదేశముయొక్క చరిత్రములోని థర్మాపొలీ (Thermopylae) యుద్ధము జ్ఞాపకము రాకమానదు. అచ్చట మూడువందల స్పార్టనులు ప్రచండ పారసీకసైన్యముతో బోరాడి తమలో బ్రతివీరుడు హాతుడగువరకు శత్రువులను థర్మాపొలీ యను పర్వతద్వారమును చొరనీయరైరి. అటులనే యిచట మహారాష్ట్రవీరుల సంఖ్య స్వల్పమైనను, అసంఖ్యులైన తురకలతో బోరాడి శివాజీ దుర్గము నెక్కువరకు వారిని ద్రోవదాట నీయరైరి. ఇట్టి స్వామిభక్తి పరాయణ శిరోమణి యైన బాజీపరభూ నామము మహారాష్ట్రులందరు మిక్కిలి గౌరవింతురు.

బాజీపరభూ తనసేనలో గతించినంతనె నాతనికొమారుడైన బాలాజీబాజీ యనువాని బిలిపించి శివాజీ వానికి దండ్రి యధికారమొసంగెను. వానితమ్ము లందరకు నాందోళనాది సన్మానంబుల నొసగి సబనవీసు * అను పనులపై వారిని నియుక్తుల జేసెను.

* సబనవీసు అనగా సైన్యములకు గావలసిన వెచ్చములు మొదలయిన వానిపై నధికారి.

ఇట్లు తురక సైన్యములు శివాజీ యున్న తాంగణాయను పర్వతదుర్గమును ముట్టడించిరి. కాని యాషాఢము వర్షాకాలమైనందున తురుష్కులు కొండక్రింద నుండలేక తిరిగి పన్హాళా దుర్గమునకు బోయిరి; తురకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దీజోహారుడు శివాజీ యే దుర్గమునుండి పారిపోయెనో, యీ పన్హాళాదుర్గమును సాధించుట మేలా, లేక శివాజీ యే దుర్గమునకు బారిపోయెనో యీ తాంగణాదుర్గమును సాధింపవలయునా యని యోజించుచు, నేమియు దోపక త్రొక్కులాడుచుండెను. శివాజీ నేడో రేపో చేత జిక్కునన్న యాశతో నున్న విజాపూరు నవాబు అతడు తప్పించుకొని పోయినాడని విని మిగుల చింతాక్రాంతు డయ్యెను. శివాజీ యొద్దనుండి లంచము పుచ్చుకొని తన సైన్యాధిపతి యైన సిద్దీజోహారుడే పోనిచ్చెనని యాతనికి సంశయము గలిగెను గాన, నాతడు స్వయముగా సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించెను. ఇట్లు నవాబు తన్ను నవమానించినందున సిద్దీజోహారుడు కోపగించి తన జాగీరు అయిన కర్నూలుకు వెడలిపోయెను. (క్రీ. శ, ౧౬౬౧ జనవరి)

విజాపూరు సులతాను మహాక్రూరముగా మహారాష్ట్రులపైకి దండువెడలి సహ్యాద్రిపర్వతము క్రిందను మీాదను నున్నట్టి మహారాష్ట్రుల దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపరుచుకొనెను. పన్హాళా, పావనగడము అను దుర్గములను సాధించెను. తాంగణా, విశాలగడము అను దుర్గములు మాత్ర మతనిచేత జిక్కినవి కావు.

ఇట్లు శివాజీచేతిలో బడ్డ తన దుర్గములన్నియు నవాబు మరల సాధించుచుండగా శివాజీ యూరక కూరుచుండిన వాడు కాడు. రాజాపుర మను పట్టణముపై దండెత్తి, దానిని దోచుకొని స్వాధీనపరుచుకొనెను. ఆ పట్టణములో గొందరు ఇంగ్లీషు వర్తకు లుండిరి. వాండ్రు తురకలసైన్యాధిపతి యైన సిద్దీజోహారునకు దుపాకిమందు, గుండు మొదలయిన సాధనముల నిచ్చియుండిరి. ఈ సంగతి శివాజీకి దెలిసినందున నాతడా వర్తకుల జెరబట్టి యొక దుర్గముపై జెరసాలలో నుంచెను. ఆ ప్రాంతమున దళవీ యను స్వతంత్ర సంస్థానాధిపు డుండెను. అతని రాజధాని శృంగారపురము. యుద్ధములో నాతని జంపి శివాజీ యా పట్టణమును సాధించెను. కాని జను లందరు భయపడి పారిపోసాగిరి. అప్పుడు శివాజీ పూర్వపు సంస్థానపు మంత్రిని బిలిపించి పూర్వ మెవ్వరెవ్వ రేయేపని మీాద నుండిరో వారివారిని ఆయాపనులపై నిలిపి లోకులందరకు బూర్వపు హక్కులిచ్చి వారందరు నిర్భయులై యుండునటుల జేసెను.

ఇంతలో గర్ణాటకములోని జమీాదారులు రాజద్రోహులలయి తిరుగబడుచున్నారనిన వార్త విజాపురమునకు వచ్చి చేరెను. మొదట శివాజీతో బోరాడవలయునా, లేక కర్ణాటకములోని జమీాదార్లను దండించుటకు బోవలయునా యని విజాపుర రాజసభలో జర్చజరిగెను. ఇంతలో వాడీయను గ్రామము రాజధానిగాగల సావంత్ అను సంస్థానాధీశుడు విజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. మీారు

నాకు సహాయము చేసినయెడల నేను శివాజీని నోడించి కొంకణప్రాంతమంతయు సంపాదించెదను. బాజీ ఫసల్ కర్ అను సరదారుని శివాజీ యీ సావంతుతో బోరాడ బంపె నని వెనుక వ్రాసియున్నాను, వారిద్దఱికు ననేక పర్యాయ ములు పోరాటజరిగి యొకసారి వీరును నొకసారి వారును నోడుచు గెలుచుచు వచ్చిరి. ఇట్లెద్దరు సమానులయినం దున సావంతుడు విజాపూరు నవాబును బైని వర్ణించినట్లుల సాహాయ్య మడిగెను.

ఇట్లు సావంతుడు శివాజీని గెలిచెద ననినందున నవాబు కొంత సైన్యమాతనికి సాహాయ్యము చేయుటకు నై పంపి తాను స్వయముగా గర్ణాటక దేశమునకు బోవ నిశ్చయించెను. సావంతునికి సాహాయ్యముగా బంపినవారు బహిలోలుఖాను డును బాజీ ఘోరపడేముధోళ్ కరును. వీరిద్దరను నిట్లు బంపి నవాబు తన ప్రచండసైన్యముతో గర్ణాటకమునకు దరలి పోయెను. ఇట్లు శివాజీ యదృష్టమువలన భయంకరమైన శత్రుసైన్యమంతయు మహారాష్ట్రదేశము వదలి వెళ్ళెను.

నవాబు సావంతుని సాహాయ్యమునకు బంపిన యిద్దరు సరదారులలో రెండవవాడగు బాజీఘోరపడేముధోళ్ కర్ అనువాడు తురకసేనలోనున్న మహారాష్ట్రవీరుడు; కర్ణాట దేశములో శివాజీ తండ్రియగు శహాజీ యుండగా నాతనిని మోసపుచ్చి చెరబట్టి నవాబునొద్దకు బంపిన మిత్రద్రోహి యీతడే; 'నీవు నా పుత్రుడవేయైన పక్షమున నీతడు చేసిన మోసమునకై పగతీర్చుకొనవలయును' అని శహాజీ శివాజీకి

చెప్పియుండెను. ప్రస్తుత మాతడు శివాజీతో బోరాడుటకై సైన్యములను బోగుచేయునిమిత్తము తనయూరగు ముథోళ్ కు వెళ్లెను. విశాలగడముపై నున్న శివాజీకి నీ వృత్తాంతము తెలియగానే పగతీర్చికొనుట కిదియే మంచిసమయ మని యెంచి సైన్యము దీసికొని యెవరికిని దెలియకుండ ముధోళుగ్రామము పై నొక్క పెట్టునబడి బాజీ ఘోరపడేను, ఆతని బంధువుల నందరను జంపి గ్రామ మంతయు గాల్చి విశాల గడమునకు తిరిగి వెళ్లెను. ఇట్లీ సరదారుడు నాశ మొందినందున నవాబు కావసఖాన్ అనువాని సావంతునకు సహాయునిగా బంపెను. బహిలోల్ ఖానుడును, కావసఖానుండును కొలదిదినములలో సహ్యాద్రిపర్వతసంబంధమైన దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీన పరుచుకొనిరి. అక్కడనుండి కొంకణమునకు రాదలంచిరి. ఇంతలో నవాబు వారి నిద్దరను దనకు సహాయము చేయుటకై కర్ణాటదేశమునకు బిలిపించుకొనెను. ఇటుల దాదకు సావంతు డొక్కడే శివాజీతో బోరాడవలసినవా డాయెను. కొలదిరోజులలోనే శివాజీ సావంతుని రాజ్యమంతయు గెలిచెను తరువాత సావంతుడును, శృంగారపురపు రామదళవీ యనిన వాడును గోవాకు వెళ్ళి బుడతకీచుల(Portuguese)సాయము వేడిరి. కాని బుడతకీచులు భయపడునటుల వారికి శివాజీ వార్త పంపినందున వారు శివాజీతో బోర నొల్లక, సావంతుని రామదళవీ యనువానిని దమరాజ్యములో నుండవలదని వెడలగొట్టిరి. తుదకు నిరాధారు లయి వారిద్దరు శివాజీకి శరణుచొచ్చిరి. అప్పుడు శివాజీ దయార్ద్రహృదయుడై సావం

తుకు దనవంశ మయిన భోసలేవంశమునందే పుట్టిన వాడని తలచి యాతనికి నాతనిరాజ్యమిచ్చి తనసామంతుని జేసికొనెను. సామంతుడును నప్పటినుండి మిగులభక్తితో శివాజీ సేవచేయు చుండెను. రామదళవీ యనువానికి వానిరాజ్య మిచ్చెను. ఈ యిద్దర రాజ్యములలో దన సైన్యము నుంచి వారి రాజ్య ములలోని ప్రబలకాయులను శూరులను దన సైన్యములో జేర్చుకొనుచుండెను. ఈప్రకార మిద్దరు ప్రబల శత్రులు శివాజీకి బరము మిత్రులయిరి ! వీరి యిద్దర రాజ్యములలో శివాజీ రాయరీ, మాలవణ యను దుర్గములను బాగు చేయించి యధిక దుర్గములుగా జేసెను.

జంజిరాను సధిపతి యైన సిద్దీకులస్థు డగుఫత్తేఖాను నితో బోరాడ శివాజీ రఘునాథబల్లాలుని బంపె నని వెనుక వ్రాయబడియె. ఫత్తేఖానునియొద్ద యుద్ధమునకు తగిన గొప్ప యోడ లున్నందున వాడు కొంకణప్రాంతములో సముద్రపు రేవునున్న శివాజీరాజ్యమునకు జాల బాధ గలిగించుచు, రఘునాథబల్లాలుని లక్ష్యపెట్టకపోయెను. కాని శివాజీ మరింత సైన్యము కొంకణప్రాంతమునకు బంపి నందున రఘునాథ బల్లాలుడు సిద్దీవాని నోడించి వాని గొప్ప యోడరేవు అగు దుండీరాజపురమును స్వాధీనపరచుకొనెను. అందుచే వానికి వానిరాజ్యముయొక్క యితరస్థలములనుండి సాయము చేరుటకు వీలులేక వాడు జంజీరాయను పట్టణములోనే చిక్కు పడెను. మరాఠావారు జంజరాపైని ఫిరంగు లెక్కపెట్టి లోహనాళములను బ్రయోగింప సాగిరి. వారియొద్ద మంచి

ఫిరంగులు లేనందున సిద్దీ కొన్నిరోజులవరకు వారిదెబ్బలకు నోర్చెను గాని, విజాపురమునుండిగాని, యుతర స్థలమునుండి గాని తనకు సాయముచేయ నెవ్వరు వచ్చుజాడ కానక భయ భ్రాంతుడయి శివాజీకి శరణుజొచ్చి 'ఇకమీద మీ రాజ్య మునకు నేను బాధగలగింపను. మీరు నారాజ్యమునకు గలిగింపగూడదు' అని సంధిచేసికొనెను. (శి. శ. ౧౮౭)

సిద్దీ ఫత్తేఖానుడు పైని వ్రాసిప్రకారము సంధిచేసె నప్పటికి నప్పుడప్పుడు శివాజీయొక్క సముద్రతీరమందలి (కొం కణముందలి) గ్రామములపై బడి కాల్చుచు బేల్చుచు నుండెను. అందుచే శివాజీ యాప్రాంతమున నెప్పుడును అయిదు వేలసైన్యము నిలువయుంచెను. ఇంతియుకాక సిద్దీవాని నెదు రించుటకునై తానును సముద్రముపై బోరాడునోడల నిర్మిం చెను. నానావిధములైన మోపువాదల యోడలను గూర్చి వానినన్నింటికి 'కులాబా' యనుగ్రామము ముఖ్యమైన రేవుగా నేర్పాటుచేసెను. సువర్ణదుర్గము విజయదుర్గము అను రేవుల లోను, యుద్ధమునకు దగిన యోడలనుంచెను. ఈ సముద్ర సైన్యమునకంతకు దర్యాసాగరుడనువాని నధికారిగా నియ మించెను. ఈ యోడలలో గావలసిన ఫిరంగులు మొదలయిన సాధనము లన్నియు జక్కగా సిద్ధపరిచి యధికారులు సము ద్రములో విచ్చలవిడిగా దిరుగజొచ్చినందున సిద్దీ పోర్చుగీజు మొదలైన సముద్రయాయులందరు శివాజీని నొక ప్రబల రాజుగా మన్నింపసాగిరి. పోర్చుగీజువారు కొలదిరోజులలోనే యొకరాయబారిని శివాజీయొద్దకు పంపి శివాజీ తమయోడల

జోలికి బోవకుండునటులను, అందు నిమిత్తమై తాము శివాజీకి దుపాకిమందు, ఫిరంగీలకి గావలసిన గోళములు మొదలయిన యుద్ధసామగ్రి యిచ్చునటులను సంధిచేసికొనిరి.

విజాపూరు సులతాను కర్ణాటదేశమునకు దిగ్విజయార్థము వెళ్ళియుండె నని వెనుక వ్రాయంబడియె. అక్కడ నవాబు రెండుసంవత్సరముల వరకుండి కొందరు బందిపోటువాండ్రను దండించి, కొందరను దండించుటకువీలులేక యెట్టకేలకు బెనన్ని కలహములను నణచి క్రీ. శ. ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమున విజాపురమునకు దిరిగివచ్చెను. ఇట్లు నవాబు తిరిగివచ్చువరకు శివాజీ సావంతుని బాల్యాగ్రాహితుని జేసెను. ఘోరపడేను యమసదనమున కంపెను. జావళీపతియైన సద్దీని లోబరిచెను. బుడతకీచులతో సఖ్యముచేసెను. సముద్రసైన్యమునకు నాధిపత్యము వహించెను. శివాజీ యత్నముల నత్యంతప్రబలు డయి నందునను, గర్ణాటకమునుండి యలసి వచ్చిన తనకు నతని నెదిరించు సామర్థ్యము లేనందునను విజాపూరునవాబు శివాజీతండ్రి యగు శహాజీద్వారా శివాజీతో సంధి చేయవలయు నని యెంచెను.

శహాజీరాజు తంజావూరిలో దన చిన్నకుమారుడైన వెంకోజీయొద్దనుండె ననియు, అతడు విజాపూరు నవాబునకు సామంతుడనియు వెనుక వ్రాసిన సంగతి చదువరులకు జ్ఞాపకముండవచ్చును. తంజావూరినుండి శహాజీని బిలిపించి నవాబా తనికి దన మనోరథంబు దెలుపగా బుత్రుని జూడవలయుననిన యిచ్ఛ యతనికి గూడ నున్నందున నందు కాతడు సమ్మ

తించి 'నా కుమారుడు నేను జెప్పినటుల వినడనిన సంగతి మీకు దెలిసినదే అయినను వానికి బోధచేసి చూచెదను' అని చెప్పి తంజావూరుపోయి తన రెండవ భార్యయగు తుకాబాయిని, కుమారుడగు వెంకోజీని వెంటతీసికొని శివాజీని జూడవెడలెను. తాను వచ్చుచున్నానని శహాజీ శివాజీకి వార్త యంపినందున శివాజీ యేనుగులు గుఱ్ఱములు పల్లకీలు మొదలయిన రాజచిహ్నములతో దండ్రికి నెదురేగెను. ఒకరి నొకరు చూచి యనేకసంవత్సరము లయినందున జేజూరియను గ్రామముయొక్క దేవాలయములో నొకరి నొకరు చూచుకొనిరి. అక్కడినుండి శివాజీ యందరను సైన్యము దిగియున్న శిబిరము లోనికి దీసికొనిపోయెను. శహాజీ పల్లకీలో గూర్చుండగా శివాజీ యా పల్లకి బట్టుకొని కాలికి నేమియు లేకుండ వినయముతో నడచెను. శిబిరము చేరినతరువాత శహాజి కుమారుని నొద్ద గూర్చుండబెట్టుకొని 'నాయనా శ్రీ భవానిప్రసాదము వలన గలిగినవాడవు. జగద్విఖ్యాతమైన పరాక్రమము జూపితివి. మతరక్షకుడ వనిపించుకొంటివి. మా వంశము పవిత్రమాయె'ననియె. అక్కడ ననేకముగా దానధర్మము బ్రాహ్మణభోజనము మొదలయిన ధర్మకృత్యములను జేసి తండ్రికుమారులందరు పూనాపట్టణమునకు బోయిరి. అక్కడ రెండు నెలలుండిన తరువాత శివాజీ తండ్రిని వెంటబెట్టుకొని రాజగడము, ప్రతాపగడము మొదలైన తన కోటలును అఫ్‌జుల్‌ఖానుని వధస్థలము, నూతన రాజమందిరములు మొదలైన తన వైభవమంతయు జూపించెను. వారిద్దరు రామదాసస్వామిదర్శనము

చేసికొని పన్హాళా దుర్గముపైని కుటుంబములోని యితర బాంధవుల నాదరను గలిసికొనిరి. అక్కడ గొన్నిరోజులుండి శహాజి తంజావూరికి బయనమై వెళ్లునప్పుడు కుమారుని నేకాంతమునకు బిలిచి 'నీవు స్వరాజ్యము సంపాదించినందులకు నాకెంతయు సంతోషమే. కాని యికమీద నా బొందిలో ప్రాణంబు లుండువరకును నీకును నా యజమానుడైన విజాపూరునవాబునకును స్నేహముండవలయునని నా ఇచ్ఛ; నీవలన నాతనికి నెంతమాత్రము బాధ కలుగకూడదు. నీకాతడు ఈ చేతగాకపోయినను ఆ చేతనయినను (అనగా నేదో యొక మార్గముగా) ఏమైన నుట్టజెప్పకమానడు. ఇంతలకు శివాజీ 'నేను మీయాజ్ఞను మించువాడనుగాను' అని యుత్తరముచెప్పి సులతానునకిచ్చుటకై రత్నములు దుస్తులు గుఱ్ఱములుఏనుగులు మొదలయినవి తండ్రితో బంపెను. శహాజి విజాపురమునకు వచ్చి కుమారుడు పంపిన వస్తువులన్నియు నవాబున కిచ్చి శివాజీకిని, నవాబునకును సంధి కుదిర్చి తంజావూరికి బోయెను. (క్రీ.శ. ౧౬౬౨) క్రీ. శ. ౧౬౪౬ వ సంవత్సరములో దోరణా దుర్గము గొని, శివాజీ మహారాష్ట్ర) రాజ్యస్థాపన యను మహా కార్యమునకు దోరణము గట్టి నప్పటినుండియు నేటి (క్రీ. శ. ౧౬౬౨) వరకు బదునారు సంవత్సరము లయ్యెను. ఈ పదునారు సంవత్సరములును శివాజీ విజాపూరు నవాబులతో నవ్యాహతముగా బోరాడుచునే యుండి సాధారణముగా నెల్లప్పుడును గెలుపొందుచు దుదకు నవాబు ప్రార్థన వలననే యాతనితో సంధిచేసికొనెను. ఈ కాలమువరకు గొంకణ

మంతయు బర్వత ప్రదేశము లన్నియు తన స్వాధీన మయ్యెను. ఆయన రాజ్యమునకు నిప్పటికి దక్షిణోత్తరసీమ గోవా కల్యాణములును బూర్వ పశ్చిమసీమ సుపా జింజిరాలును అయియుండెను. అతనియొద్ద నేబదివేల కాల్బలము ఏడువేల గుర్రపు సైన్యము కూడియుండెను. రాయరీ యను కోట తానుండుటకు దగినది యని తెలిసికొని కొండయొక్క మూల లన్నియు జెక్కించి కొండయంతయు నునుపుగాను, శత్రువు లెక్కుటకు గసాధ్యముగాను, జేయించి కోటపైని గొప్ప రాజభవనములు, మంత్రులకొరకై మేడలును, సైన్యాదులకునై శిబిరంబులను, దివాణంబులనిమిత్తమె విశాల మందిరంబులును నిర్మించి యచ్చట దా నెల్లప్పుడును నుండుచు నా దుర్గంబును రాజధానిగా జేసెను.

థథ
టట

ఎనిమిదవ ప్రకరణము



మొగలులతో యుద్ధము

క్రిందటి ప్రకరణములో వర్ణింపబడినటుల విజాపూరు నవాబుతో పోరాటము మాని సంధిచేసికొని పిదప శివాజీ ఢిల్లీశ్వరుడైన ఔరంగజేబుతో యుద్ధమునకు బూనుకొనెను. ఔరంగజేబు దక్షిణము (Deccan) నుండి ఢిల్లీకి పోయి నప్పుడు నాతనికిని శివాజీకిని, జరగిన సంధిప్రసంగము వెనుక నొక ప్రకరణములో వర్ణింపబడినది. ఒకరితో నొకరు సంధిచేయ నిచ్ఛగల వారుగా పైకి వారప్పుడు (క్రీ. శ. ౧౬౫౮ సం॥లో) నటించుచున్నను, ప్రసంగము వచ్చినప్పుడొకరిని నొకరుసాధింప వలయు నని యిద్దరును దలంచుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౬౫౮ స॥ నుండి ౧౬౬౧ వరకు దనసార్వభౌమత్వమును స్థిరపరుచుకొను ప్రయత్నములో మునిగియున్నందున ఔరంగజేబును, విజాపూరుసులతానుతోను, జంజిరా హబషీలతోను, ఇంక నితరులతోను పోరాడుచున్నందున శివాజీయు రమారమి నాలుగు సంవత్సరములవరకు నొకరితో నొకరు వైరమును మాని యుండిరి. కాని శివాజీకి దీరికగలుగుటకు నొకసంవత్సరము పూర్వము ఔరంగజేబు తనపనులన్నియు దీర్చుకొని శివాజీ పైని దనకు గల కసి తీర్చుకొనుటకు నిశ్చయించెను. ఎవరికి

దెలియకుండ దన సైన్యము నెకాయకి పంపి కాల్యాణ్, భివండీ యను గ్రామములను దన స్వాధీన పరచుకొనెను. (క్రీ. శ. ౧౬౬౧ మేనెల). విజాపూరువారితో సంధియగువరకు శివాజీ యూరకయుండి ఔరంగజేబుచేయు ఘోరకార్యములన్నియు సహించుచుండెను. ఇది సమయము కాదని కొన్ని రోజులు వేచియుండి యిట్లు సంధియైన తోడనే మోగలులతో బోరాట సాగించెను. కాల్బలమంతయు మోరోపంతుపింగళేకును, గుర్రపుసైన్యమంతయు నేతాజిపాలకరునకును నిచ్చివారిని మోగలులరాజ్యములోనికి దాడిపంపెను. వారా రాజ్యమునంతను దోచుకొని కొల్లగొట్టసాగిరి. జున్నర్ అనుపట్టణమునకు నుత్తరమున నున్న యనేకదుర్గములను మోరోపంతుపింగళె సాధించెను. నేతాజిపాల్కర్ దేశమంతను గాల్చుచు బేల్చుచు గొల్లగొట్టుచు నప్పుడంబుల గొనుచు ఔరంగబాదుపట్టణము వరకు దనపేరు గర్భనిర్భేద మగునట్టుల జేయసాగెను. ఇట్లు సర్వదిశలయందును తానేయై ధనసంఖ్యధనము నార్జించి శత్రువులచేత జిక్కక పూణే (పూనా) పట్టణమునకు జేరెను. (౧౬౬౨)

ఇట్లు ఢిల్లీశ్వరునకును, మహారాష్ట్రేశ్వరునకును ఘోరకలహము సంప్రాప్తమగుసమయమున ఔరంగజేబు బాబునకు మేనమామయైన శాహిస్తేఖాన్ దక్షిణము(Deccan నకు సుబేదారు(Governor) గా నుండెను. అతనికి అమీర్ ఉల్ ఉమారా (సామంతశ్రేష్టుడు)అను గొప్పపదవి యుండెను. అతనికి ఔరంగజేబు మీరువెంటనే యీమరాఠావారిని గఠి

నముగా దండించి వారుమరల దలయెత్తకుండ జేసి శివాజీ రాజ్యములోని కోట లన్నియు స్వాధీనపరచుకొనవలసినది. అని యాజ్ఞ పంపెను. వెంటనే శాహిస్తేఖానుడు గొప్ప సైన్యము వెంటదీసుకొని అహమ్మదునగరు పట్టణముమీదినుండి పూనాపట్టణమునకు బోవసాగెను, పూనాకువెళ్ళుచునాతడు సింగభేదు దేశముఖు నైన రాఘవరావును గొంత సైన్యమిచ్చి సుపే యనుగ్రామమును సాధించుటకై పంపెను. ఆ గ్రామము సాధించిన తరువాత చుట్టుపట్టుగ్రామము లన్నియు గాపాడుచు శత్రుసైన్యము రాకుండ జూచుచుండవలసినది. యని యాతనికి నాజ్ఞాపించెను. శాహిస్తేఖానుడు పూనాకుబోయి యాపట్టణమును స్వాధీనపరచుకొని యచ్చట విడిసెను. పూనాకు వచ్చుటకు కాత్రజుకనుములు శివాపూరు అను రెండు త్రోవలు; ఆరెండుత్రోవలలోనుండి శత్రులు రాకుండ గొంత సిబ్బందిని నచ్చట నునిచెను. ఆప్రాంతమున నున్న కోటల రహస్యములను కనుగొనుటకునై యనేకచారుల బంపెను. ఖానుడు దండు వచ్చిన సమాచారము తెలిసి శివాజి రాయగడమునుండి బయలుదేరి సింహగడముమీదికి బోయెను.

శాహిస్తేఖానుడు మొట్టమొదట చాకణ్ అను దుర్గమును సాధింప నిశ్చయించెను. ఈదుర్గము జున్నరుకును పూనాకును నడుమ నున్నందున ఈ రెండు చోటులనున్న మొగలులసైన్యమునకు ఈ దుర్గమువారివలన మిగుల బాధలు కలుగుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రీ. శ. ౧౬౬౦ లో శివాజీ ఫిరంగోజి నరసాళా అనువానికిచ్చెను. అప్పటినుండి యిదివరకు

(౧౬ సంవత్సరములు) వాడా దుర్గమునకు నధికారిగా నుండి శివాజీ యాజ్ఞకు లోనుండెను. శాహిస్తేఖానుడు ప్రచండ సైన్యము తీసికొని దుర్గమును ముట్టడించెను. ఇంత గొప్పసేనను జూచియే భయపడి దుర్గాధిపతి దుర్గమును దనస్వాధీనపరుచునని ఖాను డనుకొనెను. కాని ఫిరంగోజీనరసాళా మొగలుల సేనకు భయపడక రమారమి రెండు నెలలవరకు శత్రువులతో బోరాడుచుండెను మొగలులు దుర్గమును ముట్టడించిన యేబదియారవ రోజున దుర్గముయొక్క యీశాన్యభాగమందలి బురుజుక్రింద నొకసొరంగము చేసి మొగలు లందులో దుపాకిమందు నింపి యగ్ని ముట్టించి కోటగోడను గొంత పడవైచి త్రోవ చేసికొనిరి. సొరంగములోని మందువలన గోటలోని సైనికు లనేకులు హతులైరి. మొగలులు వెంటనే యాత్రోవనుండి లోపలికి బోవజొచ్చిరి. కానిదుర్గాధిపతి మిగిలిన సైనికులను వెంటబెట్టుకొని మొగలులతో ఘోరముగా బోరాడి రాత్రియంతయు శత్రువులను లోనికి జొరనియ్యడయ్యె! ఇక బోరాడిన ప్రయోజనము లేదని తెలిసికొని శివాజీ ప్రాతఃకాలమున దుర్గాధిపతియైన ఫిరంగోజీనరసాళాకు దుర్గము శత్రుస్వాధీనము చేయుమని వార్తపంపగా నాతడు తానచ్చటినుండి వెడలి దుర్గము మొగలులకు నిచ్చివేసెను. ఫిరంగోజి యొక్క యమితపరాక్రమమును, స్వామిభక్తియు జూచి శాహిస్తేఖాను డాతని నెంతయు గొనియాడి ఔరంగజేబుతో జెప్పి గొప్పయుద్యోగ మిప్పించెదనని యాశచూపి యాతనిని దనవైపునకు రమ్మనెను. కాని యాతడందునకు నొప్పుకొనక

తనసైనికులతో శివాజీయొద్దకు బోయెను. శివాజీయు నా యప్రతిమరాజభక్తుని మిగుల గౌరవించి భూపాలగడ మను దుర్గమునకు నధిపతి జేసెను.

చాకణ్ వంటి యొకచిన్నదుర్గము సాధించుటకు ఖానుడు రమారమి వేయిమంది సైనికులను గోలుపోయెను. కాని వాడు మిగుల నధైర్యపడి మరాటవారి కోటలు సాధించుట యాటలు కాదని తలచి వాడా సమాచారము ఔరంగజేబునకు దెలిపి తనకు దోడుగ నధిక సైన్యములం బంపుమని కోరెను. అందుపై నౌరంగజేబునకు వచ్చుటకు కాలస్య మైనందున నంతవరకు శాహిస్తేఖానుడు పూనాలోనే విడిసియుండెను. ఇటు నేతాజి పాల్కరుడు క్రిందటిసంవత్సరమువలెనే అహమ్మదనగరు, ఔరంగాబాదు మొదలయిన ప్రాంతములను కొల్లగొట్టి యమితధనము పోగుచేసెను. (౧౬౬౩) ఇంతలో యశవంతసింగు ఉత్తరము నుండి వచ్చి చేరినందున శాహిస్తేఖానుడు నేతాజిపాల్కరును నెదిరించుటకై కొంతసైన్యము పంపెను. ఆసైన్యము నేతాజి వెంట దగిలి యాతని సైనికుల ననేకుల జంపి యాతనిని గాయ పరిచెను. ఇంతలో వానకాలము ప్రారంభమైనందున మోగలుల సైనికులు యుద్ధముల మాని విశ్రాంతిలోనికి బోయిరి.

శాహిస్తేఖానుడు పూనా పట్టణమునందు శివాజీకొరకు గట్టబడిన మందిరములోనే మిక్కిలి జాగ్రత్తతో విడిసియుండెను. ఎంతమాత్రమును మోసము జరుగగూడదని యాతడు తన సైన్యములో నదివరకున్న మరాటవారిని దప్ప, నితర మరాటాల నెవరిని సైన్యములో జేర్చుకొనలేదు. గ్రామములో

నే మరాటావారును దనయాజ్ఞ లేక శస్త్రమును ధరింపగూడ దని యాజ్ఞాపించెను. ఇన్ని కట్టుదిట్టము లేర్పరుచుకొని నప్పటికి శివాజి తన యప్రతిమ యుక్తిచే నాతనిని మోసపుచ్చెను! శివాజీ తన యొద్దనున్న యిద్దరు గుమస్తాలను బంపి ఖానుని సైన్యములోని యొక మరాట సిపాయిని వశపరచుకొనెను. వాడు ఖానునితో 'నాయింట నేడు వివాహకార్య మున్నది. కాన మంగళ వాద్యముతో బట్టణములో నూరేగింపు చేయుటకు నాజ్ఞ కావలయు'నని చెప్పి యట్టి యనుజ్ఞ వడసెను సాయంకాలసమయమున శివాజి కొంత సైన్యముతో సింహగడముదిగి క్రిందికివచ్చెను. అక్కడనుండి బయలుదేరి త్రోవలో నక్కడక్కడ కొందరు సైనికుల నుంచుచు పూనాపట్టణము నకు వచ్చి చేరెను.

తాను జేయవలసినపని చేసి తిరిగి వెళ్ళునప్పుడు శత్రు సైనికులు తన వెంట దరిమికొని రాకుండ నాతడు మొట్టమొద టనే యొకయేర్పాటు చేసియుండెను. సింహగడము త్రోవ కాక మఱియొక త్రోవను దాను దనసైనికులును బోయిరని శత్రువులకు భ్రమ కలుగవలయు నని కాత్రజు పర్వతములకు బోవు దారి వైపున నచ్చటచ్చట వృక్షములకును ఎద్దుల కొమ్ములకును గుడ్డలు కట్టి సిద్ధముగానుంచి యేర్పాటు ప్రకారము శార్ఙ్గధ్వని కాగానే కొలది సైనికులా గుడ్డలకు నిప్పు ముట్టించి శంఖశార్ఙ్గనాదములు చేయుచు దను తమ తావులకు బారిపోవునటుల నేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు సిద్ధముచేసి శివాజీ

తనవెంట తానాజి మాలసురే 'సాజికంక్ డాదాజీబాపూజీ దేశపాండే మొదలైన విశ్వాస పాత్రులును గణగంగ భీములును నైన యిరువదియైదుగురు సరదారులను వెంట దీసికొని తాను వశపరచుకొనిన సిపాయి యొక్క యూరేగింపులోని పెండ్లివారివలె నటించుచు గ్రామములోనికి జేరెను.

అర్ధరాత్రి వేళ గ్రామ మంతయు నిద్రపోగా, శివాజీయు నాతనిసరదార్లును పూనాపట్టణములోని సందుగొందులన్నియు నెరిగినవా రగుటచే శాహిస్తేఖాను యేర్పరచిన కావలివారి నందరను దప్పించుకొని ఖానుడున్న మందిరము యొక్క యావరణములోనికి జేరిరి. అక్కడ నొక గవాక్షముద్వారా పై యంతస్థు పైకి నెక్కిరి. కాని యింతలో గొంచెము శబ్దమైనందున స్త్రీలు మేల్కొని యేమో మోసమున్నదియని భీతినొంది ఖానుడు నిద్రించుచున్న గదిలోనికిబోయి యాతని లేపిరి. ఇక దానుదప్పక చచ్చెదననితలచి ఖానుడొక గవాక్షములోనుండి క్రిందికి దుమికి పారిపోయెను. కాని యాతని దుముకు సమయమున శివాజీ వెంటనున్న వారిలోని యొకడిసుకు కత్తితో వేయగా ఖానుని చేతివ్రేలొకటి తెగెను. వ్రేలుపోయినను ఖానుడు ప్రాణము దక్కించుకొనెను. కాని యింకొక గదిలో నున్న యాతనికుమారుడు శివాజీ చేతిలోబడి మృతు డయ్యెను. శిబిరములో నంతట శివాజీ వచ్చెనన్న కలకలధ్వని పుట్టి సైనికులందరు భయభ్రాంతులైరి. ఇంతలో సంకేతానుసారము కాత్రజు గుట్టల వైపునుండి గుఱ్ఱలముట్టించిన వెలుతురును

*కొమ్ముల మ్రోతయు రాగా మోగలులు శివాజీ యటుపోవు చున్నాడనుకొని సింహగడముత్రోవ విడిచి యటువైపులకే పోవసాగిరి. కాని కొంతదూరము వెళ్ళిన పిదప శివాజీచేసిన మోసము వారికి గోచర మయ్యెను.

ఇటు శివాజీతనయుక్తిచేతను, సాహసముచేతను శత్రువులను బూర్తిగా బరాభవించి తనసైన్యముతో సింహగడము నకు వెళ్ళెను. (౧౬౬౩ ఏప్రిల్)

ప్రాతఃకాలమున మోగలులసైన్యము మహాకోపముతో శంఖభేరీరవములు చేయుచు సింహగడముపైకి నెత్తివచ్చెను. శివాజీ యాసైన్యముల వోటనే యెదిరింపక వాని నన్నింటిని బూర్తిగా దుర్గముక్రిందికి రానిచ్చెను. తురకసైన్యములు ఫిరంగి దెబ్బ తగులునంత సమీపమునకు వచ్చినతోడనే యొక్కసారి ఆసైన్యములపై ఫిరంగులవర్షము కురియింపసాగెను. సహింప లేని యాదెబ్బలకు శత్రువుల ఏనుగులు పీనుగు లయ్యె. పతాకలుక్రిందగూలె. సైనికులు భయభ్రాంతులై చెల్లా చెదరైరి. ఇంతలో నచ్చటదాగియున్న కడతాజిగుజర్ నేతాజి పాల్కర్ ఈ మరాటా వీరులు తమసైన్యములతో మోగలు లపై బడి యిదివరకే భయభ్రాంత మయిన యాతురకసైన్య మును బూర్తిగా నోడించి పార ద్రోలిరి. ఇట్లు మరాఠా వారిచే మోగలులు సంపూర్తిగా బరాభూతు లయిరి.

---

* హ్యానిబాల్ అనుకార్ధేజ్ సైన్యాధీశ్వరు డిటులనే యెద్దుల కొమ్ములకు గుడ్డలుకట్టిముట్టించి రోమన్ జనులను మోసపుచ్చెనని రోమకచరిత్ర ము-ం దున్నది.

జరిగినపరాభవమువలనను, పుత్రవధవలనను శాహిస్తేఖాను డత్యంతవిషాదహృదయుం డయ్యె. యశవంతసింగుని యొక్క పరాకువలన నింత పుట్టెనని యాతని నిందింపసాగె. 'సైన్యములో నైక్యభావము నాజ్ఞాధారకత్వము లేదు; యశవంతసింగు శివాజీకి వశుడయియున్నాడు.' అని ఔరంగజేబునకు వ్రాసి పంపెను. ఔరంగజేబు అప్పుడు గోవల్పురుగ్ఘతనుండి లేచి స్థానాంతరము చేయవలయు ననెడు యుద్దేశముతో గాశ్మీరమునకు వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండెను. ఇంతలో దక్షిణము నుండి యీవార్తపోగానే యాతడు శాహిస్తేఖానునిమాటలు నమ్మక యాతడే చేతగానివాడని తలచి యాతని బంగాళా సుబేదారుగా మార్చి యాతనికి బదులుగా దనపుత్రుడైన సుల్తాన్ మోఆజీమ్ అనువాని దక్షిణమునకు సుబేదారుగా బంపెను. శాహిస్తేఖానుడు వెడలిపోయినతరువాత యశవంతసింగు సైన్యములను దీసికొని ఔరంగబాదులో విడిసి యుండెను.

ఇట్లు శివాజీ కల్యాణపట్టణమునొద్ద నొకటియు ధుండీ రాజపురమునొద్ద నొకటియు, నిట్లురెండు ప్రచండసైన్యముల బోగుచేసెను. ఒకసైన్యముతో పోర్చుగీజ్ వారి వసయీపైని దండెత్తెద ననియు, రెండవసైన్యముతో జింజరాసిద్దీని సాధించెద ననియు వదంతులు శివాజీ శత్రువులను మోసపుచ్చుటకునై ప్రచురింప జేసెను, కాని గుజరాతు దేశములోని పట్టణములలో నత్యంతధనముగలది యైన సురత్ (Surat) పట్టణముపై దండెత్తి పోవుట శివాజీయొక్క రహస్యోద్దేశమై యుండెను.

బహిర్ జీ నాయక్ అనువాని ముందు బంపి యాపట్టణము కొల్లగొట్టు నుపాయంబు లన్నియు బూర్తిగా విచారించి యుంచెను. కావలసిన సిద్ధత యంతయు నైన పిదప నాసిక పట్టణమునకు దేవదర్శనార్థమనియు, పేష్వాయైన మోరోపంతు పింగళేగారు అచ్చటనై పుల(?)గ్రోత్తగా సంపాదించిన సర్గములను జూడవలయుననియు మిషపెట్టుకొని శివాజి నాసికకుబోయెను. లోకులందరు శివాజీ నాసికక్షేత్రములో నున్నాడను కొనుచుండ నాతడు నకస్మాత్తు నాలుగువేల గుర్రములతో సూరతు పట్టణముపై బడెను. ఆరురోజులవరకు నా పట్టణము యథేష్టముగా గొల్లగొట్టి శివాజి అచ్చటి సుబేదారునకు వర్తమాన మంపి యాతడు వచ్చువరకే యక్కడ సంపాదించిన యపార ధనమంతయు రాయగడము చేర్చెను ఈ తడవ శివాజీకి గోట్లకొలది ధనము దొరకినది యని చరిత్రకారులు వ్రాసి యున్నారు, ఆ కాలమున సూరతు పట్టణములో డచ్ వారి యొక్కయు, ఇంగ్లీషువారియొక్కయు దుకాణము లుండెను. కాని శివాజీ వానిజోలికి బోయినవాడు కాడు. (శివజాన్యువరి ౧౬౬౪

సూరతు పట్టణమునుండి తిరిగి వచ్చినతోడనే శివాజీ తనతండ్రియైన శహాజీయొక్క మృత్యువార్త వినెను. శహాజీ వేటాడునప్పుడు గుర్రముమీదినుండి పడి బసవపట్టణములో మృతుడయ్యెను. తండ్రిమరణమునకు దుఃఖించి లక్షలకొలది ధనము ఖర్చుచేసి యాతనియు త్తరక్రియలు మహావైభవముతో సింహగడములో జేసెను. శహాజీ మరణానంతరము శివాజీ

'రాజా' యనుబిరుదు తాను గైకొనెను. తనపేరిట నాణెములు పోయసాగెను.

క్రిందటి రెండు సంవత్సరములవలె నీ సంవత్సరమును నేతాజి పాల్కరుడు వర్షాకాలమునకు పూర్వము మొగలుల రాజ్యము కాల్చ బేల్చ సాగెను గాని, వాని నెదుర్కొను వారు మొగలులలో నెవ్వరు లేరైరి. అటు సముద్రము మీదను మరాటావారిశౌర్యం బసహ్యం బయ్యె. మక్కాయాత్రకు బోవు ననేక తురుష్కులతో నిండియున్న మొగలుల యోడలన్నియు బట్టుకొని నా యాత్రికులయొద్దనుండి యప్పనంబులు తీసికొని గాని, వారిని మరాటావారు విడువరైరి. ఆగష్టు (౧౬౬౮) నెలలో శివాజీ స్వయముగా దాడిమిపోయి అహమ్మదునగరమును దోచుకొని ఔరంగబాదువరకు దేశము నంతను జీకాకుపరచెను. శివాజీ మొగలులతో బోరాడుచున్నందున దాము బోగొట్టుకొనిన కొంకణప్రాంతము మరల సంపాదించుకొనుట కదియే మంచి సమయమని తలంచి చేసిన సంధికి విరుద్ధముగా విజాపూరు నవాబు కొంకణముపైకి సైన్యముల బంపెను. గాని శివాజీ సవ్యసాచిత్వమును వహించి యెచ్చట జూచినను దానయై యుద్ధమున శత్రువులను జర్జరితుల జేసెను. శివాజీ యనువాఁ డొకడా, లేక పదిమందా! యని శత్రువులకు భయముకలుగునట్టుల బ్రవర్తించె. యెవరికిదెలియకుండ నొక్కసారి కొంకణమునకు వచ్చి విజాపూరుసైన్యముల నెదిరించి వాని నోడించెను. ఆయుద్ధమున నారువేల సైనికులు నిహతులైరి. ఆ యుద్ధసమయమున వేంగుర్లె యను గ్రామ నివా

సులు శివాజీని నెదిరించినందున నాతం డాగ్రామమును గాల్చి వేసెను. ఇంతపని చేసి వెంటనే యాశూరుండు సింహగడము నకు మొగలుల నెదిరించుటకునై వచ్చెను గాని, ఇప్పుడు మొగలులు తమరాజ్యములోనేయుండి యగ్రేసరులై యుద్ధము నకు రాకపోయిరి.

ఇట్లు మొగలులు ప్రస్తుతము నిద్రించియున్నారని చూచి శివాజీ కొంత సైన్యము విజాపూరువారి రాజ్యములోనికి బంపి కొంతభాగము కొల్లగొట్టించుచు, తానుస్వయముగా మొగ లుల సైన్యముపై సర్వాస్త్రములు పడెద ననిన వదంతి యొకటి పుట్టించి యెవ్వరికి సంశయములేకుండ సముద్రములో బడవల నన్నింటిని బాగుచేసుకొని సముద్రప్రయాణము చేసి యొక్క సారి బసనూర్ (బారసిలోర) పట్టణముపై బడెను. సురత్ పట్టణమువలెనే యాపట్టణమును కొల్లగొట్టి యసంఖ్యాధనము సంపాదించి శివాజీ గోకర్ణమునకు బోయెను. అక్కడ గొంత దానధర్మముచేసి చుట్టుపట్లనున్న గొప్పపట్టణముల గొల్ల గొట్టెను. కార్వార్ పట్టణమువారు శివాజీని నెదిరించిరి; కాని తుదకు వారును కప్పమియ్యవలసినవారైరి. ఆపట్టణములో ఇంగ్లీషువారి దుకాణముండెను. వారు శివాజీకి వేయిరూపాయి లప్పన మిచ్చిరి. (౧౬౬౫గిఫిబ్రేవరి) అక్కడినుండి భూమార్గమున సైన్యమునుబంపి తాను జలమార్గమున రాయగడమునకు బయలుదేరెను. కాని యెదురుగాలియైనందున నోడలు మరల గ్రిందికివచ్చి యాయాసపడి కొంతనష్టము బొందెను. సముద్ర ప్రయాణమువలన లాభములేదని తలచి యాతరువాత శివాజీ

యెన్నడును స్వయముగా సముద్రప్రయాణము చేసినవాడు కాడు.

శివాజీ సముద్రయానమునకు బోయినప్పుడు ఔరంగజేబు యసవంతసింగును, తన కుమారుడయిన సుల్తాన్ మొఆజిమ్ అను వానిని (వీరిద్దరును దక్షిణములోని సైన్యాధిపతులు) తనయొద్దకు బిలిపించుకొని వారికి బదులుగా జయపూరురాజయిన జయసింగును దిలేర్ ఖాన్ పఠాన్ అను తురుష్కుని దక్షిణమునకు శివాజీపైకి బంపెను.

రాజాజయసింగును, దిలేర్ ఖానును నర్మదానది దాటి శివాజీ సముద్ర ప్రవాసములో నున్నప్పుడు తమ సైన్యములతో దక్షిణమునకు వచ్చి చేరిరి. జయసింగు ఏప్రిల్ నెలలో పూనా పట్టణములో విడిసెను. అతడెంతమాత్రమును నాలస్యము చేయక వెంటనే పురందరదుర్గమును ముట్టడించి యాముట్టడి పనిని దిలేర్ ఖానుని కప్పజెప్పి తాను స్వయముగా సింహగడమును ముట్టడించి విడిసెను; కొంత సైన్యమును రాయగడము వైపునకును బంపెను. శివాజీ నేతాజీపాల్కరుని రాజ్యములో నుంచిపోయెను; గాని, వాడు శత్రువులతో బోరాడక యితదేశములు కొల్లగొట్టుటకై పోయెను. కడతాజీ యను గుర్రపురౌతుల యధిపతి యొక్కడుండెను గాని, మొగలుల ప్రచండసైన్యము నెదుర్కొనునంతబలంబు వాని యొద్ద లేదయ్యె. కాన మొగలులు సైన్యము లక్ష్యములేక మరాటా వారి కోటలను నుద్దండతతో నాక్రమింప జొచ్చెను.

ఇట్లు పరసైన్యము లన్నియు దనరాజ్యములో విచ్చల విడిగా దిరుగుచున్న సమయమున శివాజీ సముద్రయానమున నుండి తిరిగివచ్చెను. వెంటనే రాయగడమునకు బోయి తన సరదార్లందరను బిలిపించి పెద్దసభ చేసి మొగలుల నెదు ర్కొనుమార్గంబెయ్యది యని యాలోచింపదొడగిరి. కాని శత్రుసైన్యమమిత మైనందునను, జయసింగుఅసమానపరాక్రమ వంతుడైనందునను, నాతని నెదిరించు నుపాయంబేమియు నెవ్వ రికి దోపదయ్యె. ఆలోచన లనేకములు చేసిరి; కాని యొక్క టియు గొనసాగుమార్గము లేకపోయెను. అప్పుడు సమయ జ్ఞుడైన శివాజీ జయసింగునితో యుద్ధముచేసిన లాభము లేదని తెలిసికొని సంధిచేయుటయే హితమని నిశ్చయించెను.

పురందరుదుర్గమును ముట్టడించిన దిలేర్ ఖాన్ అవి శ్రాంతముగా దుర్గమును స్వాధీనపరచుకొను ప్రయత్నంబు చేయుచుండెను. కాని, వీని ప్రయత్నబు లన్నియు దుర్గాధిపతి యగు మురార్ బాజీదేశపాండే యనువాడు నిష్ఫలముచేయు చుండెను. మొగలు లేదిక్కునుండి పైనెక్క ప్రయత్నించి నను, నాదిక్కునుండివారిపై బాణపరంపరలు గురిపించి వారిని వెడలగొట్టుచుండెను. ఆదుర్గములోనున్న రెండువేలవీరులు శత్రువులతో ఘోరముగా బోరుచుండిరి. తుదకు దిలేర్ ఖాన్ కొందరు మారాటా వీరులను వెనుకకు నెట్టి దుర్గము యొక్క యొకబురుజుక్రింది సొరంగముచేయ జొచ్చెను. మరాట వీరులు పెట్టుబాధ కెట్టులైన నోర్చుకొని యాసొరంగము పూర్తి చేసి యందు మందునింపి నిప్పుముట్టించి కొంతభాగము కూల్చి

మొగలుల సైన్యములు లోపలికి చొరబడెను. చొరబడు సమయమున మొగలులు కొంత తొందరపాటుపడి యవ్యవస్థితులయినందున, నిదియే సమయమని తలచి మరాటావీరులు పైనుండి ఫిరంగిదెబ్బలతో శత్రువులను జెదరగొట్టిరి. వాండ్రు పారిపోవునప్పుడు వారి వెంటదగిలి దుర్గాధిశుడు రెండువేల మొగలు సైనికుల నరకెను. కడమ సైనికులందరు బారిపోయిరి. దిలేర్ ఖానుడు ఏనుగుమీద కూర్చుండి యుద్ధమంతయు జూచుచుండెను. తన సైనికులు బారిపోవుట చూచి వారి నందర మరల బోగుచేసికొని పంబిన కోపముతో దుర్గాధిపతి యైన మురార్ బాజీ పోరాడుచున్న చోటికి బోయెను. గాని మరాటా (మావళా) వీరులు విజృంభించి పోరాడునప్పుడెట్టి శత్రువులనైన లక్ష్యపెట్టువారు కారు. ఇట్లుభయ సైన్యములు ఘోరముగాబోరుచుండ దిలేర్ ఖానుడు సూటిగా బాణమువేసి దుర్గాధిపుడైన మురార్ బాజీని పడవైచెను. తమ నాయకుడు పడుట చూచి మావళేవీరులు భీతిజెంది, పై కోటమీదికి బోయిరి. మొగలులు మరల గ్రిందిబురుజును నాక్రమించుకొనిరి. కాని పైనుండి వచ్చు ఫిరంగిగుండుల కోర్వలేక యా బురుజును గూడ వారు మరల విడువ వలసినవారైరి.

ఇట్లు పురందరు దుర్గము ఉత్తరదిక్కునుండి సాధించుట యసాధ్యమని తలచి, దిలేర్ ఖానుడు పురందరమునకు నీశాన్యమున నున్న వజీర్ గడమను కోటను ముట్టడించి సాధించెను. కోటమీద ఫిరంగులుంచి యక్కడినుండి పురందరముయొక్క పై కోటమీద గుండ్లు వేయుజొచ్చెను. కాని యప్పుడు వర్షా

కాలము వచ్చినందునను, మొగలులయొద్ద యుద్ధసామగ్రి పూర్తిగా లేనందునను, ఆ గుండ్లవలన పురందరు కోటలోని వారి కేమియు హాని కలిగినదికాదు. అయినను పురందరులోని వీరులందరు హతాశులైనందున, పోరాడినందున లాభములేదని తలచి వారు దుర్గమే శత్రుస్వాధీనముచేయుటకు సిద్ధపడిరి. కాని, తాను వర్తమాన మంపువరకును దుర్గము వదలవలదని శివాజీ యాజ్ఞాపించినందున ఆయాజ్ఞకు లోబడవలసిన వారైరి.

ఇక బురందరుకోట శత్రువుల చేతిలో బడకుండ నుండనేరదు. అది శత్రువులచేత జిక్కినేని కడమ దుర్గము లన్నియు సులభముగా జిక్కును. ఇక మొగలులతో ద్వారగా సంధిచేయుటయే మేలు. కోటలన్నియు శత్రువుల చేతిలో జిక్కినతరువాత సంధికి నొడబడుట మేలుకాదు అని తలచి, శివాజీ సంధిమాటలు మాటలాడుటకై జయసింగు నొద్దకు రఘునాథభట్ పండితరావ్ అనువాని బంపెను. జయసింగు డా రాయబారిని మిగుల గౌరవించి యాతడు చెప్పు మాటలన్నియు శ్రద్ధతో వినెను. శివాజీ మనలను మోసపుచ్చ వలయునని యీ యుక్తి చేసెనేమో యని మొట్టమొదట జయసింగుడు తలంచెను గాని, రాయబారి ప్రమాణపూర్వక ముగా సజస్థితి దెలిపిన తరువాత జయసింగుడు సంధికి నిష్టపడి శివాజీకి నిట్లు వర్తమాన మంపెను. 'ఔరంగజేబు బాదుషహా' సార్వభౌముడు ; బలవంతుడు ; అతనితో సఖ్యము చేయుట నీకు మంచిది; ఆతనితో గలహించి నీవు బ్రతుక నేరవు. నేను హిందూరాజును ; నీవును గొప్పవంశములోని

వాడవు. నీవు హిందూమత సంస్థాపన చేయుచున్నా వది నాకు సమ్మతమే. నీవు ఢిల్లీశ్వరుని శరణుజొచ్చిన నాతఁడు నిన్ను క్షమించు నట్లును, నీకు గొంత జాగీరు ఇచ్చునట్లును నేను చేయగలను' ఇట్లు శివాజీకి రాయబారివలన జయసింగు మనోభీష్టము తెలియఁగా, నాతఁడు జయసింగును జూచి స్వయముగా మాటలాడుటకు సింహగడమునొద్దకు వచ్చెను. జయసింగుఁడు స్వయముగా శివాజీకి నెదురుగాబోయి యాతనిని సాగనంపుకొని గౌరవించి తనకు కుడిప్రక్కను గూర్చుండ బెట్టుకొని మిక్కిలి ప్రేమతో సంధిమాటలు ముచ్చటించెను. తరువాత శివాజీవెంట దన మేనమామ యైన సుభానసింగును నిచ్చి పురందరులో నున్న దిలేరుఖానుని యొద్దకు బంపెను. ఆ ఖానుడును శివాజీవేడిన సంధికి నొప్పుకొనెను'. వారందరు గూడి సింహగడమునకు దిరిగి వచ్చిరి. ఇట్లు కొన్ని రోజు లాలోచనలు జరిగి తుదకు రాజా జయసింగు ఔరంగజేబున కు తరము వ్రాసి, తనకును శివాజీకిని జరిగిన యొడంబడిక లాత నికి దెలుపవలయు ననియు, ఆతని యొద్దనుండి జవాబు వచ్చిన తరువాత సంధి స్థిరపరుప బడు ననియు నిర్ణయించిరి. ఆ యొడంబడిక లెవ్వియన:—"ఢిల్లీశ్వరుని రాజ్యములోనివియై శివాజీచే నాక్రమింప బడినవియు, నాతనిచే నూతనముగా నిర్మింపబడి నవియు నయిన ముప్పదిరెండు దుర్గములలో పురందరు, సింహగడము, మరి పదునెనిమిది దుర్గములు గలసి ౨౦ దుర్గములను, వాని చుట్టుపట్టుల నున్న ప్రదేశమును శివాజీ జయసింగునకు స్వాధీన పరుప వలయును. కడమ పండ్రెండు దుర్గములును,

వానిచుట్టు నున్న లక్ష హోనుల ప్రాంతమును, యిదివరకు నాతను ప్రభుత్వము చేయుచున్న యితర ప్రాంతమును, శివాజీ తనకొరకై యుంచుకొని, యది బాదుషాహావలన నియ్యబడిన జాగీరుగా నెంచవలసినది. శివాజీ కుమారుడైన యెనిమిదియేండ్ల సంభాజికి బాదుషాహావలన నైదువేల గుర్రపుసవార్ల మనసబు దొరకవలయును. ప్రస్తుతము శివాజీ బాదుషాకు కిచ్చుచున్న దుర్గములకు మారుగాను, యిదివరకాతనికి అహమ్మదునగరము రాజ్యములో నున్న దేశముఖు హక్కులకుగాను, విజాపూరు రాజ్యములో చౌథ్ (నాలుగవవంతు; సర్ దేశ్ ముఖు హక్కులు బాదుషా శివాజీ కియ్యవలెను. ఈ హక్కుల క్రింద వచ్చుధనము స్వయముగా శివాజీ వసూలు చేసికొనవచ్చును. ఈ హక్కు-లిచ్చినందులకు ఔరంగజేబుకు శివాజీ పేష్కషు క్రింద ౪౦ లక్షల హోనులు, సంవత్సరమునకు మూడులక్షల చొప్పున చెల్లింపవలయును. పని పడ్డప్పుడు సైన్యముల బంపి బాదుషహాకు సాయము చేయవలయును."

పైని వర్ణింపబడిన యొడంబడికలన్నియు నొప్పుకొని ఔరంగజేబు శివాజీ కొక పెద్దయుత్తరము పంపెను. అందుపై వీరికిని వారికిని స్నేహభావము కుదిరి సంధియయ్యెను. అంతట జయసింగు, విజాపూరునవాబు ఢిల్లీశ్వరుని ధిక్కరించి కరభారమియ్యనందున నాతనిపైకి దండెత్తివెడలెను. ఈయుద్ధమునందు శివాజీ రెండువేల యశ్వబలముతోను, ఎనిమిదివేల కాల్బలముతోను, జయసింగునకి సాయము చేయుచుండెను. మరాటా వారిసాయమువలన జయసింగు డనేక గ్రామములను సాధించెను.



★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

★

ఢిల్లీ ప్రయాణము

విజాపూరువారితో బోరాడునప్పుడు తన సైన్యములకు శివాజీ సహాయము చేసినాడనియు, దనకొరకు ననేక దుర్గముల సాధించినాడనియు విని ఔరంగజేబు సంతసించి, తన సంతోషమును వెల్లడిచేయుటకై ప్రశంసించుచు శివాజీ కొకయుత్తరము వ్రాసి యాతనితో గొన్ని కానుకలును బంపెను. తరువాత గొన్నిరోజులకు మరియొక జాబు పంపి యందు "నీవకసారి ఢిల్లీకివచ్చి మమ్ములనుజూచి పోవలసినది. నీవిక్కడికి వచ్చినయెడల నిన్ను గొప్పసరదారునుగ జేసి గొప్పరాజకీయ కార్యములపై నియుక్తుని జేసెదము -" అని వ్రాసెను.- ఈయుత్తరము శివాజీ జయసింగునకు జూపి యాతనియభిప్రాయ మడుగగా వెళ్ళవలసినదియే నని యాతడు సలహాచెప్పెను. అందుపై దానురాగలనని బాదుషాకు జెప్పుటకై తన వకీలగు రఘునాధబల్లాళకొండే యనువాని ముందుగా ఢిల్లీకి బంపెను. ఆతడు ఢిల్లీకిబోయి, అక్కడి రాజకీయస్థితి యంతయు అచ్చట సరదార్ల ప్రవర్తనము, మొదలయిన సంగతులన్నియు రహస్యముగా గనుగొని తనకు దెలియజేయవలయు నని యేర్పాటుచేసెను. తాను ఢిల్లీకి బోయినప్పుడు తన రాజ్యము

యొక్క పరిపాలన చక్కగా జరగవలయునని రాజ్యతంత్రము లన్నియు మోరోపంతుపింగళే 'ఆబాజిసోనదేవుడు, అణ్ణాజీదత్తో అను ముగ్గురు సరదారుల చేతికిచ్చి, వారియాజ్ఞను దన యాజ్ఞగా జూచుచుండవలయునని యందరు సేవకులకు నాజ్ఞాపించెను. బయలుదేరుటకు బూర్వము శివాజీ స్వయముగా దన దుర్గముల నన్నింటిని బరీక్షించి చూచెను.

తనవెంట నైదునూర్గు రశ్వసైనికులను, వేయిమంది మావళేవీరులను దీసికొని తన కుమారుడయిన సంభాజీతో గూడ శివాజీ క్రీ. శ. ౧౬౬౬వ సంవత్సరపు మార్చినెలలో ఢిల్లీకి బయలుదేరెను. నర్మదానది దాటి మధురా బృందావన క్షేత్రములను దర్శించి వారందరు ఢిల్లీ చేరిరి. జయసింగు కుమారుడగు రామసింగును, మరికొందరు చిన్నసరదార్లుతప్ప నెవరును శివాజీకి నెదురుగా వచ్చినవారు కారు. ఉత్తరములు వ్రాసి నన్ను బిలిపించి గొప్పవారినెవరిని నాకు నెదురుగా బంపక పోయెనని శివాజీకి గొంత మనస్తాపముగలిగెను. తరువాత బేరోలగమున ఔరంగజేబును జూడబోయినప్పుడును దగిన సన్మానంబు జరగదయ్యె. ఔరంగజేబు నిండిన సభలో గొలువుండగా శివాజీ వెళ్లి జోహారుచేసి తాను దెచ్చిన కానుక లొసంగగా 'ఎప్పుడువచ్చితి' రని యడిగి తన కుడివైపున నిలువబడి యున్న రాజపుత్రులలో నిలువబడుమని కనుసంజ్ఞ చేసెను. ఢిల్లీశ్వరుడు తన్ను గొప్పసరదార్లలో గూర్చుండబెట్టి గౌరవించునని తలచి వెళ్ళినశివాజీ యటులగాక తన్ను నిలువబెట్టినందులకు నెంతయు గోపించి ఔరంగజేబు మనస్సునకు

దగులునట్టి మాటలు కొన్ని యనెను. తరువాత శివాజీ తాను దిగిన బసకు బోగా, రేపటినుండి నీవు పేరోలగమునకు రానక్కరలేదు. ఏమి మాటలాడవలసియున్నను రాయబారి ద్వారా మాటలాడవచ్చును. అని ఔరంగజేబు శివాజీకివార్త పంపెను. అందుపై శివాజీ తాను ఢిల్లీకివచ్చి మోసపోయితి నని తెలిసికొని యికముందు బాదుషా యేమి చేయదలచి నాడో తెలిసికొనుటకై యాతనియొద్దకు దన వకీలును బంపి 'మీరు రమ్మని జాబు లంపినందున మేమిక్కడికి వచ్చినారము మేము మాచేతనైనంత మీసేవ చేసినారము. అందులకు మీరు చౌథ్ (నాలుగవభాగము) సర్దేశముఖ్ హక్కులనుగురించి మాకు సనదులీయ వలసినది. దక్షిణమునందలి గోలకొండ విజాపూరు రాజ్యమును సాధించుటకు మేము మేమెంతయైనా సాహాయ్యము చేయగలవారము. అయినను ఆ సాహాయ్యము మీకక్కరలేని యెడల మాదేశమునకు బోవుటకు మాకు సెలవిప్పింప వలసినది. ఇచ్చటనీళ్ళు మాకును మాపరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెలవిప్పింప వలసినది' అని విన్నవించుకొనెను. అందులకు దగిన ప్రత్యుత్తరం బియ్యక ఔరంగజేబు ఊరికొత్వాలగు పౌలాద్ ఖానుని బిలిచి 'శివాజీ దిగిన బసకుజుట్టును పహరాలుంచి, ఆత డెక్కడికి వెళ్ళినను నాతనివెంట మన బంట్రౌతుల నుంచుచు నాత డెక్కడికిని బారిపోకుండ జూచుచుండవలయు' నని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు తన్ను కైదుచేసినందున దన్ను నౌరంగజేబు ఏవేళ నేమిచేయునో యని చింతించుచు నామహాసంకటములో

నుండి బయట బడుటకు నుపాయంబు యోజించుచుండెను. కొన్ని రోజులయిన తరువాత మాదేశమునకు బోవుటకు నాకు సెలవిచ్చుటకు వీలులేదేని మా సైనికులకైనను సెలవిప్పించునది. ఇక్కడి నీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులైయున్నారు' అని శివాజీ రామసింగుద్వారా ఔరంగజేబుతో విన్నవించెను. సైన్యము లన్నియు వెడలిపోయిన తరువాత శివాజీయొక్కడే తనచేత జిక్కునని యాశచే స్వదేశమునకు వెళ్లుటకు శివాజీ సైన్యములన్నింటికి ఔరంగజేబు ఆజ్ఞ ఇచ్చెను. వెంటనే శివాజీ సైన్యములన్నింటిని నింటికిబంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రులయిన కొలది సేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను. ఇట్లు సైన్యములన్నింటిని బంపి తాముకొలది మందియున్నందున నక్కడనుండి యెట్లయినను దప్పించుకొని పోగలనని ధైర్యము శివాజీకి గలిగెను.

చెరలోనుండి తప్పించుకుని పోవుటకు శివాజీ పన్నిన యుక్తి యత్యద్భుతంబు. అందువలన నతనికల్పనాకౌశలంబును, నద్భుతసాహసంబును వ్యక్తమగును. ఢిల్లీపట్టణములో నున్న సామంతరాజులయొక్కయు, సరదారులయొక్కయు, గొప్ప రాజకీయోద్యోగములలో నున్నవారియొక్కయు స్నేహభావములు శివాజీ క్రొత్తగా సంపాదించుకొనుచుండెను. వారి యందరయింటికి ఫలాదులును మిఠాయి మొదలయిన ద్రవ్యములును బుట్టలలోనింపి బహుమతిగా బంపుచుండెను. ఆ బుట్టలలో నేమి యుండునో యని మొట్టమొదట పహారామీఁది సంరక్షకభటులు లాబుట్టలను విప్పించి చూచుచుండిరి. కాని

యట్టి బుట్టలు రోజు ననేకము వచ్చుచు బోవుచు నున్నందున భటులు నిశ్శంకులై పరీక్షింపకయె బుట్టలను బోనిచ్చు చుండిరి. అంతట శివాజీ తనయొద్ద నున్న విశ్వాసపాత్రు లగు సేవకుల నందరను నొక్కొక నెపముచే దనయొద్దనుండి వెడల గొట్టెను. వారు మారువేసములు వేసికొని యీ పట్టణము లోనే శివాజీరాకకు నెదురుచూచు చుండిరి. ఇంత సిద్ధతయైన పిదప దనకు శరీరము నెమ్మదిగా లేదని నటించుచు కొన్ని రోజులు శివాజీ యిల్లు వెడలకుండెను. ఒక్కరోజు సాయం కాలము శివాజీయు, సంభాజియు నొక్కొక బుట్టలో గూర్చుండి మిఠాయి బుట్టలను నెపమున పహరాలోనుండి తప్పించుకొని పోయిరి.

తాము వెళ్ళినతోడనే యీ సంగతి యచ్చటి భటులకు దెలిసినయెడల భటులు తమ్ము వెంబడింతు రని తలచి యటుల గాక పారిపోవుటకు దమకు వీలు చిక్కవలయునని శిబిరము వెడలునపుడు శివాజీ యొకయుక్తి పన్ని పోయెను. తాను శయనించు మంచముపై దనయొద్ద నున్న యొక సేవకుని బరుండబెట్టి తాను గప్పుకొను శాలువ యాతనికి గప్పి యొక కుర్రవానిని వానికి పాదములొత్తుచుండునటుల నియమించెను. శివాజీ పారిపోయిన కొంతకాలమునకు నొక సంరక్షకభటుడు వచ్చి శివాజీకి నేడు శరీర మెట్లున్నది యని యడుగగా నాకుర్రవాడు 'నేడు యజమానులవారికి శిరోబాధ యత్యధికముగా నున్నది గాన మీ రెవ్వరును నిక్కడికి వచ్చి బాధ పెట్టవలదు' అని చెప్పెను. అందుపై ఆ రాత్రి యంతయు

నచ్చటి కెవ్వరు వచ్చినవారు కారు. తెల్లవారిన తరువాత నాసేవకుడు యజమానునికి మందు తెచ్చెద ననియు, నాకుఱ్ఱవాడు మరియొక నెపముననుు వెలువడిరి. ఇట్లు శివాజీ కొంత తనచాతుర్యమువలనను, కొంత మోగలుల తెలివితక్కువ వలనను ఔరంగజేబు వలలోనుండి తప్పించుకొనెను.

రెండవరోజు రెండుజాములవరకును వేచి యుండి శిబిరములో నెవ్వరున్నజాడ కానక, బటులు శిబిరములోనికి జొచ్చి చూడగా శివాజీ తమ్ము మోసపుచ్చి పారిపోయినా డని వారికిదెలిసెను. ఆ వార్త వారు కొత్వాలునకు దెలుపగా వాడు భయపడుచు నాసంగతి బాదుషహాతో జెప్పెను. అందుపై నాతడు కొత్వాలునిపై మిగుల గోపించి యాతని మనసబుతీసివేసి శివాజీని వెదుకుటకయి గ్రామమునందంతటను చారులను బంపెను. కాని శివాజీ కానరానందున నాతని బట్టికొనుటకు దాలూకాదారుల కందరకు నుత్తర్వులంపెను.

శివాజీ ఢిల్లీనుండి వెలువడినతరువాత బైరాగివేషము వేసికొని వచ్చినత్రోవనే మరల తనదేశమునకుం బోయిన యెడల బాదుషహాయొక్క మనుష్యులు తన్ను పట్టుకొని యెదరేమో యని తలచి కాశి, గయ, ప్రయాగ మొదలయిన క్షేత్రములమీదినుండి వెళ్ళ నిశ్చయించెను. మొట్టమొదట మధురాపట్టణమునకు బోయి చిన్నవాడైన తనకుమారుడు తనవెంట నిడుమల పడజాల డని యచ్చట మోరోపంతు పింగళేయొక్క బావమరది నుండగా, నాతనియొద్ద సంభాజి నుంచి, తీర్థయాత్రలు సేవించుకొనుచు నెవ్వరిచేత బడకుండ

బయలుదేరిన తొమ్మిదినెలలకు శివాజీ రాయగడకోట జేరెను. (౧౬౬౬; డిసెంబరు) సురక్షితముగా జేరినందులకు శివాజీ గొప్పయుత్సవము చేసెను; శర్కర పంచిపెట్టిరి; ఫిరంగులు కాల్చిరి. తాను జేరిన తరువాత మనుష్యులను బంపి శివాజీ తన కుమారుని బిలిపించుకొనెను.

శివాజీ ఢిల్లీకి బోయివచ్చునప్పటికి దక్షిణమున శివాజీకి ననుకూలము లయిన సంగతు లనేకము జరిగెను. శివాజీ వెళ్ళిన తరువాత జయసింగొక్కడే విజాపూరు నవాబుతో బోరాడుచుండెను. విజాపూరువారికి సహాయముగా గోలకొండ వారును సైన్యములు పంపిరి. వర్షములు తక్కువైనందున మొగలుల సైన్యమునకు జాలినంత నీరు లేకపోయెను. జయసింగునకు సహాయముచేయుటకు ఔరంగజేబు సైన్యము లేమియు బంపినవాడు కాడు. ఇందువలన శత్రువులు జయసింగును మిగుల బాధపెట్టసాగిరి. తాను హిందువు అయినందున దన సైన్యములన్నియు నశించిన ఔరంగజేబున కెంతమాత్ర మును జింత కలుగనేరదని తలచి, జయసింగు విజాపూరి వారితో బోరాటమాని అహమ్మదునగరము చేరెను. తాను ఢిల్లీశ్వరునికొరకై సాధించిన కోటల నన్నిటిని రక్షించునంత సైన్యము జయసింగునొద్ద లేనందున, నాతడు కొన్ని గొప్ప కోటలపై మాత్రము తన సైనికులనుంచి కడమ కోటల నన్నింటిని శత్రువులకు బనికిరాకుండ జెరచివేసెను. ఇంతలో శివాజీ ఢిల్లీనుండి పారిపోగా జయసింగు కుమారుడైన రామసింగు సాహాయ్యమువలన నాతడు పారిపోయినాడని

సంశయించి ఔరంగజేబు రామసింగును రాజసభకు రావలదని నియమించి, ఆతనితండ్రియైన జయసింగును దక్షిణము సుబేదారినుండి తొలగించి మరల దనకుమారుడైన మొఅజిమ్ అను వానిని, యశవంతసింగును దక్షిణమునకు బంపెను. తన యోగ్యత ఔరంగజేబు కనుగొనకపోయెనే యనిన చింతచేత జయసింగు ఉత్తరహిందూదేశమునకు బోవుచు త్రోవలో మృతిజెందెను. జయసింగు మృతిజెందినపిదప దిలేర్ ఖానుని గూడ ఔరంగజేబు దక్షిణమునుండి మార్చి మాళవాకు బంపెను. (౧౬౬౭)

ఇట్లు ఘనతవహించిన యిద్దరు సేనాధిపతుల బనినుండి తొలగించి ఔరంగజేబు వారి స్థానమందిద్దరు సామాన్యులయిన సరదారుల నియమించినందున శివాజీకి లాభమయ్యెను. ఇప్పుడు వచ్చిన యశవంతసింగు జోధపురపురాజు. ఈతడు వయస్సునందు కొంత పెద్దవాడును, సంభావిత ప్రవర్తనగల వాడును అయియుండెను. శివాజీ ఢిల్లీలో నున్నప్పుడీతనితో స్నేహము చేసి యితని లోభస్వభావమును గనుగొని యుండెను. ఈరాజు హిందూధర్మమునం దత్యంతాభిమానము గలవాడై జిజియాయను హిందువులపైనున్న పన్నును గురించి యొక పెద్ద యుత్తరము ఔరంగజేబునకు వ్రాసియుండెను. ఈయుత్తరము శివాజీ ప్రేరణచేతనే వ్రాసెనని కొందరు చెప్పెదరు. ప్రస్తుతము దక్షిణమునకు సుబేదారుగావచ్చిన సుల్తాన్ మొఅజిమ్ అనువాడు ఔరంగజేబునకు రెండవకుమారుడు. సుస్వభావముగలవాడు. ఆతడు శౌర్యౌదార్యములను గురించి

విశేషవిఖ్యాతిజెందె. తండ్రివలె నెవ్వరిని నమ్మకయుండువాడు కాడు. కాని వానియందు విలాసలోలుపత, అమితవ్యయము, పరీక్షింపక యందరను నమ్ముట, అను మూడు దుర్గుణంబులుండెను.

వీరిరువురు వచ్చుటకు బూర్వమే మోరోపంతుపింగళే జయసింగుచే విడువబడిన కోటలన్నింటిని నాక్రమించి, మరల బాగుగా గట్టించి తన సైన్యములను వానియందుంచెను. శివాజీ ఢిల్లీనుండి వచ్చువరకే యీమంత్రిశిఖామణి కల్యాణప్రాంతమంతయు మొగలులయొద్దనుండిసాధించియుండెను. కాని క్రొత్తగావచ్చిన యిద్దరు సేనాధిపతుల స్వభావము శివాజీ యెరిగి యున్నందున ప్రస్తుతము పరాక్రమముకంటె ధనమువలననే యధికలాభ మగు నని నిశ్చయించెను. రాజపుత్రునకుఁ, యశవంతసింగునకును గావలసినంత ధనంబొసంగి వారిని శివాజీ వశపరచుకొనెను. శివాజీ 'మాకును బాదుషహాకును సంధి కుదుర్పవలసినది. బాదుషహా మావలన సేవ తీసికొనినవాడు కాడు. అయినను వారిసేవ చేయవలయునని మాకు నిచ్ఛ కలదు'యని రాజపుత్రునికొకయర్జీ పంపుకొనెను. ఆతండు తన యనుకూలాభిప్రాయముతో ఆ యర్జీ బాదుషహాయొద్దకు బంపగా, నాతనికి నుత్తరమున విశేషావశ్యకములైన పను లున్నందున నాతడు శివాజితో నిప్పుడు పోరుపెట్టుకొనుట మంచిదికాదని తలచి, యాతని విన్నపమును స్వీకరించి యాతనికి "రాజా" యనుబిరుదొసంగి పూనా, చాకణ్, సుపే మొదలైనప్రాంతము లాతనివి యాతనికిచ్చివేసెను. సంభాజీకి ౫౦౦౦ గుర్రపురౌతుల మన్సబుదారి ఇచ్చెను. అహమ్మదునగరురాజ్య

ములో శివాజీకి గల హక్కునకు మారుగా నాతనికి వర్హాడు (Berars) ప్రాంతము జాగీరుగా నిచ్చెను. పూర్వమొప్పుకొనినటుల విజాపూరురాజ్యములోని చౌథ్, దేశముఖిహక్కులును శివాజీకి నొసంగె. శివాజీ మనస్సులోనున్న కోపము పోవుటకై ఔరంగజేబు తన కుమారునిద్వారా శివాజీ కిట్లు వ్రాసి పంపెను. 'మిమ్మును చాల గౌరవించి మీ హక్కులను గురించి మీకు సనదులు వ్రాసియిచ్చి, మహాకార్యబులు చేయ మిమ్ము నియమించి, మీకు శలవియ్యవలయునని మేము తలచియుంటిమిగాని, మీరు మాకు జెప్పకయే వెడలిపోయితిరి. ఐనను జింత లేదు. ఇద్దరము స్నేహభావముతో నుండవచ్చును.'

మొగలులకును విజాపురమువారికిని జరుగుచున్న యుద్ధమువలనఉభయులకును నెంతమాత్రము లాభము లేనందున వారిద్దరును విసవి ౧౬౬౮ సంవత్సరములో సంధిచేసికొనిరి. వీరికి దోడై తన్ను ఆ రాజ్యములోని దనచౌథ్, సర్ దేశముఖి హక్కులను రాబట్టుకొననియ్యరేమోయని భయపడి, శివాజీ రాజపుత్రుని, యసవంతసంగును జూచి వారికి గొంతద్రవ్య మిచ్చి వారని వశపరచుకొని తనహక్కు వసూలుచేయుటకు విజాపూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తిపోయెను. అందులకు విజాపూరువారు భయపడి శివాజీకి ప్రతిసంవత్సరము మూడు లక్షల రూపాయలిచ్చునటుల నొప్పుకొని యాతనితో సంధి చేసికొనిరి. విజాపూరు నవాబువలెనే గోలుకొండనవాబుగూడ శివాజీ తనరాజ్యముపైకి దండురాకుండుటకై యాతనికి సంవత్సరమునకు నైదులక్షలిచ్చునటుల నొప్పుకొనెను. (౧౬౬౮)

ధీనపరుచుకొనవలసినది. ఇట్లుచేయని యెడల నీవు మా నిగ్ర
మునకు పాత్రుడవయ్యెదవు'. సుల్తాన్ మొఆజిమ్ తండ్రి
యగు ఔరంగజేబునివలె మోసగాడు కానందున ఈయాజ్ఞ
యతనికి రుచించినదికాదు. ఢిల్లీలో జరుగు వృత్తాంతము
ల్నియు దెలుపు చారులు రాజపుత్రుని (మోఆజీమ్) యొద్ద
న్నందున పైనివర్ణించినయాజ్ఞ వచ్చి చేరకమునుపే యిట్టి
యుత్తరువులు వచ్చుచున్నవని యాతనికి దెలిసెను. సంధి
యమముల ననుసరించి తనకు సాయముచేయుటకై తన
యొద్దనున్న మహారాష్ట్ర సైన్యాధిపతుల రహస్యముగా బిలి
చి మోఆజిమ్ వారితో నిట్లని చెప్పెను. 'మిమ్ములను జెర
బట్టుమని బాదుషహాగారి యుత్తరువులు వచ్చుచున్నవి.
అవి రేపో మాపో వచ్చిచేరగలవు. ఉత్తరువులు వచ్చిన
తరువాత మేము మిమ్ము విడుచుటకు వీలులేదు. కాన నీలోగా
మీరు ఏదోయొకసాకు చెప్పి మీ మీ నిలయములకు
బొండు.' ఈవార్త వినగానే సర్ నోబత్, పండితరాయ యను
మరాఠావీరు లేవియో సాకులు కల్పించుకొని తమసైన్యము
లతో మోగలుల శిబిరములు వెడలిరి. వారు వెడలిన తరువాత
రెండుమూడు దినములకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరువులు వచ్చెను.
రాగానే రాజపుత్రుడు తన సైన్యములతో మరాటావారిసైన్య
ముల వెంటబడి నట్టుల నటించె! గాని యింతలో వారు సుర
క్షితముగా పూనాపట్టణముచేరిరి.

క్రీ. శ. ౧౬౬౭ - ౧౬౬౯ ఈ రెండు సంవత్సరములు
శివాజీ యుద్ధము లేవియు జేయక యేవైపులను దాడి వెడలక

యున్నందున జను లందరు శివాజీయొక్క పరాక్రమమున కిదియే సీమయనియు, నిక మీద మోగలులతో బోరా డుట దుర్లభ మని తలచి శివాజీ తన పర్వతప్రదేశము వెడలి రాడనియు వింత వింతలుగా ననుకొనసాగిరి. కాని యీకల్పన లన్నియు నసత్యము లని చూపు ప్రసంగ మిప్పుడు వచ్చెను. ఇట్టి ప్రసంగము సంధిని పాటింపక మిత్రద్రోహము చేసిన ఔరంగజేబు వల్లనే కలిగినందున శివాజీ యొక్క * భవాని ఖడ్గము మిగుల ప్రకాశింపజొచ్చె.

శివాజియొక్క రాజ్యములోని సింహగడము, రాయ గడము అను రెండు ముఖ్యదుర్గములు జియసింగుడు జయించి నప్పటినుండియు మోగలుల స్వాధీనములోనే యుండెను. అందుచే చాకణ్ దుర్గమునుండి పూనాకు వచ్చునప్పుడు శివాజీకి మిక్కిలి యిబ్బంది కలుగుచుండెను. అందుచే వానిని సాధింపవలె నని యోచి శివాజీ యొకరోజు గొప్పసభ చేసి తన సరదార్లను నందరును బిలిపించి 'సింహగడ మెవ్వరు గెల్చెదరు?' అని యడుగగా తానాజీమాలసురే యనుశూరా గ్రేసరుడు 'నేను సింహగడమును సాధించెదను' అని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. అప్పుడాతనికి తాంబూలవస్త్రాభరణంబులును వేయి మావళేభటులను నిచ్చి శివాజీ యుద్ధమునకు బంపెను. సిద్ధ మైన తన కుమారుని వివాహము మానుకొని యా తానాజీ యను నప్రతిమస్వామిభక్తుడు 'నేను బ్రతికివచ్చిన నేనే వివా హముచేయ గలను. నేను యుద్ధములో హతుడ నగుదు

* శివాజీచేతిలోని ఖడ్గమునకు 'భవాని' యని నామము.

నేని మీరే నాకొమారుని వివాహము చేయవలయును' అని శివాజీతో విన్నవించి మాఘబహుళనవమి (ఫిబ్రేవరి) రోజున బయలుదేరెను.

సింహగడ మతిభయంకర మైన పర్వతశిఖరముపైనున్న దుర్గము. దాని సాధించుట సాధారణముగా నసాధ్య మనియె చెప్పవచ్చును. పర్వతము గగనచుంబితముగా నత్యంతౌన్న త్యము కలదియై దాని పూర్వపశ్చిమదిక్కుల ప్రచండ మైన పురందరపర్వత మున్నది. దక్షిణోత్తరదిశలందు నరిమైలు ఉన్నతము గల శిలలు పెట్టిన నున్నటిగోడవలె నున్నవి. ఇది యెక్కి పైకి బోయిన నలుబదియంగుళములు ఎత్తుగల కృష్ణశిలామయ మైన ప్రచండప్రదేశము కలదు. దానిచుట్టు రాతితో గోడపెట్టబడి త్రికోణాకృతిగా దుర్గము నిర్మింపబడి నది. కోణకోణమునకు గొప్ప బురుజులు కలవు. దుర్గము యొక్క చుట్టు పరిఘ కొల్చిచూచిన క్రోసు మించి యుండును. దాని బాహ్యస్వరూపమత్యంత భయంకర మై దుర్గద్వారము తప్ప వేరుమార్గమే లేనటుల గానిపించును. దుర్గముపై నుండి చూచిన దూర్పున నిర్మలజలపూరిత మై విశాలముగా బారుచున్న 'నీరా' నదియు నుత్తరమున గురుక్షేత్రంబును బోలిన బయలును, నెదుట మహారాష్ట్రదేశంబునకు నాయుక రత్నంబునుం బోని పూనాపట్టణంబును నైరృతదిశను సాటి సామంతుం డని చెప్పదగు రాయగడదుర్గమును గానిపించు చుండును. సింహగడమిట్లు శత్రువుల కభేద్య మై యుండె. దుర్గము మీద నున్న శిబ్బందియు ప్రబలమైనదియే. ఉదే

ఖాన్ అను పేరువడసిన రాజపుత్రవీరు డచ్చటిసైన్యములకు నాయకుడై యుండెను. రాజపుత్రులు యుద్ధమున బ్రాణ ములనైన ద్యజించెదరు గాని, కాలు వెనుక తీయ రనినమాట సర్వవిదితము. ఇట్లు సర్వవిధముల నసాధ్యమైన దుర్గమును సాధ్యముచేయ నాతానాజీమాలసురే యనువీరుడు బహుళ నవమినాటి రాత్రి చీకటిలో బయలుదేరెను,

పైని వర్ణింపబడిన సంగతు లన్నియు తానాజీమాల సురేకు దెలిసియున్నను, దుర్గము శత్రువుల కసాధ్య మని నమ్మిక కలవారు గనుక దుర్గమువిూద భటు లందరు నజాగ్ర తతో నున్నారన్నసంగతి యాతడు కనిపెట్టెను. కాన రాత్రివేళ నెవ్వరికి దెలియకుండ నెన్నియో కష్టముల కోర్చి యెట్టులైన గోండప్రాకి యాకస్మికముగా గోటవారిని నెది రించిన గోటస్వాధీనము కాగల దని తలచి యాతడు నవమి రాత్రి కోటకు నైర్ఋతమున దనసైనికు లందరును గూర్చికొని పైకి నెక్క బ్రయత్నించెను. ఈ దిక్కునుండి యెక్కుట బహు దుర్ఘట మైనందున నిచ్చటినుండి శత్రువు లెన్నడును రారని తలచి కోటవిూది వారావైపున నంతగా గాపుదల చేయ రైరి. కనుక అచ్చటినుండి వేయిజనముతో నెంతయు గష్ట మున కోర్చి కొంతపైకి వచ్చి యచ్చట సైన్యమును నైదైదు వందల భటులుగా రెండుభాగములు చేసి యొకభాగమునకు దనతమ్ముడైన సూర్యాజీని నధిపతిని జేసి వారిని నక్కడనే యుండ నియమించి, తాను నైదువందల భటులతో బైకి నెక్కెద ననియు, దనకు సాయంబు గావలసినయెడల గ్రింది

వారు పైకి రావలసిన దనియు జెప్పెను. ఒక వీరుడు మిక్కిలి కష్టముతో బైకి ప్రాకి యక్కడ నుండి యొకగొప్పమోకు క్రిందికి దిగవిడిచెను. దానిని బట్టికొని తానాజియు దత్సైన్యం బులును బైకెక్కసాగిరి. ఎక్కినవారు కోటసీమలోనికి వెళ్ళి చప్పుడు చేయక చీకటిలో గ్రిందబరుండియుండిరి. మూడు వందల సైనికులు పైకి నెక్కినతరువాత నేదియో పదార్థము క్రిందబడి ధ్వనియైనందున గోటమీద సైనికులలో నొక్క డది యేమి యైనది కనుగొనుటకు వచ్చి శత్రువులచే హతు డయ్యెను. అది చూచి రాజపుత్రవీరు లందరును నడుములు బిగించి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఈ సంగతి చూచి తానాజీ మిగిలిన సైన్యము వచ్చుటకు బూర్వమే తన వెంట నున్న మున్నూరు సైన్యముతోనే కోటను సాధింప నెంచి మొట్టమొదట దానే శత్రువులపై బడెను. ఉభయసైన్యములును ఘోరముగా బోరాడ దొడగె. మరాటా సైన్యము పూర్తిగా బైకి రాక పోయినను, వారు వారికంటె నెన్నియో రెట్లధికముగా నున్న రాజపుత్ర సైన్యముతో సమానముగా బోరాడుచుండిరి. ప్రాణములపైనాశ విడిచి మరాటాలు పోరాడుచున్నందున త్వరలోనే కోట మరాటావారి చేతబడునని యందరకు దోపసాగె. కాని యింతలో దానాజీ గాయపడి కీర్తిశేషు డయ్యె[*] సైన్యాధిపుని గతియిట్టులగుట చూచి మరాటావీరు లందరు భయమంది నలుదిక్కులకు బారంజొచ్చిరి. కాని

* క్విబెల్ యుద్ధములో జనరల్ ఊల్ఫు ఈ ప్రకారమే రాత్రిదొంగ తనముగా బైకెక్కి యుద్ధము జయించి యుద్ధములో బడెను.

యింతలో గ్రిందనున్న సైనికు లందరును దీసికొని సూర్యాజీ (తానాజీ తమ్ముడు) పైకి వచ్చి చేరెను. తనయన్న పడుటచే సైనికులు భీతులై పారిపోవుచున్నారని చూచి వారికి "నోడకుడోడకుడి" అని ధైర్యముచెప్పి యెలుంగెత్తి యిట్లనియె; 'రణ హేతుల నిట్టిచ్చుట విడచి పోవుట మీకుధర్మమే! వారి పవిత్రదేహముల దారకలు మాదిగలచే నీడ్పింపరే! మీ రెచ్చటికి బారిపోయెదరు? నేను పైకివచ్చినతోడనే మోకు లన్నియు దెగగోయించినాడను. ఇకశత్రువుల నెదిరించి శివాజీమహారాజునొక్కయు, మీయొక్కయు కీర్తి రక్షించుకొనుటకంటె నొండుమార్గంబు లేదు.' సూర్యాజిచే నుచ్చరింపబడిన యీమాటలు విని కొంతధైర్యము తెచ్చుకొని సైనికులు తిరిగి శత్రువులతో ఘోరముగా బోరసాగిరి. రెండు గడియలవరకు రామరావణయుద్ధమయ్యె. రాజపుత్రసైన్యంబులు విరిగె. రమారమి యేనూర్గురు రాజపుత్రసైనికులును వారి నాయకుడైన ఉదేభానుడును బడిరి. అసంఖ్యజనము పారిపోవుసమయంబున గాలుజారి కొండక్రిందబడి హతమయ్యె. అనేకు లక్కడక్కడ రాలక్రింద దాగియుండి ప్రాతఃకాల మైన తరువాత శరణుజొచ్చిరి. మరాటావీరులలో మున్నూరుగురు సైనికులు హతులైరి. కోటస్వాధీనమైనవెంటనే పూర్వ సంకేతానుసారముగా నొక పెద్దమంటపెట్టి జయవార్త కొరకు రాయగడములో సింహగడము వైపుననే దృష్టి చాచి చూచుచున్న శివాజీకి నావార్త తెలిపిరి. (౧౬౭౦)

గెలిచినారమనినసంతోషముతో రెండవరోజుమరాఠా సైన్యము జయఘోషచేయుచు రాయగడమునకు వచ్చెను. కాని శివాజీ యాసైన్యములలో దనసేనానాయకుని గాన డయ్యె. తానాజి యెక్కడనున్నాడని యడుగగా నాతడు వీరమరణము జెందె ననియు, నాతని ప్రేతమును సూర్యాజి పల్లకిలో వేసికొని వచ్చుచున్నాడనియు దెలిసెను. తానాజి పడె నవినతోడనే దుర్గమును సాధించిన సంతోష మంతయు బోయి మిక్కిలి దుఃఖముతో జయించి వచ్చిన వీరులను జూచి 'సింహగడములోని సింహముపోయి కేవలగడము మనచేత జిక్కినదిసుమా!' యని పలికెను. తనకుగుడిచేయివలెనున్న తానాజి మృతిచెందినందులకు శివాజీమిక్కిలి దుఃఖించె. అఫ్జుల్‌ఖానుని వధసమయమందును, ఢిల్లీప్రయాణసమయ మందును తానాజి శివాజీవెంటనే యుండియెన్నియో కష్టముల కోర్చి స్వామిసేవ చేసెను. అందుచే నాతని మరణమువలన శివాజీకి నమితదుఃఖము కలుగుటయాశ్చర్యముకాదు. సూర్యా జిని బిలిచి "శౌర్యమున అన్న పేరు నిలిపితి" వని కొనియాడి యాతడు గెలిచిన దుర్గమునకు నాతని నధిపతిజేసెను. సింహ గడము సాధించిన నెలరోజులకు పురందరదుర్గంబును మరా టాల స్వాధీనమయ్యెను. ఈకోటనుసాధించినవాడు సూర్యా జియే (౧౬౭౦ మార్చి)

కొంకణములో మోరోపంతుపింగళే పేష్వామా హులీ యనుకోటను ముట్టడించెను కోటలోనివారు హోరా హోరిగా బోరాడి వేయిమంది మరాటావీరుల బడవైచి

వారిని బారదరిమిరి. పేష్వామరల దనసైన్యములగూర్చికొని కోటమీదికివచ్చి మరల దరుమబడియె. అయినను పేష్వా యాకోటను ముట్టడించి రెండునెలలవరకు విడిసి యున్నందు నను దుర్గములోనివారి కెక్కడినుండియు సాయము రానందున గోటలోనివారు కోట పేష్వాల కిచ్చివేసి వెడలిపోవలసిన వారైరి. తరువాత పేష్వా కరనాళా యనుదుర్గమును సాధించెను. ఇట్లు జూన్ నెల ఆఖరువరకు కొంకణములోని కళ్యాణ ప్రాంత మంతయు మరాటావారికి లోబడియె.

జంజిరాయను దుర్గమును సాధింపవలయునని ౧౬౬౯వ సంవత్సరమునుండి శివాజీ యాలోచన చేయుచుండెను. ప్రతిసంవత్సరము నాదుర్గమును ముట్టడించి కోటలోని శిద్ది వాడు నేడు శరణువచ్చును, రేపు శరణువచ్చు ననుకొనుచునే కాలము గడిపెను. గాని, శిద్ది స్వాధీనము కాడయ్యె. ౧౬౭౦ వ సంవత్సరములో శివాజీ సిద్దిని నెట్లయిన సాధింప వలయునని యాతనిపయి గొప్పసైన్య మంపెను. నీవు మమ్ము శరణు జొచ్చిన నీకిదియిచ్చెద మది యిచ్చెద మని యాశయు జూపెను. తుదకు దుర్గాధిపతియైన ఫత్తేఖానుడు మరాటాలకు దుర్గమిచ్చివేయుటకు సిద్ధపడెను. కానియాతనిచేతిక్రిందముగ్గురు సైన్యాధిపతులీమాటకు నొప్పుకొనక, దుర్గము శత్రువులకిచ్చి వేయు నేమో యను భయముచేత ఫత్తేఖానుని జెరబట్టి, మరి యొకని నధిపతిగా నేర్పరుచుకొని ఔరంగజేబు కిట్లు వర మాన మంపిరి. 'జంజిరా మీకు నిచ్చివేసెదము. ఇదివరకు విజాపూరివారి చేతి క్రింద సామంతులుగా నున్నటుల నింక

మీద మీయొద్ద సామంతులుగా నుండుదుము. మా సముద్ర సైన్యమును మీసేనలోనే యుంచుకొనవలసినది.' ఔరంగజేబు వారిమాటలు అంగీకరించి యాదుర్గమును స్వాధీనపరుచు కొనెను. ఇట్లు మరాటీవారెంతయత్నము చేసినను జంజిరా వారి స్వాధీనము కాక మొగలులస్వాధీన మయ్యెను. ఇటువలనే శివాజీ జన్మస్థానమైన శివనేరదుర్గము సాధించుటకు నెంతయో ప్రయత్నము చేసియు మరాటావారు విఫలమనోరథులు గావలసిన వారైరి.

క్రీ. శ. ౧౬౭౦ వ అక్టోబరు నెలలో శివాజీ ధనముచే విర్రవీగియున్న సూరత్ పట్టణము రెండవసారి దోచికొనెను. పదునైదువేల మహారాష్ట్రవీరులతో శివాజీ సూరత్ పట్టణమునకు వెళ్ళునప్పటికి నచ్చట నెదిరించుటకు వేయిభటు లయినను లేకయుండిరి. అందుచే మరాటాదండు భయమువిడచి నెమ్మదిగా మూడు దినములవరకు బట్టణమును గొల్లగొట్టెను. అచ్చటనున్న ఐరోపీయ వర్తకులలో నింగ్లీషు వర్తకులు మాత్రము స్వసంరక్షణము చేసికొనిరి. డచ్చివారివర్తకశాల దూరముగా నున్నందున మరాటావారు వారిజోలికి బోరయిరి ఫరాసులనబడు ఫ్రెంచివారు మరాటావారికి త్రోవయిచ్చి కొత్తగా మక్కానుండి వచ్చి యాపట్టణములో విడిసియున్న కాస్కరుపట్టణపు పదభ్రష్టుడైన యొకరాజువిడిదికి బోనిచ్చినందున వారి వర్తకశాల బందిపోటు వారి పాలు కాదయ్యె. ఆ పట్టణములో శివాజీకి సమితధనము దొరకె ననిచదువరులు గ్రహించియే యుందురు.

బర్హాణపురమునుండి తనమీఁదికి నొక్క ప్రచండమైన మోగలసైన్యము వచ్చుచున్నదని మూఁడవరోజు శివాజీకి దెలిసినందున నాతఁడు తనసైన్యములను దీసికొని తనరాజ్యమునకు బయలుదేరెను. బయలుదేరునప్పు డాతఁడు సూరత్ పట్టణవాసుల కిట్లు వర్తమాన మంపెను. 'మీరు ప్రతిసంవత్సరము పండ్రెండులక్షలరూపాయలు కప్పము కట్టుచుండవలసినది. లేనియడల మేము ప్రతిసంవత్సర మెప్పు డోయొక సారి మీపట్టణ మిట్టులనేకొల్లగొట్టుచుండెదము' శివాజీ దొరకిన సొత్తంతయు దీసికొని కంచనమంచన మనబడు పర్వతము మీఁదినుండి పోవుచుండగా, దాఊద్ ఖాన్ అను మోగలసరదారుడైదువేల సైన్యముతో దనవెనుక వచ్చుచున్నాఁడనియు, గొంకణదేశములోనికి దిగునప్పుడు నాసికపట్టణమునొద్ద దగులు కనమలయొద్ద మరియొక మోగలుల గొప్పసైన్యమువిడిసియున్నదనియు వినెను. సూరత్ పట్టణములో సంపాదించిన యపారధన మీ యుభయ సైన్యముల చేతిలోబడకుండ దప్పించుకొనుట కెద్ది యుపాయంబని యోజించి శివాజీ తనసైన్యమును నాలుగయిదు భాగములు విభజించి యొకభాగమున శత్రువులగొప్పసైన్యముతో బోరాడుచు, వీలుకానప్పుడు బారిపోవుచు శత్రువులకు బని కల్పించుచుండుమనట్లును, మరిరెండు భాగములిటునుండి కొంతసేపు, నటునుండి కొంతసేపు శత్రువులపై బడునటుల నటించుచు శత్రుసైన్యములను నిటునటు తొలగించుచుండునటులను, ఇంకొకభాగము ధనమంతయు దీసికొని యెవరికి దెలియ

కుండ దాటునట్లును నియమించెను. ఇట్లు తన యసామాన్య ప్రజ్ఞచేత ధనమంతయు ముందు తనదేశము చేరునట్లు చేసి శివాజీ వెనుక చిక్కిన సైన్యములతో వచ్చుచుండగా, మొగల సరదారుడగు దావూద్ ఖాన్ అతనిని సమీపించెను. కాని శివాజీ అకస్మాత్తుగా వెనుకకు దిరిగి శత్రుసైన్యములపైపిడుగు పడునటుల బడిన తోడనే యాతడు వెనుకకు పారవలసినవాడాయెను. తరువాత శివాజీ తనసైన్యముల నన్నిటిని గూర్చికొని కొంతదూరముబోయి తనతో బోరాడుటకై నిలిచియున్న మొగలుల సైన్యముపై బడెను. ఉభయసైన్యములు ఘోరముగా బోరాడె. తుదకు మొగలులకే యపజయము ప్రాప్తించె. ఈ యుద్ధలో మాహూర్ పట్టణమునకు దేశముఖయైన రాయగాబీణ్ అను శూరవనిత మొగలుల పక్షావలంబనము చేసి శివాజీతో బోరాడెను. తుదకు నాబిడ శరణుచొచ్చినందున నామెను సన్మానించి శివాజీ యామె గ్రామమునకు బంపెను.

శివాజీ స్వస్థానమునకు వచ్చిచేరిన తరువాత ప్రతాపరావుగుజర్ అనువానికి బదివేలగుర్రంబులను, పేష్వాయైన మోరోపంతు పింగళేకు నిరువదివేల కాల్బలమును నిచ్చివారిని నుత్తరమునకు బంపెను. మొదటసముద్రతీరమున నున్న భడోచ్ పట్టణమును దోపవలయునని వారి యభిప్రాయమై యుండెను. సముద్రముమీదనుండియు బట్టణమునకు భీతికలుగ జేయవలయునని శివాజీ తన నూట యరువదియోడలను ఆపట్టణము వైపునకు బంపెను. కాని కొన్నిదినములకు నేహా

తువుచేతనో గాని వారియుద్దేశము మాని శివాజీ తనయోడ లను మరల బిలిపించుకొనెను. ఓడలు తిరిగి వచ్చుచున్నప్పుడు దమణిఅను రేవులో గొన్ని పోర్చుగీజు వారి యోడలుండెను. ఆయోడలనుబట్టి మరాఠాయోడలవారు దీసికొనివచ్చిరి. కాని దీనికి బదులుగా పోర్చుగీజువారు మరాఠావారి కొన్ని యోడలను బట్టుకొని పోయిరి.(౧౬౭౧)

భడోచ్ పట్టణమువైపున నున్న సైన్యములను బిలిపించి శివాజీ వానిని * ఖానదేశమునకు బంపెను. అందుమోగలుల సైన్యములు లేనందున ప్రతాపరావుగుజర్ దేశమంతయు గొల్లగొట్టుచు ప్రతిపట్టణమునుండి యప్పనంబులు గొనుచు విశేషముగా ధనార్జనము చేసెను. ప్రతిగ్రామపు పటేల్ కరణములయొద్దనుండి మేము మోగలులకిచ్చు కరభారములో నాల్గవ వంతు శివాజీకి నియ్యగలవారమని వ్రాయించుకొనెను. ఈనాల్గవ వంతిచ్చినవారికి దాను రసీదిచ్చెదననియు, ఎవరియొద్ద రశీదుండునో వారిని మరాఠావారు బాధ పెట్టరనియు గ్రామస్థులతో జెప్పుచు వచ్చెను. మోగలుల రాజ్యములో మరాఠావారు చౌథ్ అనుపన్ను వసూలుచేయుటకు బ్రారంభించిన కాల మిదియె. అటు మోరోపంతు పేషవాగారు ఆవఢా, పట్టా, సాలేర్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించిరి. (౧౬౭౧ జాన్యుఅరి)

ఇట్లు దక్షిణమున శివాజీ మోగలులరాజ్యమును గొల్లకొట్టుట విని ఔరంగజేబు తనకుమారుడయినమోఆజిమ్ అను

---

* బొంబాయి రాజధానిలోని కొంతభాగము.

నాడును యశవంతసింగును శివాజీతో గలసి యున్నారని సంశయించి యశవంతసింగును నుత్తరమునకు బిలిపించుకొని మోహబత్ ఖాన్ అనువానిని నలుబదివేల సైన్యముతో దక్షిణమునకు బంపెను. మోహబత్ ఖానుడు రాజపుత్రుని లక్ష్యపెట్టక స్వతంత్రించి మరాఠావారితో యుద్ధములు చేయసాగెను. (౧౬౭౧)వర్షాకాలము వచ్చువరకు నాతడు రెండు దుర్గములను సాధించెను. పూర్వమువలెనే దిలేర్ ఖానుడు సైన్యములో రెండవ యధికారియైయుండెను. ఈతడు తన సైన్యములను రెండు భాగములుగా విభజించి యొక్క సైన్యముతో చాకణ్ దుర్గమును, మఱియొక సైన్యముతో సాలేర్ దుర్గమును ముట్టడించెను. సాలేర్ దుర్గమునకు ఖానదేశముయొక్క ద్వారమని పేరు. ఆసంవత్సరమునందు నీదుర్గములో మరాఠావారు వలయునంత సామాగ్రి సంగ్రహించి యుంపరైరి. ఆదుర్గమునకు సమీపమునందుంపబడిన రెండువేల గుఱ్ఱములను దురుష్కులొక్కసారి నాశము చేసిరి. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే శివాజీ సాలేర్ దుర్గ సంరక్షణార్థమై యిరువదివేలగుఱ్ఱపు శిబ్బందినిచ్చి ప్రతాపరావుగుజర్‌ను, పేష్వామోరోపంతుపింగళేనుబంపెను. మరాఠాగుఱ్ఱము తమమీదికి దండు వచ్చుచున్నదని విని వారిని త్రోవలోనే నెదిరించుటకై తనసైన్యమంతయు నిచ్చి యఖలాసఖానుని బంపెను. ప్రతాపరావు మరాటసైన్యమునకు మొనగాడై నడచుచున్నందున దురకలరాక చూచి వారిని మోసపుచ్చ దలంచి శత్రువులు పైబడినప్పుడు పారిపోయినటుల నటింప వలసినదని తన సైన్యములకు

చెప్పియుంచెను. యఖలాసఖానుడు యుద్ధము ప్రారంభించినవెంటనే మరాటావీరులు పారజూచిరి. తురకలు వారివెంట దగిలి తరుమునప్పుడు దట్టముగా నుండక యక్కడక్కడొక్కొక్కరుగా నిల్చిరి. అదిచూచి పారిపోవు మరాటాసైనికులు మరలి శత్రువులపైబడి చెండాడసాగిరి. అటు ప్రతాపరావు సైన్యము, ఇటు పేష్వాలసైన్యము చెండాడగా తురకల సైన్యములు తాళలేక పారజొచ్చెను. మొగలసైన్యాధిపతులు పారిపోవుసైనికులను బోగుచేసి మరలమరల మరాటావారితో బోరాడ యత్నించిరి. కాని మరాటావారి శౌర్యమునకు దాళలేక చెదరిరి. మొగలుల సేనానాయకులలో నిరువది యిద్దరు హతులైరి. కొందరు గాయముపడి మరాటావారిచేత చిక్కిరి. మరాటావారి సరిదారులనేకులు నిహతులైరి. నిహతులైనవారిలో సురేరావ్ అనువాడు విశేషవిఖ్యాతుడై యుండెను. ఈతడు శివాజీకి బాల్యస్నేహితుడు. శివాజీచే నియమింపబడిన పనులు చక్కగా నెరవేర్చుచున్నందున పంచహాజారీయను పదవి జెందియుండె. గాయుపడినవారును, నిహతులైనవారును గూడి యైదువందల మరాటావీరు లీయుద్ధమునకు బలియైరి. ఈయుద్ధము బహుఘోరముగా జరిగినదని చెప్పెదరు. యుద్ధస్థలమందు క్రోసెడుదూరమువరకు ధూళిమొగిరి యెదుటిభటుండు శత్రుడైనది, మిత్రుడైనది, వీరులకు దెలియకుండె. రక్తము వరదలుగా బారినది. ఈ యుద్ధాంతమున మరాటావారికినూటయిరువది యేనుగులును, ఆరువేలయొంటెలును, ఆరువేల గుఱ్ఱంబులును దొరకెను. ఇదిగాక నాణెము

లును, రత్నములును, విలువగల బట్టలును అనేకముగా దొరకెను.

గాయపడి మరాటావారిచేత జిక్కిన తురకసరదారులను శివాజీయొద్దకు దీసికొనిపోగా, నాతడు వారిని గౌరవించి వారికి నౌషధోపచారములు చేయించి బాగయిన పిదప వారిని వారివారిదేశములకు బంపివేసెను. వారిలో నిష్టమున్న కొందరను దనసైన్యములో నుంచుకొనెను.

చాటులేని సమరాంగణముమీద శత్రువులను నెదిరించి వారిని మహారాటావారు పరాజయపరచుట మొదటనీయుద్ధమునందేయని చరిత్రకారులు చెప్పెదరు. ఈయుద్ధమప్పటినుండియు మరాటావారి శౌర్యవిఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంతమయ్యెను.

మరాటావారి వలన దనసైన్యమున కిట్లు పరాభవము కలుగుట విని, ఔరంగజేబు బాదషహా తనకుమారుడయిన మొఆజీమును, మొహాబత్‌ఖానుని దక్షిణము నుండి ఢిల్లీకి బిలిపించుకొని, గుజరాత్‌దేశపు సుబేదారుడగు ఖాన్‌జహాన్ బహద్దర్ అనువానిని దక్షిణమునకు సుబేదారునిగా బంపెను. కాని వానిచేతిక్రింద బూర్వపు దిలేర్‌ఖానునే రెండవ యధికారిగా నుంచెను. తనయొద్ద సైన్యము విశేషముగా లేనందున శత్రువుల రాజ్యములోనికి వెళ్ళి పోరాడుట మంచిదికాదనియు, శత్రువులు మన రాజ్యములోనికి రాకుండ గాపాడుకొనిన జాలుననియు దలచి, సుబేదారుడు, మరాటావారు కొంకణము నుండి పయికి వచ్చు కనుమలన్నియు, మరి యితర త్రోవలన్నియు సంరక్షించుటకు దనభటులను నియమించెను. ఇటుల

జేసిన లాభము లేదనియు, వారి దుర్గములను సాధించినగాని శత్రువులు లొంగరనియు, దిలేరుఖానుం డెంతచెప్పినను సుబేదారుడు వినడయ్యె. ఇటు మరాటావారు కనుమలనుండి ఖానదేశమునకు వెళ్ళగా, ఔరంగాబాదు మొదలయిన ప్రదేశములకు దాడివెళ్ళి, గ్రామములు కొల్లగొట్టసాగిరి. వారి నెదిరించుటకై అనేక దిక్కులనుండి అనేక స్వల్పసైన్యములను సుబేదారు డంపెను. కాని మరాటావారి యుద్దేశము తురకలతో బోరాడుటకాక తురకలరాజ్యమును గొల్లగొట్టి వీలయినంత ధనము తీసికొని పోవుటయే యైనందున, వాండ్రు శత్రువులతో బోరాట తప్పించుకొని పెక్కుసారులు పారిపోవుచుండిరి. కాని తమచేత జిక్కిన ధనము మాత్రము శత్రువుల చేతిలో నెన్నడును దొరకనిచ్చిన వారు కారు. ఇంతలో వర్షాకాలము నారంభ మయినందున సుబేదారుడు యుద్ధముమాని భీమానదీ తీరమునం దున్న యొక గ్రామములో నాలుగు నెలలు విడియ వలసిన వాడాయెను. అతడక్కడ నొక దుర్గమునిర్మించి, దానికి దన పేరిట బహాదుర్‌గడమని పేరుపెట్టెను. అప్పటి నుండి నలుబది సంవత్సరముల వరకును మొగలుల సైన్యమునకు బహాదుర్‌గడమే ముఖ్యమైన విడిదియై యుండెను.

౧౬౭౭లో శివాజీ గోలకొండపై దాడివెడలి యచ్చటి సుల్తాను నొద్దనుండి యనేక ధనంబప్పనంబుగా గొనియె. అటు శివాజీ వెళ్లుట చూచి ఔరంగజేబు జింజీసిద్ది ఈ యిద్దరుకూడి పడవ లనేకములు పోగుచేసుకొని సముద్రము మీదినుండి కొంకణదేశముపైకి వచ్చి, శివాజీ రాజ్యములోని యనేక గ్రామ

ములనుగాల్చి కొల్లగొట్టిరి. ధుండీరాజపురములోనున్న శివాజీ యొక్క సముద్రసైన్యమంతయు నాశముచేసిరి. ఈయుద్ధములో రాఘోభల్లాలుడను నొక వృద్ధమరాటవీరుడు పడెను.

విజాపూరునవాబు కాలముచేసి యచ్చటిమంత్రుల పరస్పరకలహములవలన నరాజకమైనందున సమయ మిదియే యని తలచి, శివాజీ సైన్యమును విశాలగడముపై జేర్చి, యందు గొందరను పన్హాళా దుర్గముపైకి బంపి దానిని సాధించెను. కొందరకు అణ్ణాజీదత్తోయను సేనానాయకునిగా నిచ్చి, హుబ్బళ్ళీ పట్టణముపైకి బంపెను. మరాటావారా పట్టణమును దోచుకొని సూరత్ పట్టణములో దొరికిన ధనముకంటె నధిక ధనమును సంపాదించిరి. అచ్చట ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, డచ్, మొదలైన పాశ్చాత్యుల దుకాణము లుండెను. వారందరయొద్ద నుండియు మరాటావారు ధనము గైకొనిరి. ఇంగ్లీషువారి దుకాణములలో ౭౮౯౪ వరహాలు మరాటావారికి దొరకెను. (౧౬౭3 మార్చి)

ఇట్లు విజాపూరువారితో యుద్ధము పెట్టుకొన్నందున నిటు మోగలులతో, నటువిజాపూరివారితో నొక్కసారిపోరాడుట మిగులకష్టమనితలచి శివాజీ మోగలులతో 'మేము మీరాజ్యముజోలికి రాము; మీరు మారాజ్యముజోలికి రావలదు' అని సంధిచేసికొనెను.

మరల సముద్రసైన్యము గూర్చుకొని కార్వార్, అంకోలా మొదలైన సముద్ర తీరమునందున్న విజాపూరువారి గ్రామములపైకి నాసైన్యమును బంపెను. ఆ ప్రాంతములోని

దేశముఖు దేశపాండ్యాలను వశపరచుకొని వారు విజాపూరు వారిపై దిరుగబడినట్టుల జేసెను. తురకఠాణేదార్లనందరను వెడలగొట్టింపసాగెను. ఈయాగమంతయు జూచి పేదనూరు ఠాణా యధికారి భయపడి శివాజీకి వశుడై ప్రతిసంవత్సరము కప్పము కట్టుటకు నొప్పుకొనెను.

౧౬౭౩ లోనే పరళి. సాతారా, చందనవందన్. పాండుగడ్, సాందగిరీ, గాలోరా మొదలైన శత్రుదుర్గములను శివాజీ సాధించెను. ఇట్లు శివాజీ విజాపూరివారి దేశములోని కోటలను ఎదురులేక జయించుట చూచి విజాపూరువారు భయపడి అబ్దుల్‌కరీమ్, బహిలోల్ఖాన్ అను వానిని పండ్రెండువేల సైన్యముతో బన్హాళా కోటవైపునకు బంపిరి. ఆప్రాంతమునందు మరాఠాలచే స్వాధీనపరచుకొనబడిన కొన్నిదుర్గములను వాడు మరల సాధించెను. ఈ సంగతి తెలియగానే శివాజీ గొప్పసైన్యమిచ్చి ప్రతాపరావు సర్ నోబత్ అనువానిని వారిమీదికి బంపెను. ప్రతాపరావు విజాపూరు రాజ్యములోనికి జొరబడి విజాపూరువరకు పట్టణములను గాల్చి పేల్చి దోచుకొనసాగెను. ఆతని నెదిరించుటకై విజాపూరుసైన్యములు తిరిగి వచ్చుచుండగా ఉంబరాణి యొద్ద నుభయ సైన్యములు కలసి రెండు జాములవరకు హోరాహోరిగా బోరాడెను. మరాటావారు తురకసైన్యములను నలుదిక్కులనుండి చుట్టుకొని వారికి త్రాగుటకు నీళ్ళుదొరకకుండ జేసిరి. ఇంతలో ప్రొద్దుగుంకె. అప్పుడు తురుష్కులు నిరుపాయులై మేమిక మీరాజ్యములోనికి రాము. మమ్ము

నిప్పుడు పోనియ్యవలసినది అనివేడుకొనిరి. ప్రతాపరావు సదయచిత్తుడైనందున శత్రుప్రార్థన నంగీకరించి వారిని బోనిచ్చెను. శత్రువులిట్లు చేతజిక్కినప్పుడు వారినింతసులభముగా విడిచి పెట్టినందులకు శివాజీ ప్రతాపరావుని నిష్ఠురములాడగా నాతడు కోపగించి దూరముగా విదర్భదేశమునకు దాడివెడలి పోయెను.

ప్రతాపరావు దూరదేశమునకు వెడలిపోవుట చూచి బిజాపూరు సైన్యము పన్హాళాదుర్గమును సాధించుటకై తిరిగి వచ్చెను. శివాజీకీ వర్తమానము తెలిసెను గాని ప్రతాపరావు దూరదేశమున నుండినందునను, వేరు సైన్యమొద్దలేనందునను నాతడు తురుష్క సైన్యమును నెదిరింపలేక పోయెను. ఇంతలో నీ వృత్తాంత మెట్టులనో తెలిసి ప్రతాపరావు పన్హాళాదుర్గమునకు వచ్చి తురుష్కుల నెదిరించెను. అప్పుడు శివాజీ యాతని కిట్లు వర్తమాన మంపెను. 'వెనుక నీ సైన్యములు మీచేత జిక్కినప్పుడు వీరిని నాశముచేయక వదలినందులకు వీరిప్పుడు మరలమరల మనలను బాధపెట్ట వచ్చినారు. ఇకనైనను వీరి నందరను నశింపజేయక నాకు ముఖము చూపనక్కరలేదు.' యుద్ధముచేయుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పు డిట్టివార్త వచ్చినందున ప్రతాపరావు రోషద్వేషాంధుడై తగిన వ్యూహము నేర్పాటు చేసికొనక, తగినకాలము నపేక్షింపక యొక్కసారి శత్రుసైన్యముపైబడెను. అట్లవ్యవస్థగా యుద్ధమునకు వెడలినందున నాతడు ఘోరముగా బోరాడినను రణరంగమున దోడి భటులతో దెగవలసిన వాడాయెను. సేనాధిపతి తెగినతోడనే

ఇతరభటులు వారికి బుద్ధిచెప్పిరి. ఇట్లు మరాటాబలములు విరిగి పారుచుండ నక్కడికి కొంతదూరమున నున్న హంసాజిమోహితే యను పంచహజారీ సరదారుడు దేవుని వలె నడ్డపడి మరాటాలకు 'ఓడకుడి ఓడకుడి' అని ధైర్యమిచ్చి అది వరకు మరాటాలను దరుముకొని వచ్చుచున్నట్టి చెదరియున్న తురుష్కసైన్యముపైబడి చెండాడెను. అది చూచి పారిపోవుచున్న మరాటా వీరులును దిరిగి తురుష్కులతో యుద్ధము చేయసాగిరి. అందువలన మరాటాలను దరుముచు వచ్చిన తురుష్కులు మరాటాలచే దరుమబడిన వారైరి! ఈ యుద్ధము జేసరిగ్రామమునొద్ద జరిగెను. ఈయుద్ధవార్త తెలియగా బ్రతాపరావు తెగుటకు శివాజీ మిగుల జింతించి యాతని కుటుంబము రక్షించుభారము తానువహించి యతని కొమార్తెను దన రెండవ కుమారుడైన రాజారామునకు వివాహము జేసికొనెను. పరాజయమును జయముగా మార్చినహంసాజిమోహితే యను వీరునికి అంబీరావు అను బిరుదునొసంగి మృతిజెందిన బ్రతాపరావుయొక్క సర్ నోబత్ అను నధికారము నిచ్చెను. అటులనే సంతాజి ఘోరపడే ధనాజిజాధవ్ అను వీరులీయుద్ధమునందు మిగుల శౌర్యమును చూపిరిగాన, వారిని జుమ్లాదారుఅను నధికారమునుండి తీసి యంతకు పైయధికార మగుసరదారుల వర్గములో జేర్చెను. (౧౬౭౪ ఫిబ్రేవరి)



పంచదశ ప్రకరణము

రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము.

ఎవ్వడైనను రాజ్యాభిషేకవిధి జరుగదేని 'రాజ' పదమున కర్హుడు కానేరడనియు, ఆ విధి జరుగువరకు నాతడొక పాళెగారు లేక జమీందారుతో సమానుడనియు హిందూధర్మశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయమైయున్నది. పూర్వపు మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజులవలెనే శివాజీ రాజ్యమునందు న్యాయవిచారణయు, అష్టప్రధానులును, చతురంగసేనయు, జలస్థల పర్వత దుర్గంబులును మొదలైన యన్ని రాజ్యాంగము లుండెను. గోలకొండ, విజాపూరువారు లొంగి యప్పనంబు లిచ్చుచుండిరి. ఢిల్లీశ్వరునితో సాటిదొరవలె బోరుచుండె. తన పేరిటి నాణెములును దేశములో జెల్లుచుండె. ఇట్లు రాజలక్షణములన్నియు నుండి ముఖ్యమైన మూర్ధాభిషేకము లేకపోవుట యశాస్త్రీయమని యెంచి శివాజీ యభిషేకవిధియు, సింహాసనారూఢవిధియు సశాస్త్రీయముగా జేయదలచె. ఒక గొప్ప సభచేసి తన సరదారు లందరను రావించి, వారికి దన మనోభీష్టము తెలియ జెప్పె. వారందరును నందులకు సంతసించి సమ్మతించిరి. రామదాస స్వాములవారును ననుజ్ఞ యిచ్చిరి.

గొప్ప విద్వాంసులను, బండితులను బంపించి రాజ్యాభిషేకవిధి యెట్టిదియో యని చర్చింపజొచ్చిరి. ఒకరొకవిధముగాను, మరియొకరు మరియొకవిధముగాను జెప్పసాగిరి. హిందూరాజ్యము, సింహాసనము, ఛత్రచామరములు, అభిషేకవిధి మొదలైన సంగతులన్నియు నిదివరకే నాలుగువందల సంవత్సరములు పూర్వము లోపించినందున దాని గురించిన శాస్త్రములును లోపించియుండె. అందుచే నప్పటి పండితులకు రాజ్యాభిషేకంబన బునఃసృష్టియయ్యె. అప్పుడచ్చటి పండితులుచెప్పగా నాలుగు వేదంబులును షట్చాస్త్రంబులును బూర్తిగా జూచిన గాగాభట్టను బ్రాహ్మణుని గాశినుండి మరికొందరు పండితులతో బిలిపించిరి. వారందరును నొకసభచేసి శాస్త్రోక్తముగా రాజ్యాభిషేకవిధి యంతయు నిర్ణయించిరి. అభిషేకముహూర్తము ఆనందనామ సంవత్సర జ్యేష్ఠ శుద్ధ త్రయోదశీ గురువారమునా డేర్పరచిరి. (౧౬౭౪ జూన్ ౬)

సిద్ధతయంతయు నైన పిదప బ్రాహ్మణులకు నొక సంశయము కలిగెను. మూర్ధాభిషేకము క్షత్రియులకేగాని యితరులకు లేదు. శివాజీ క్షత్రియవంశ సంజాతుడని నిశ్చయముగా దెలిసినగాని యభిషేకము చేయుటకు వీలులేదని వృద్ధ గాగాభట్టులవారు స్పష్టముగా జెప్పిరి. అప్పుడు శివాజీ ఉదయపురమునకు జారుల బంపి యచ్చటి వంశవృక్షములను దెప్పించి యచ్చటి రాజపుత్రులును దానును నొక్క వంశమువార మని నిర్ణయించి గాగాభట్టును మెప్పించెను. ఇట్లీసంశయము తీరిన తరువాత మరియొక సంశయము కలిగెను. శివాజీ కప్పటికి

ఇద్దరు పుత్రులు గలిగి నలుబదియేడు సంవత్సరముల వయ స్సుండెను. బ్రాహ్మణునకు బదునాఱు సంవత్సరములవరకును, క్షత్రియులకు నిరువదినాలుగేండ్లవరకును ఉపనయనము కాని యెడల వారు వర్ణభ్రష్టులై వ్రాత్యులన బడుదురు. అందుచే నుపనయన మదివరకు లేని శివాజీ ధర్మశాస్త్రానుసారము వ్రాత్యుడయ్యెను. వ్రాత్యునకు మూర్ధాభిషేక మెక్కడిది ? అప్పుడు పండితులు శాస్త్రములను వెదకి శివాజీచేత వ్రాత్య స్తోమయజ్ఞమును చేయించి, యాతని వ్రాత్యత్వదోషమును బాపి యాతనికినలుబదియేడవయేట మౌంజిబంధనముచేసిరి. జ్యేష్ఠ శుద్ధమందు చవితికి నుపనయనమైన పిదప, షష్ఠినాటివరకుపట బంధనవిధి పూర్తియై ముఖ్యయజ్ఞమునకు ప్రారంభమాయెను. ఆయజ్ఞ మేడుదినములవరకు జరిగెను. నిత్యము నేబదివేల బ్రాహ్మణులకు అన్నదానము జరుగుచుండెను. శివాజీయు ఋత్విజులును మాత్రము ఘృతము, పయస్సు,ఫలములుభక్షిం చుచు నేడుదినములవరకు వ్రతస్థులయి యుండిరి.

శుద్ధత్రయోదశి రోజున శివాజీ మంగళస్నానము లాచ రించి భవానీదేవి, తల్లి, కులగురువు, ఋత్విజులు మొదలయిన వారికందరకు నమస్కరించి యనుజ్ఞాతుడయి యభిషేకము జేయించుకొనుటకు సుముహూర్తమున సింహాసన మెక్కెను. భార్యలిద్దరు పటబంధన మాచరించి పట్టమహిషులుగా నభి షిక్తలగుటకు శివాజీ యొద్దకు వచ్చి కూర్చుండిరి. కొమాళ్ళి ద్దరును వచ్చి మరియొకప్రక్క గూర్చుండిరి. ఎనిమిది దిక్కు లను అష్టప్రధానులు నొక్కరు ఛత్రమును, నొక్కరుచామర

మును, నొక్కరు సువర్ణకలశమును, నొక్కరు రౌప్యకలశమును బట్టుకొని సింహాసనమునకు జుట్టు నిలచియుండిరి. వైదికబృంద మంతయు వేదఘోషచేయుచు మంత్రోదకములను రాజుపై జల్లుచునిలచిరి. మంగళ వాద్యములు, భేరీ మృదంగములు నృత్యగానములు, వందిమాగధజయశబ్దంబులు, ఫిరంగిమ్రోతలు మొదలయిన వానితో నలుదిక్కులు ఘూర్ణిల్లె. అప్పుడు మూర్ధాభిషిక్తు డయినరాజు తులాపురుష దానముచేసి పదు నారువేల వరహాలు బ్రాహ్మణులకు బంచి పెట్టెను. గాగా భట్టునకు లక్షరూపాయలు దక్షిణయొసంగె. ఋత్విజునకొక్కొ క్కనికి నయిదువేల రూపాయలు సంభావనగా నిచ్చెను. ఇతర విద్వాంసుల వారివారి యోగ్యతానుసారము గౌరవించె. తన మంత్రులకు నితర సేవకులకు నేనుంగులు, గుర్రంబులు' పల్ల కులు, బంగారుకంటెలు బహుమతిగానొసంగె. రాజ్యాభిషేక సమయమున శివాజీ తనయష్ట ప్రధానులకు నదివరకున్న తురు ష్కనామములను దీసి, సంస్కృత నామములుగా మార్చెను. పూర్వము సర్‌నోబత్, న్యాయాధీశుడు అనుపేరుగల అధి కారు లిద్దరుండిరి. వారిని నొక్కరొక్కరిగా మార్చెను.

అష్టప్రధానుల వార్షిక వేతనములను వృద్ధిచేసెను.

అధికారి పేరు.	అధికారముయొక్క పూర్వపు పేరు.	క్రొత్తగా బెట్ట బడిన పేరు	వేతనము హోనులు.
౧ మోరోపంత్ పింగళే	పేషవా	ముఖ్యప్రధాన్	౧౫౦౦౦
౨ రామచంద్రపంత్	ముజుందార్	పంత్ అమాత్య	౧౨౦౦౦
3 అణ్ణాజిదత్తో	సురనీస్	పంత్ సచీవు	౧౦౦౦౦
౪ దత్తాజిపంత్	వాకనీస్	మంత్రి	౧౦౦౦౦

౫ హంబీరరావుమోహితే సర్‌నోబత్		సేనాపతి	౧౦౦౦౦
౬ జనార్దనపంత్	డబీర్	సుమంత్	౧౦౦౦౦
౭ బాలాజీపంత్	న్యాయాధీశుఁడు	న్యాయాధీశుఁడు	౧౦౦౦౦
౮ రఘునాథపంత్	న్యాయశాస్త్రి	పండితరావు	౧౦౦౦౦

రాజ్యాభిషేకమయినప్పటినుండియు, శివాజీ రాజ్యాభిషేక శకమని తనపేరిట క్రొత్తశకమును ప్రారంభించెను. అన్ని వ్యవహారములందును దన్ను 'క్షత్రియ కులావతంస శ్రీరాజా శివచ్ఛత్రపతి' అని సంబోధించవలయు నని యాజ్ఞాపించెను.

ఈ రాజ్యాభిషేక మహోత్సవమునకు గోలకొండ నవాబు తనమంత్రులను బంపి ధనకనకవస్తువాహనంబు లనేకములు శివాజీకి గానుకయిచ్చెను. ఇతర మాండలిక రాజులును, పాళెగారులును, ఇంగ్లీషు, పోర్చుగీజు మొదలయిన పరదేశీయ వర్తకులును, ఈ మహోత్సవ సమయమున శివాజీకి ననేక కట్నంబు లిచ్చిరి. ఇంగ్లీషువారు శివాజీతో సంధిచేయుటకయి పంపిన హెన్‌రిఆక్సెండేర్ అనుదూత ఈయుత్సవసమయమున రాయగడము మీద నేయుండెను. ఇంగ్లీషు వారెట్లు శివాజీతో సంధిచేయదలచిరో, యటులనే శివాజీయు ఇంగ్లీషువారితో సంధిచేయ నొప్పుకొనెను. రాజాపూరుపట్టణము ౧౬౬౧లో శివాజీ దోచినప్పుడు ఇంగ్లీషువారి యొద్దనుండి పదివేల హూనుల వెలగలవస్తువులు తీసికొనెను. ఆ ధనము త్రిప్పియిమ్మని ఇంగ్లీషువారడుగుచుండిరి. మీరు నాకు జంజిరా సాధించుటకు సహాయముచేసిన, మీధనము మీకిచ్చెదనని చెప్పుచుండెను. అప్పుడింగ్లీషువారు కేవల వర్తకు లయినందున యుద్ధములు చేయ

నొల్లక, మాకుయుద్ధములతో ప్రయోజనము లేదని తప్పించుకొనుచుండిరి. ఇట్లుభయులకును కొన్నిరోజులు సంధివిషయక చర్చ జరిగి రాజ్యాభిషేకమునకు కొన్నిరోజుల పూర్వము వారికిట్లు సంధికలిగెను:—

౧. రాజాపురములోని ఇంగ్లీషువారి దుకాణములో దీసికొనిన సొత్తంతయు శివాజీ ఇంగ్లీషువారికి ద్రిప్పి యియ్యవలయును. రాజాపురము, దాభోళ్, కల్యాణ్, పట్టణములో వర్తకమునకయి ఇంగ్లీషువారి దుకాణము లుంచుకొనవచ్చును.

౨. శివాజీ రాజ్యములో నిష్టము వచ్చినచోట, నిష్టము వచ్చినధరలకు ఇంగ్లీషువర్తకులు సరకు లమ్ముకొనవచ్చును.

3. ఇంగ్లీషువారు శివాజీకి నూటికి రెండు రూపాయల చొప్పున పన్నునియ్యవలయును.

౪. ఉభయుల నాణెములు ఉభయుల రాజ్యములలో జెల్లవలయును.

౫. ఇంగ్లీషువారియోడలు పగిలి రేవునకువచ్చిన యెడల నందలి సరకులను నపహరించక ఇంగ్లీషువారికి ద్రిప్పి యియ్యవలయును.

రాజ్యాభిషేకమైన పదునైదు దినములకు శివాజీ తల్లియైన జిజాబాయి పరలోకగత యయ్యెను. కనులార కొమారుని పట్టాభిషేకముజూచి యావీరమాత సంతోషముతో దేహమును ద్యజించె. ధన్యాత్మలగు వీరమాతలలో నీమె యొక్కతె యనుటకు సందేహములేదు.

—]:[—



పదునాఱవ ప్రకరణము



కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట

మొగలులు మరాటావారితో జేసినసంధికి విరుద్ధముగా శివాజీయొక్క రాజ్యములోని కొన్ని గ్రామములు కొల్లగొట్టినందున మొగలులతో బోరాడుటకు శివాజీకి సందుదొరకెను. ముఖ్య ప్రధానియైన మోరోపంత్ పింగళే మొగలుల రెండు దుర్గములను సాధించెను. శివాజీ జన్మభూమియయిన శివనేరిదుర్గము సాధింప యత్నించెను. గాని విఫలప్రయత్నుడయ్యె. హంబీర్‌రావు సూరత్ పట్టణమునొద్దనున్న కనుమల ద్వారా ఉత్తరదేశమునకు వెళ్ళి తన గుఱ్ఱపురౌతులను పలు దిక్కులకుపంపి బరహాణపురము వరకు దేశమును కొల్లగొట్టెను. భడోచ్ పరగణాలోనికి జొరబడి అక్కడివారిచే నప్పసంబులు గొనియె. మరాటావారు నర్మదానదిదాటి యుత్తర హిందూదేశమునకు దాడివెడలిన ప్రథమప్రసంగమిదియె. మొగలులు హంబీరరావు సైన్యమును తరుముకొని వచ్చిరి. గాని మరాటావారు వారిచేత జిక్కక నర్మదానది దాటి తమ దేశమునకు సంపాదించిన ధన మంతయు గొనిపోయిరి. ఇందులకు బదులుగా మొగలులు శివాజీయొక్క కళ్యాణ ప్రాంతమును గొల్లగొట్టిరి. (౧౬౭౧)

శివాజీకి గొంకణదేశములోనున్న రెండు రాజ్యములకు నడుమ 'పౌండ' అను మొగలుల దుర్గ మొకటి యుండెను. ఆ దుర్గమును సాధించుట యత్యావశ్యక మైనందున మరాటా వారు మూడు సంవత్సరముల వరకు దానిని సాధింప యత్నించిరి. సూరతు పట్టణములో నున్న ఫ్రెంచివారి యొద్దనుండి యందు కొరకు శివాజీ కొన్ని ఫిరంగులును, మందు గుండును గొనెను. గాని ఫిరంగిదెబ్బ లక్ష్యమునకు సూటిగా దగులనందున గుండ్లు దుర్గముపై బడవయ్యె. అప్పుడు శివాజీ స్వయముగా దాడివెడలి దుర్గసమీపమున నున్న దేశము గెలిచి, దుర్గమును నలుదిక్కుల జుట్టుకొని యుద్ధము జేసెను. దుర్గము యొక్క యొక బురుజుకు సొరంగముచేసి యందు దుపాకిమందు నింపి నిప్పుముట్టించి దానిని పడవైచి త్రోవచేసికొని లోపలికి బోయెను. మూడు సంవత్సరముల వరకును శౌర్యముతో బోరాడి తుదకు విధిలేక దుర్గములోనివారంద్రు దుర్గమును శత్రు స్వాధీనము చేసిరి. ఇట్లు దుర్గమును సాధించి శత్రురాజ్యమును దోచుకొని యపరిమిత ధనముతో శివాజీ రాయగడమును చేరెను. (౧౬౭౫)

పన్హాళా దుర్గము నొద్ద నున్న తన రాజ్యమునకు విజాపూరివారివలన మిగుల నష్టము కలుగుచున్నందున, నలువైపుల శివాజీ వర్ధనగడము, భూషణగడము, సదాశివగడము, మచ్ఛందరగడము అను నాలుగుదుర్గముల నిర్మించెను. ఈదుర్గనిర్మాణ సమయమున శివాజీకి గొప్పవ్యాధి సంభవించెను. అనేకమాసములవరకును శివాజీ వ్యాధిగ్రస్తుడై సాతారా దుర్గములోనే

యుండెను. ఇట్టి వ్యాధిలో నుండిన కాలముననే శివాజీ దక్షిణ దిగ్విజయమునకు గావలసిన సిద్ధత యంతయు జేసెను.

శివాజీ తండ్రియైన శహాజీకి తంజావూరులో జాగీరున్న సంగతి చదువరులకు జ్ఞాపక ముండవచ్చును. నారోపంతు హానుమంతే యను బ్రాహ్మణుడు శహాజియొద్ద మంత్రిగానుండి యీజాగీరు పని చూచుచుండె. ఆతఁడు ౧౬౫౩ లో గతింపగా, నాతనికుమారుడైన రఘునాథనారాయణ అనువాడు మంత్రిత్వమును వహించె. ఈతడు వైదిక లౌకిక వ్యవహారము లందు ప్రవీణుఁడు. శహాజీ మరణానంతరము ఆతనిద్వితీయభార్య పుత్రుడైన వెంకాజీయనునాతఁడా జాగీరునకు నధిపతి యయ్యెను. గాని శివాజీవలె నాతనితమ్ముడైన వెంకాజీ తెలివి తేటలు గలవాడు కానందునను, నీచులమాటలు విని ప్రమత్తుడై యుండువాడైనందునను మంత్రియైన రఘునాథ నారాయణునకును నాతనికిని మనస్పర్థ కలిగెను. మంత్రి చెప్పిన మంచి యాలోచనలు వినక, రాజాతని నవమానపరచుచున్నందున నవమానమును సహింపలేని బ్రాహ్మణతేజస్సు గల యా మంత్రి రాజుపై బగసాధింప నిశ్చయించెను. కాని చుట్టుపట్టుననున్న పాళేగారుల నాశ్రయించి వారిచే దనదొరను భంగపరిపించిన నది స్వామిద్రోహ మగునని యెంచి, తనరాజునకు నన్నయైన శివాజీని నాశ్రయించి యాతనిచే దమ్మునికి బుద్ధిచెప్పింప వలయుననినిశ్చయించెను. తనవంటి సరదారుడు శివాజీవంటి మహారాజును జూడబోవునప్పుడు రిక్తహస్తములతో వెళ్ళగూడదని తలచి, జింజీమొదలైన కొన్నిదుర్గముల

యధిపతులతో శివాజీకి బోరాటగలుగు కారణంబుల గొన్ని టిని యోచించుకొని గోలకొండకు బోయె అప్పుడక్కడ నాంధ్ర దేశంబున దమ యుజ్జ్వలకీర్తి శాశ్వతముగా నిలిపిన వారును, ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి మొదలగు పరదేశస్థులప్పుడు బలతో దమ్ము నాశ్రయించు నంత యోగ్యత గలవారును, అశ్వినేయులవలె నెల్లప్పుడును దంటగా నామ ముచ్చరింప బడు సద్వితీయానుకరణీయులను నన్నదమ్ములను నగు అక్కన్న మాదన్న గార్లు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వహించియుండిరి.

గోలకొండనవాబు ౧౬౭౨ లో గతింపగా, నాతని యల్లుడైన అబూహుసేన్ * అనువాడు నవాబయ్యెను. పూర్వ వయస్సునందీతడు సత్ప్రవర్తన దప్పిన వాడయినను, రాజ్యము వచ్చినప్పటినుండియు జన్మాంతర మెత్తినటుల సజ్జను డయ్యెను. తనయొద్దనున్న వారి గుణమును పరీక్షించుటయందు నీతడు ప్రజ్ఞానిధి యైనందున, దుర్మార్గప్రవర్తనగలవానిని తొలగించి బుద్ధియందు బృహస్పతిబోలిన అక్కన్నమాదన్న గార్లకు మంత్రిత్వమిచ్చె. సాధారణముగా నుభయుల పేర్లు వాడుకలో నున్నను, మాదన్న పంతులవారే ముఖ్యప్రధాని యై యుండె. ఆయనమాట 'తానీషా' జవదాట డయ్యె;

తంజావూరునుండి బయలుదేరి గోలకొండకువచ్చి రఘునాథనారాయణ అను మంత్రిపుంగవుడు మాదన్నగారిని

* ఈతనికే 'తాన్‌షహా' అని నామాంతరము. 'తానీషా' అని ఆంధ్ర దేశమున వాడుక.

చూచి, తన యప్రతిమపాండిత్యమును, అసమాన రాజ్యతంత్ర చాతుర్యమునుజూపి యాతనిని వశపరచుకొనియె. శివాజీయు, గోలకొండ నవాబును గలసి దాడివెడలిన గర్ణాట ద్రావిడ దేశములలోని విజాపూరువారి రాజ్యమంతయు సాధింపవచ్చునని యక్కన్నగారికి నమ్మిక పుట్టునటుల జెప్పి యాతనిచేత నవాబునకు జెప్పించె. అందులకు సమ్మతించి నవాబు రఘునాథనారాయణుని తనసభకురావించి గౌరవించి కర్ణాటముపై శివాజీతో దాడివెడలుటకు దన కిష్టమున్నది యని తెలిపెను. ఇట్లు రఘునాథనారాయణుఁడు యుద్ధముచేసి రాజ్యము గలిచెదవురమ్మని శివాజీని పిలుచుటయేగాక, గోలకొండ సైన్యముల నీకు సహాయమిచ్చెద పట్టు మనుచు శివాజీయొద్దకు వచ్చెను. అందులచేనాతని యసామాన్యప్రజ్ఞకు మెచ్చి శివాజీ గుఱుతుసు రాయగడమునకు రాగానే యాతనికి దన యమాత్యుని పని యిచ్చెను.

కర్ణాటద్రావిడదేశములపై దాడి వెడలుటకు గారణ మెద్దియని వెల్లడిచేయవలయునో యని యాలోచింపగా, తండ్రియైన శహాజీయొక్క జాగీరంతయు నాతని ద్వితీయపుత్త్రుఁడగు వెంకాజీ యనుభవించుచున్నాడనియు, జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడైన శివాజీకి నేమియు, నిచ్చుట లేదనియు, నందునకు శివాజీ తన సగముభాగము తమ్మునియొద్దనుండి తీసికొనుటకు దంజావూరుకు పోవుచున్నాడను మిషపెట్టుకొని, దాడికి బయలు దేరవచ్చు ననియు నిర్ణయించిరి.

తాను దూరదేశమునకు బోయినప్పుడు మొగలులు తన రాజ్యముమీదికి యుద్ధమునకు వచ్చెద రేమో యని తలచి శివాజీ మొగలసేనాధిపతిని వశపరచుకొని తాను ఢిల్లీశ్వరునికి సామంతునిగా నుండుదు ననియు, గొంత కప్పము కట్టెద ననియు వర్తమాన మాతనిద్వారా ఔరంగజేబున కంపి, మొగలులతో గొంతస్నేహభావము కుదుర్చుకొనెను. జంజిరాకు నధిపతియైన సిద్దీవాడు తన కొంకణప్రాంతముకు బాధ కలుగచేయకుండ నక్కడనొక గొప్పసైన్య ముంచెను. ఢిల్లీకి బయన మయినప్పుడు చేసినటుల నిప్పుడును రాజ్యమంతయు ముఖ్యప్రధానియైన మోరోపంతుపింగళేగారి స్వాధీనము చేసెను.

ఇట్లు స్వరాజ్యసంరక్షణమునకు గావలసిన కట్టుదిట్టములన్నియు నేర్పరచి, ముప్పదివేల యశ్వసైనికులను, నేబదివేల కాల్బలములను దీసికొని దాడివెడలెను. తానువచ్చుచున్న సమాచారము గోలకొండ నవాబయిన తానీషాకు దెల్పుటకై చారుల బంపెను. 'గోలకొండ రాజ్యములోని ప్రజలకు నేమాత్రము బాధ కలుగజేయగూడ దనియు, సైనికులకు గావలసిన వస్తువు లన్నియు డబ్బుపెట్టి కొనవలసిన దనియు నాజ్ఞాపించెను. గోలకొండసమీపమునకు రాగానే మాదన్నగారెదురుగావచ్చి శివాజీని తీసికొనిపోయి నవాబుదర్శనము చేయించిరి. నవాబునకును శివాజీకిని మైత్రిగలిగి శివాజీనెల రోజులవరకును గోలకొండలోనే యుండెను. ఢిల్లీపతియు విజాపూరునవాబునుగూడి మనలనిద్దరును నాశముచేయ యత్నించు

చున్నారనియు,మనమిద్దరముసఖ్యముతో నుండిస్వసంరక్షణము చేసికొనవలయు ననియు, శివాజీ నవాబునకు జెప్పగా వారికిద్దరకు నిట్లు ఒడంబడికలు జరిగెను. ద్రావిడకర్ణాటకదేశయుద్ధమునకై శివాజీ తన సొంతసైన్యమును, నవాబు యొక్క ఫిరంగులను దీసికొని పోవలయును. మొగలులు గోలకొండమీదికి గాని, శివాజీరాజ్యము మీదికిగాని దండెత్తివచ్చినయెడల వారిని నవాబు యెదిరింపవలయును. క్రొత్తగా శివాజీ సంపాదించు రాజ్యములో సగభాగము గోలకొండ నవాబునకు నియ్యవలయును. వీలయినప్పుడు విజాపురము తురక దివానును దొలగించి అక్కన్నగారికి ఆ దివానుగిరి యిప్పింపవలయును. ఇట్లొడంబడిక లేర్పరచుకొని శివాజీ కర్ణాట ద్రావిడదేశములపై దండు వెడలెను. (౧౬౭౭ మార్చి)

గోలకొండ బయలుదేరి కడప, కర్నూల్ మొదలయిన ప్రదేశములలో నప్పనంబులు గొనుచు నివృత్తిసంగమక్షేత్రమున స్నానముచేసి, తనసైన్యములన్నింటిని జంజి మార్గమున తిన్నతిన్నగా బోవుచుండు మని యాజ్ఞాపించి, తాను కొలది సేవకుల వెంటదీసికొని శ్రీశైలమునకుబోయి మల్లిఖార్జునుని సేవించెను. ఆ రమ్యమైన పర్వతప్రదేశములను జూచి యచ్చటనే జన్మమంతయునుండి తపస్సు చేసుకొనవలయు నని శివాజీకి దలంపు గలిగెను. అచ్చటి భవానీదేవికి దనశిరః కమలము సమర్పించి ముక్తిని జెందవలయు నని నిశ్చయించె నట! కాని, శరీరమందు దేవిప్రవేశించి నీవీపని చేయవలదు. నీవు చేయవలసిన కార్యములనేకములున్నవి. నీవు యుద్ధమునకు వెళ్ళుము.

అని యజ్ఞాపించెనట! ఆత డచ్చటనుండి బయలుదేరి చెన్న పట్టణము మీదుగా జింజీకి బోయి యాదుర్గము సాధించి, యచ్చట రామజీనలగె అనువానిని హవాల్ దారుగా నేర్పరచెను. తరువాత ఆప్రాంతములోని దుర్గములు, కోటలు, ఠాణాలు మొదలయిన వన్నియు గెలిచి, యచ్చట దన సుబేదారునుంచె. మహారాష్ట్రదేశము నందలి దుర్గములను గాపాడుటకు జేసిన నియమముల నిచ్చటి దుర్గముల రక్షణార్థమై యేర్పరచెను. తన దేశములోని జమాబందిపద్ధతుల ననుసరించియేక్రొత్తరాజ్యము లోని భూమి యమరకము గురించి కట్టుదిట్టము లేర్పరిచెను.

ద్రావిడదేశములోని తమరాజ్యము మారాటావారి చేతిలో బడుచున్నదని చూచి, విజాపూరువారు గొప్పసైన్యమును శివాజీమీదికి బంపిరి. శివాజీ యాసైన్యమును నోడించి సైన్యాధిపతిని ననేక ధనధాన్యవస్తువాహనములతో జెరబట్టెను. శివాజీవెంటనున్న సరహరిబల్లాలుడను నొక సేనాని వేలూరు పట్టణమును ముట్టడించి, సమీపమందున్న రెండుగుట్టలమీదికి ఫిరంగుల నెక్కించి అచ్చటినుండి పట్టణముమీదికి నగ్నిగోళముల జల్లుచు గొన్నిరోజులకు బట్టణంబును సాధించెను.

శివాజీ తండ్రియగు శహాజీకి దాసీపుత్రుడగు సంతాజీ రాగా నాతని గౌరవించి యాతనియందు దనతండ్రి గుణంబు లనేకము లున్నవని చూచి, శివాజీ యాతని జింజీకి నధికారిగా నియమించెను. తరువాత శివాజీ తన సాపత్న్యసోదరుడైన వెంకోజీకి నిట్లు వర్తమానమంపెను. 'మనతండ్రిగారు గతించి పదుమూడు సంవత్సరములు అయినవి. పూర్వార్జితమైన తంజా

వూరు మొదలయిన జాగీర్లును, నగలు నాణెములను నీవే యనుభవించుచున్నావు. మాసగపాలుమాకియ్యవయితివి. ప్రస్తుతము మేమిటునైపులకు వచ్చియున్నాము గాన, మాభాగము మాకియ్యవలసినది. తిరువేదీయొద్ద వచ్చి మమ్మును గలిసికొనవలసినది."

శివాజీ తనరాజ్యములోని సగభాగము తీసుకొనుటకు వచ్చినాడని వెంకోజీకిని యిదివరకే తెలిసినందున నాతడు యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను. గాని, యాతనికి సహాయముగా వచ్చెద ననిన పాళేగారులు కొందరు శివాజీకి లోబడినందున వెంకోజి యన్నను జూడబోవలసినవాడయ్యెను. వచ్చిన తన తమ్ముని శివాజీ గౌరవించి కొన్ని రోజులుతనయొద్ద నుంచుకొనెను. వెంకోజి పైకి నమ్రభావమును జూపినను భాగమిచ్చుటకు సమ్మతింపడయ్యె. తమ్ముని జెరబెట్టి యర్థరాజ్యము తీసికొనవలయునని శివాజీ యోజించెను. కాని తాను పిలువగా నమ్మివచ్చినవానిని మోసపుచ్చగూడ దని తలపు ఆతనిని పోనిచ్చెను. పోయినపిదప నొక దూతను నాతనియొద్దకు బంపి గృహకల్లోలము పెంచినందున లాభములేదు. గాన ధర్మమును స్మరించి పితృధనముయొక్క యరపాలు మాకిమ్ము. ఈ చిన్నజాగీరు నారాజ్యములో నూరవవంతయినను లేదు. అయినను పూర్వార్జితమునైన భూమిని బోగొట్టుకొనుట తెలివిమాలినతనము అనబడును' అని వారపంపెను. కాని, వెంకోజి యందులకు సమ్మతింపడయ్యె. త్రివేదీనుండి శివాజీ వేలూరు మీదుగా మహారాజగడము, కర్ణాటకగడము అనుదుర్గముల

మీదికి బోయి వానిని సాధించి, కోలార్, బాలాపురము మొద లయిన ప్రాంతములలోని పాళెగారులను వశపరచుకొని ఆర్నికి వెళ్లెను. వేదోభాస్కర్ అను బ్రాహ్మణ సరదారు డచ్చటి గుర్గమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఆతడు మిక్కిలి తెలివి తేటలు గలవాడు. శివాజీ తండ్రియగు శహాజిచే నీ సరదారు డచ్చట నిలుపబడియె. ఆతడు శివాజీకి శరణురాగా నాతని సధికార మాతనికే యొసంగబడియె. ఆతని యిద్దరు కుమారులకు శివాజీ తనయొద్ద నుద్యోగముల నిచ్చె. ఇట్లు శివాజీ తనతండ్రి యైన శహాజిచే సంపాదింపబడిన జాగీరులోని కోలార్, బసవ కోట, బెంగుళూరు, బాలాపురము, సేరా, మొదలయిన ప్రాం తములను గెలిచి విజాపూరువారి రాజ్యములో నప్పనంబులు గైకొనుచు గరభారమియ్యని గ్రామములను గాల్చ బేల్చ దొడంగె (౧౬౭౭ డిశంబరు)

శివాజీ యిటు కర్ణాటకదేశమునకు వెళ్లినాడని చూచి యిదియె సమయ మని యెంచి మొగలులును విజాపూరు వారును గూడి గోలకొండమీదికి దండు వెడలిరి. ముందిట్లగు నని దీర్ఘాలోచనవలన గనుగొనినవా డగుటచే మాదన్న గారదివరకే శత్రువులను నెదరించుటకు సిద్ధముగా నుండిరి. అందుచే శత్రువునకు వస్తుసామగ్రి దొరకకుండ జేసి యెన్నియో బాధలు పెట్టి శత్రువులను బారగొట్టిరి.

విజాపుర సైన్యములోని కొందరు సైనికులకు ముట్టవల సిన జీతము ముట్టనందున వారు అలిగి మోరోబంత్ పింగళే యొద్దకువచ్చి మరాటావారి సైన్యములో జీతమునకుండిరి.

గోలకొండమీదికి మొగలులు దండెత్తివచ్చినారన్న వృత్తాంతము విని, శివాజీ ద్రావిడదేశమునుండి బయలుదేర నిశ్చయించె. క్రొత్తగా సంపాదించిన జింజీరాజ్యమంతయు దనతమ్ముడయిన సంతాజీ (శహాజీదాసీపుత్రుడు) కిని, రఘునాథనారాయణునికిని నప్పజెప్పి వారికి సహాయముగా గొప్ప సైన్యముతో హంబీరరావును ప్రాంతమంతయు శాంతిపొందు వరకు నిచ్చి మిగిలిన సైన్యములతో దాను స్వదేశమునకు రాజొచ్చెను. బళ్లారిలో మలబాఈదేసాఈణ్ అను దేశముఖి శివాజీతో ఘోరముగా బోరాడి యిరువదియేడు దినముల వరకును దుర్గములోనికి మరాటావారిని రానియ్యదయ్యె! తుదకు మరాటావారు దుర్గమును సాధించిరి. తరువాత కోపల్ బహాదుర్ వెండా అను పట్టణముల గెలిచిరి. ఈ ప్రాంతముల కన్నిటికిని జనార్దనపంత్ అనువానిని నధిపునిగా నేర్పరిచి శివాజీ తురగళపట్టణములో విడిసియుండగా, గర్ణాటక ద్రవిడ దేశములలోని తన సైన్యాధిపతులతో దనతమ్ముడైన వెంకోజీ యుద్ధముచేసి, పరాజితుడయ్యెననిన వార్త శివాజీకి దెలిసె. అప్పుడాతడు తన తమ్మునకిట్లు వార్తపంపెను. 'మీరు మాకు పితృధనములోని పాలియ్యనందున మీ రాజ్యములోని కొంత భాగము మేము గెలువవలసివచ్చెను. మీరు మా సైనికులతో బోరాడితిరి గనుక, మా సైనికులును మీతో బోరాడవలసిన వారైరి. మీరు దుష్టులమాటలు విని సన్మార్గమును వదిలి దుర్మార్గమున బోవుట మంచిది కాదు. మీకును మాకును జరగిన యుద్ధములో బడిన తురకలను గురించి నాకేమియు

జింత లేదు. కాని, ప్రతాపజీరాజా, భీమాజీరాజా శివాజీపంత్ డబీర్ మొదలయిన మా శూర మరాటావీరులు పడిసందులకు మే మెంతయు జింతిల్లుచున్నాము. ఇట్లు చేయక యూరు మేము కలసి మెలసి యుండిన నుభయులకు క్షేమమే. మేము చెప్పి నటుల మీరు విని కర్ణాటకములోని రాజ్యమంతయు మాకిచ్చి వేసిన యెడల మరల నింతరాజ్యము మీకు పన్హాళాయొద్ద నివ్వగలవారము. మీకిష్టమున్న యెడల గుతుబుశాహి (గోల కొండ) రాజ్యములో మూడులక్షలహొనుల రాజ్యమిప్పింప గలము.' ఈ వార్తయందిన తరువాత వెంకోజీ తెలివి తెచ్చు కొని తా నపరాధము చేసినను సమర్థుడయ్యును దనయన్న తన్ను నన్యాయముచేయక కొంతరాజ్య మిచ్చెదనని యను చున్నందులకు సంతసించి, సంధిచేసుకొనుట కిదియే మంచి సమయమని తలచి, రఘునాథనారాయణుని ద్వారా తంజా వూరును, శహాజీ జాగీరును దనస్వాధీనములోనే యుండు నట్లును దాను బ్రతిసంవత్సరము శివాజీకి జాగిరులో వచ్చు నాదాయములో సగమిచ్చునట్లును శహాజీ సంపాదించిన చర రూపకమయిన యాస్తియంతయు నుభయులు పంచుకొను నట్లును నొప్పుకొని శివాజీతో సంధిచేసికొనెను.

విజాపూరు సైన్యము శివాజీ రాజ్యములోని భాగమైన పన్హాళాప్రాంతములోనికి జొచ్చి, గ్రామములను గొల్లగొట్టెను, ఈ వార్త స్వదేశమునకు దిరిగివచ్చుచున్న శివాజీకి దెలియగా. నాతడు నిరోశికాటకర్ అను నాతనికి సైన్యమిచ్చి శత్రువుల మీదికి బంపెను. వాడు శత్రువుల నోడించి వారు దోచుకొని

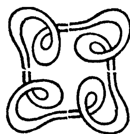
పోవుచున్న ధన మంతయు దెచ్చి శివాజీకి సమర్పించెను. శివాజీ యా ధనమెవ్వరిదియైనది కనుగొని, యెవ్వరి ధనము వారికి నిప్పించి తన న్యాయప్రియత్వమును వెల్లడి పరిచెను.

బల్లారి ప్రాంతమునకు జనార్దనపంత్ అను వానిని నధికారిగా నేర్పరచినట్లు వెనుక వ్రాసియున్నాను. ఆ జనార్దన పంతులు మీదికి విజాపురసరదారు లిద్దరు దండెత్తివచ్చుచున్నారని శివాజీకి దెలిసినందున, దన సేనలో గొంతభాగము జనార్దనుని సాయమునకు బంపెను. మిగిలిన సైన్యములతో దా [illegible]ములుచేరిన పదునెనిమిది నెలలకు దిరిగి రాయగడము చేరెను. అటు జనార్దనపంతును, హంబీరరావును గూడి విజాపూరు సరదారుల గెలిచి వారిని తరిబట్టిరి. మరాటావారికి నెనుబూర్ల గుర్రంబులు, నేనుగులును దొరకెను. తరువాత జనార్దనపంతు నప్పటపట్టున నున్న పాళెగారుల నాదరను గెలిచి శివాజీ సామంతుల మని వారిచే నొప్పించెను. మరాటావారి నెదిరించు శక్తిలేక విజాపూరు వారూరకుండిరి.

శివాజీ దక్షిణ దిగ్విజయము చేసి రాగానే మాదన్న గారు రాయగడమునకు దూతలద్వారా వస్త్రభూషణ రత్న మాణిక్యాదులు కానుక లంపిరి.

తాను క్రొత్తగా సంపాదించు రాజ్యములో సగపాలు గోలకొండ నవాబున కిచ్చెదనని శివాజీ సంధిచేయు నప్పుడొప్పుకొనెనని చదువరులకు జ్ఞాపక ముండవచ్చును. శివాజీ కర్ణాట దేశములో సంపాదించిన క్రొత్తరాజ్యములోని యర్థ భాగము ఆ సంధి ననుసరించి గోలకొండ నవాబునకు నిచ్చి

నటుల గానరాదు. ఇందులకు గారణమేమో తెలియదు. మరి యే విధముననో నవాబును, మాదన్న గారిని సమాధాన పఱచి యుండును. అట్లు సమాధాన పరుపనియెడల నవాబును మాదన్న గారును శివాజీతో నాతని మరణము వరకును సఖ్యముతో నుండుట సంభవింపదు. ఈసంగతి యాలోచింపక యింగ్లీషు చరిత్రకారులు శివాజీ నవాబును నన్యాయముగా మోసపుచ్చెనని వ్రాసియున్నారు. కాని, వారి వ్రాత లెంత మాత్రము నమ్మఁదగినవి కావు.



★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

పదునాలుగవ ప్రకరణము



అస్తమయము

ఔరంగజేబు విజాపురమువారితో మైత్రి చేసి చేసి తుదకు వారిరాజ్యమును సహరింపవలయు ననెడు దుర్బుద్ధి కలవాడై శత్రుభావమును వహించి దిలేర్ ఖానుఅను సైన్యాధిపతిని విజాపురము మీాదికి బంపెను. విజాపుర రాజ్యమునకు మంత్రియైన మసావుద్ ఖానునకు ఈ వృత్తాంతము తెలిసినందున నేమియు జేయుటకు దోపక, యాతఁడు శివాజీయొద్దకు దూతను బంపి సహాయము వేడెను. అందులకు శివాజీ యిట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. 'మేము మొగలులతో ప్రత్యేకముగా బోరాడిగాని, లేక వారిరాజ్యములో గ్రామములను గొల్లకొట్టిగాని, వారు మీాతో యుద్ధముచేయుట మాని తిరిగి వచ్చునటుల జేసి మీాకు సహాయము చేయుదుము, మీారు భయపడవలదు.'

వెంటనే శివాజీ పన్హాళా యొద్ద గొప్ప సైన్యమును గూర్చుకొని విజాపురమునకు బయలుదేరెను. గాని కొంత దూరము పోయిన తరువాత మొగలుల ప్రచండసైన్యముతో దన చిన్నసైన్యము నిలిచి పోరాడ జాలదని తలచి, దౌలత్తాబాద్ చాత్నా మొదలయిన గ్రామములను దోచుకొన

బోయిన మొగలులు విజాపూరు ముట్టడి విడిచి స్వరాజ్య రక్షణార్థమై వచ్చెదరని యెంచి, శివాజీ యటు తిరిగెను. భీమానదిదాటి గోదావరినది వరకు మొగలుల రాజ్యమంతయు గొల్లగొట్ట సాగెను. ఈ వార్త మొగలుల సేనాధిపతి యగు దిలేరుఖానునకు దెలిసినను నాతడు విజాపూర్ ముట్టడి విడిచి రాడయ్యె. అందుపై శివాజీ గోదావరీనది దాటి జార్నాకు బోయి యా పట్టణ సమీపమందున్న ఔరంగబాదులో బాదుషాకొమారుడయిన మోఆజీం ఉన్నప్పటికి భయము లేక యా పట్టణమును మూడు దినములవరకును దోచుకొనెను. పట్టణములోని ధనము గలస్థలములన్ని యుద్రవ్వించి యపార సంపత్తిని వడసెను. ఆ ధనమంతయు దీసికొని పోవుచుండగా మొఆజీం పదివేల సైన్యమును మరాఠా వారి మీదికి బంపెను. సంగమనెర్ వద్ద నుభయ సైన్యములకు ఘోర యుద్ధంబు జరిగె. సంతాజీ ఘోరపడె అను సేనాని తొందరపడి మొగలుల మీదికి నకాలముననే పోయినందున పరాజితుడై వెనకకు రావలసిన వాడాయెను. తన సైన్యములు వెనుకకు వచ్చుట చూచి శివాజీ 'యోడకుడి ఓడకుడి' అని పలుకుచు తనయొద్ద నున్న సైనికులను వెంట దీసికొని వెనుక నుండి ముందు వచ్చి మోఆజీం వచ్చుచున్న కనుమయొక్క ద్వారము నొద్ద గొప్ప సైన్యముతో వేచియుండెను శత్రు సైన్య మెచ్చుట జూచినను చిన్న చిన్న గుంపులు గుంపులు గూడి యధికము గాజొచ్చెను. ఇక శత్రువుల చేతినుండి తప్పించుకొనుట యెటులనని శివాజీ విచారించుచుండగా

నా పర్వత ప్రదేశములు బాగుగ నెరింగిన యొక మార్గదర్శి మరాటా సైన్యములను మారు త్రోవం దీసికొనిపోయి శత్రువులకు తెలియకుండ పటాయను దుర్గమునకు జేర్చెను. చేత జిక్కిన పులి దప్పించుకొనిపోయెను గదా యని హతాశులై మొగలులు ఔరంగబాదు మరలి పోయిరి. అంత శివాజీ మోరోపంతుపేష్వాను బిలిపించి పటాసమీపమున నున్న యితర దుర్గములను సాధింపు మని చెప్పగా నాతడు నిరువదియారు క్రొత్తదుర్గములను సంపాదించెను.

శివాజీ పటా దుర్గముమీద నుండగా విజాపూర్ మంత్రి యగు మసాఊద్ ఖానుని యొద్దనుండి ఇట్లు వర్తమానము వచ్చెను. 'మా పట్టణ మింకను దిలేరుఖానుడు ముట్టడించి యున్నాడు. పంతము వేసికొని ముట్టడి లేపడయ్యె. ఇప్పుడు మీరన్యవిచారము చేయక వచ్చి మమ్ము గాపాడ వలయును'. ఈ వార్త యందినతోడనే శివాజీ విజాపురమునకు బయలు దేరెను. కాని త్రోవలో నాతనికి దన కుమారుడైన సంభాజీ పారిపోయి మొగలుల సైన్యములోనికి వెళ్ళి దిలేర్ ఖానుని నాశ్రయించియున్నాడనిన దుఃఖవార్త తెలిసినందున, నాతడు సైన్యమిచ్చి హంబీరరావును విజాపురమునకు బంపి తాను బన్హాళా దుర్గమునకు పోయెను.

శివాజీకి నిద్దరు భార్యల వలన నిద్దరు పుత్రులు పుట్టిరి. పెద్దభార్యయగు సయీబాయివలన సంభాజీ; చిన్నభార్యయగు సోయెరాబాయి వలన రాజారాము. వీరిద్దరు తాను స్థాపించిన మహారాష్ట్రమును గాపాడి, గోబ్రాహ్మణ సంరక్షణము చేసి

హిందూమతమును స్థాపింపవలయునని యిచ్ఛగలవాడై శివాజీ తన కుమారులకు సద్విద్యగరప యత్నించెను. వ్రాతయు చదువును మల్లవిద్యయు, నశ్వారోహణంబును బాణ సంధాన ప్రకారంబులును, శస్త్రయుద్ధంబును వారికి నేర్పెను. ఉత్తమ వృద్ధసేవకుల యొక్కయు, శ్రేష్ఠ పండితుల యొక్కయు సహవాసములో వారిని నుంచెను. సజ్జన సహవాసమే చేయవలయును. నీచులను, దుష్టులను దుర్వ్యసనము గలవారిని నొద్ద జేరనియ్య గూడదు. వానివలన గులమును రాజ్యంబును నాశము జెందునని బోధించుచు, రావణ దుర్యోధనాదికుల కథలను కుమారులకు జెప్పుచుండెను. వారికి వ్యవహారము తెలియవలయునని వారిని దనవెంట బేరోలగమునకు దీసికొని పోవుచుండెను. కాని, ఈ పరిశ్రమయంతయు పెద్ద కుమారుడైన సంభాజీయందు నిరర్థకంబయ్యె. ఈరాజపుత్రుడు పుట్టినప్పటి నుండియు క్రూరుడు మూర్ఖుడును అయియుండె. ఈతడు రెండుసంవత్సరముల వయస్సు గలవాడై యున్నప్పుడితని తల్లి ౧౬౫౯ లో మృతి జెందినందున, జిన్ననాటినుండియు నొకరి యాజ్ఞలో నుండక తుదకు దండ్రినిగూడ నతిక్రమింప జొచ్చె. ఒకనాడు రాజ భవనమందు పేరంటమునకు ననేక స్త్రీలు రాగా సంభాజీ యొక బ్రాహ్మణ వనితను బలాత్కారముగా స్పర్శించెను. బ్రాహ్మణులను దేవతలవలెను, పరస్త్రీని తల్లివలెను జూచినట్టి శివాజీకి ఈ వార్త తెలియగా నాతడు మిక్కిలి కోపగించి 'పూర్వజన్మమున నేమిపాపము చేసినందు

ననో యిట్టిపుత్రుఁడు గలిగెను; పుత్రుఁడైననేమి కఠినముగా శిక్షించెద' నని పలికెను.

తండ్రి తన్ను గఠినముగా శిక్షించు నని యెంచి సంభాజి కొందఱు సేవకులను వెంటఁదీసికొని మొగలుల సైన్యాధిపతి యైన దిలేరుఖానుని యొద్దకు వెడలిపోయెను. తమశత్రువైన శివాజీయొక్క కుమారుఁడు తండ్రితోఁ బోరాడి తనయొద్దకు వచ్చినందులకు దిలేరుఖాన్ సంతసించి సంభాజిని గౌరవించి యాతనికి గొప్ప వేతనమేర్పరచి తనయొద్దనుంచుకొనెను. సంభాజిని మరాటావారికి రాజుగా నేర్పరచి మరాటావారిలో వారికి నంతఃకలహములు కలుగునటుల జేసి శివాజీ నోడింపవలయు నని యా దిలేర్‌ఖాను తలచి, సంభాజికి మరాటావారి రాజని పేరుబెట్టి, కొంతసైన్య మిచ్చి సంభాజిని మరాటావారిదుర్గ మగు భూపాలగడము గెల్చుటకు బంపి యీవార్త నౌరంగజేబునకు దెలిపెను. సంభాజి భూపాలగడమును ముట్టడించి యుద్ధము చేయ సాగెను. పోరాటకు వచ్చిన సంభాజి తమరాజునకు బెద్దకొడుకైన సందున నాతనితోఁ బోరాడి యాతని నొప్పించిన శివాజికి నేమి కోపము వచ్చునో యని తలచి దుర్గములోనివారు దుర్గమును విడిచివెళ్ళిరి. రెండవదినము సంభాజి దుర్గములోనికి నెక్కి యక్కడ నున్న కొలది జనంబుల బట్టి కొందర కాళ్ళును, గొందర చేతులును నరకించెను. ఇట్లు దుర్గము స్వాధీనమైన తరువాత గూడ దన క్రూరత్వమును జూపి సంభాజి దిలేరుఖానుని యొద్దకు బోయెను. అటు శివాజీ పన్హాళాగడము చేరి యొకదూతను దన

పుత్రునియొద్దకు బంపి యిట్లు చెప్పించెను. నేనుజన్మమంతయు గష్టపడి సంపాదించిన రాజ్యమంతయు మీకొరకు గాక మఱి యెవరికొరకు! మాకు దినదినము వార్ధక్యము వచ్చు చున్నది. ఈరాజ్యమంతయు బాలించు భారము మీది. అటుల జేయక శత్రువులలో గలసి మనరాజ్యము శత్రువుల కియ్యవచ్చునా! మొగలులను విడచి వచ్చినయెడల మీఖర్చు నిమిత్తము మీరడిగిన తాలూకా యియ్యగలము,"

అటు విజాపురమువారికి సహాయముచేయుటకు హంబీర రావు వెళ్లుచుండగా నాతనిని మొగల సరదారుడగు రణ మస్తఖాన్ తొమ్మిదివేల గుఱ్ఱపురౌతులతో నెదిరించెను. మరాటా వారిచే బరాభూతులై మొగలులు నలుదిక్కులకు బారిరి.అంత హంబీరరావు దిలేర్ ఖానుని సైన్యములకు నెచ్చట నుండియు వస్తుసామగ్రి చేరకుండ జేసెను. అందుచే మొగలుల శిబిరములో రూపాయికి నరసేరు ధాన్యమైనను దొరకక పోయెను. గుఱ్ఱములు ఏనుంగులు మేతలేక చావజొచ్చెను. అయినను దిలేర్ ఖానుడు ముట్టడిలేవడయ్యె. తుదకుధాన్యపు గింజ యొకటియు లేదని తెలిసి దిలేర్ ఖానుడు ముట్టడిలేపి దేశము దోచుకొనుటకు గర్ణాటమునకు వెళ్ళెను. కాని కర్నా టకములో శివాజీ యుంచివచ్చిన జనార్దన్ పంతు దిలేర్ ఖానుని పరాభవింపగా నాతడు తననివాసస్థలమునకు బోవలసిన వాడాయెను. (౧౬౭౯)

మారాటావారికి దక్షిణమున నెక్కడజూచిన నక్కడ జయము కలగినటుల నుత్తరమునను గలిగెను. ఖానదేశములో మోరోపంతు పేష్వా అనేక దుర్గములను సాధించెను.

తండ్రిచే బంపబడిన చారుడుచెప్పిన మాటలవలన బుద్ధితెచ్చుకొని, సంభాజి మోగలుల శిబిరముననుండి గుప్తముగా వెడలి తండ్రియొద్దకు వచ్చెను. వచ్చిన కుమారునకు శివాజీ యెన్నియో బుద్ధులుచెప్పి యాతని నెక్కడికి బోనియ్యకుండ పన్హాళాదుర్గముపై భద్రముగా నునిచి తాను రాయగడమునకు వెళ్ళెను. (౧౬౭౯)

మోగలులు విజాపురమును ముట్టడించినప్పుడు శివాజీ చేసిన సాహాయ్యమునకై మసాఉద్ ఖాన్ శివాజీకి కోసల ప్రాంతమును బళ్లారిప్రాంతమును నిచ్చివేసెను. మఱియు ద్రవిడదేశములోని తంజావూరు ప్రాంతమునకును శహాజి సంపాదించిన జాగీరునకును స్వామిత్వము శివాజీ నిచ్చెను. శివాజీకిని విజాపురమువారికిని నప్పుడు గొప్ప సఖ్యముజరగి శివాజీ విజాపురమునకు వెళ్ళినప్పుడు మసావుద్ ఖాన్ స్వయముగా నెదురు వచ్చి యెంతయు గౌరవించెను, (౧౬౭౮)

తంజావూరు ప్రాంతముయొక్క స్వామిత్వము శివాజీకి గలిగినందున నాతనితమ్ముఁడగు తంజావూరు రాజయిన వెంకోజీ శివాజీకి సామంతుడయ్యెను. ఇట్లగుట వెంకోజీకి నిష్టము కానందున నాతనికి హృద్రోగము గలిగెను. ఇదియు గాక శివాజీని వెంకోజీమీఁదికి దీసికొని వచ్చిన రఘునాథ నారాయణుడు శివాజీచే నచ్చట నధికారిగా నియమింపబడినందున

నాతనికి వెంకోజీకిని నెప్పుడును నేదియో కలహము కలుగు చుండె. ఈ కలహము శివాజీయొద్దకుబోగా నాతనికి రఘు నాధనారాయణుని మాటలే నిజమని తోచుచుండె. అందుచే వెంకోజీకి తాను పేరికి రాజునని తోచి యౌదాసీన్యము గలిగెను. ఆతడు రాజ్యకార్యములను జూడక ఉదాసీనవృత్తి గల వాడైయుండె. ఈ వార్త తెలిసి శివాజీ తన తమ్మునికి బోధ ప్రదంబయిన యీ క్రిందియుత్తరంబు బంపె:-

"వ్రాయుటకు గారణమేమనగా బహుకాలమునుండి మీయొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చినదికాదు. అందుచే మాకెంతయు జింతగానున్నది. రఘునాధపంతువ్రాసిన యుత్తరము వలన మీరౌదాసీన్యవృత్తిని వహించినట్లు తెలిసినది. మీకేపదార్థమును గురించి యిచ్ఛలేదట; శరీర సంరక్షణము చేసికొనరట; మీ సైన్యమును నూరక కూర్చుండ బెట్టినారట; మీరు రాజ్యకార్యము లేమియుజూచుటలేదట ; బైరాగి వేషము ధరించి యే పుణ్యక్షేత్ర మందైన గాలక్షేపము చేయవలయు నని తలంచుచున్నారట! ఈ వార్త విన్నప్పటినుండి మాకేమియు దోచుటలేదు. మన తండ్రియైన శహాజీ రాజుగారి యుదాహరణము మీ కనుల యెదుట నుండగా మీరిట్లు చేయుట యాశ్చర్యముగానున్నది. ఎన్ని సంకటములు వచ్చినను ధైర్యము వదలక పరాక్రమము చూపి వారఖండకీర్తిని సంపాదించినారు. ఈ సంగతులు మీకు దెలిసినవే. మేము వేరుగా జెప్పనక్కరలేదు. తండ్రిగారి సహవాసము మీకు నధికముగా లభించినందున వారి బుద్ధివైభవము మీరు పలుమారు

చూచియున్నారు. మే మెన్నియో సంకటములు గడచి యీ హిందూరాజ్యమును స్థాపించిన సంగతి మీకు దెలిసినదే. ఇన్ని సంగతులు మీకనుకూలముగనుండగా, సంసారమును ద్యజించి సన్యాసి యగుటయు, మంత్రులకే రాజ్యమంతయు నప్పగించి ధనమంతయు వారి నపహరింప నిచ్చుటయు, రాజ్యమును శరీరమును గృశింప జేయుటయు మీవంటి సుజ్ఞులకు దగునా? ఇదెట్టి తెలివి? మేము మీకు దండ్రికి మారుగానుండి మీ సంరక్షణ జేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము. మా వలన మీకు గీడు కలుగునని యెంత మాత్రము శంకింపవలదు. ఇక మీ రౌదాసీన్యమును బరిత్యజింపుడు. బైరాగివేషము ధరింపవలదు. సాంసారికకృత్యములను జరుపుచు నానందముగా గాలక్షేపము జేయవలయును. పండుగలు మొదలయిన మహోత్సవము లన్నియు బూర్వమువలెనే జరుపవలయును. రాజకార్యములను స్వయముగా జూచుచు, సైన్యములను యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుంచి, మంత్రి మొదలయిన యందరు సరదారులవలన వారి వారి పనులను చేయించుచుండవలయును. తండ్రిగారి వలె బ్రతిష్ఠ సంపాదింపవలయును. మీ కీర్తిని మేమెంతయు సంతసింప గలవారము. రఘునాథపంతు మీకు సమీపముననే యున్నారు. వారు మీకు గ్రొత్తవారు కారు. మీకు తోచనప్పుడు వారు మంచి సలహా చెప్పగలరు. నన్ను జూచినటుల వారిని జూడవలయును. ఇంతకు మీకు జెప్పవలసినది యేమనగా — సోమరితనమును విడిచి సైన్యమువలన దగిన పనుల గొనవలయును. ఇది పరాక్రమములు చూపవలసిన వయస్సు.

ముసలితనమున సన్యాసి కావచ్చును. కాన ధైర్యము నవలంబించి, నడుముకట్టి పరాక్రమము చూపి, మాకు సంతోషము కలుగ జేయుడి. సుజ్ఞుల కథకము వ్రాయనక్కర లేదు."

పై యుత్తరము వ్రాసిన కొన్నిరోజులకు, రాయగడము మీద నుండగా శివాజీకి మోకాటిమీద గడ్డ పుట్టి మిగుల బాధ కలుగజేసెను. ఏడు దినములవరకు జ్వరము విడిచినది కాదు. అప్పుడు తాను బ్రదుకనని తోచి, శివాజీ తన మంత్రుల నందరను బిలిచి యొద్ద గూర్చుండ బెట్టుకొని యిట్లు ముచ్చటించెను.

"మేము శ్రీ భవానికృపచేత హిందూసామ్రాజ్యమును స్థాపింపగలిగితిమి. యవనులవలన గోబ్రాహ్మణులకు గలుగు బాధను దొలగించితిమి. ఇన్నిరోజులు శ్రీ భవానీ మాసేవ నంగీకరించెను. ఇక నాకు నాయుర్మర్యాద పూర్తి యైనది. మా మనస్సులోని కోరిక లన్నియు బూర్తియైనవి. గాని యొక చింతమాత్రముతీరినదికాదు. మేము పోయినతరువాత మారాజ్య మెవ్వరు రక్షింపగలరు! పెద్దకుమారుడు భ్రష్టుడు; రెండవ కుమారుడు చిన్నవాడు. మేము పోయినతరువాత విజాపురము, జింజి మొదలయిన నవాబులు తల యెత్తగలరు. ఔరంగజేబు దక్షిణమునందలి రాజ్యము లన్నియు గెలుచుటకు యత్నించును. అయినను ముందు జరుగబోవుసంగతుల కిప్పుడు చింతించిన నేమిఫలము! ఇన్నిరోజులు రక్షించినభవానియే యికముందు రక్షింపగలదు. మీరందరు నేకభావముతో నుండి స్వరాజ్యమును, స్వమతమును రక్షింపుడి. శ్రీభవాని

మీకు జయము గలుగజేయును." ఇట్లుజెప్పి పరాక్రమతేజో రాశియగు శివభానుబింబము ఆదివారము అయిన ఏప్రిల్ (౧౬౮౦) తేదీని రెండుజాముల కస్తమించెను!

పృథ్వీతలమందు జన్మించిన ప్రతిభాపరాక్రమశాలు లని పేరొందిన, కీర్తిశేషులయిన మహాపురుషులలో శివాజీయొక్క-దని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అత్యంత హీనదశయందుండిన మావళేలను, మరాటావారికి శౌర్యధైర్యంబులు బుట్టించి, వారి సాహాయ్యంబున మహారాష్ట్రరాజ్యంబను క్రొత్త రాజ్యంబు నిర్మించె. ఇటు విజాపుర, గోలకొండ నవాబులను, అటు ఢిల్లీశ్వరుండైన ఔరంగజేబును (దయ్యంబులవలె) నదివర కున్న హిందూరాజ్యంబులనే మ్రింగవలయు నని యత్నించుచుండ; వారిని ముసరి నడుమనే క్రొత్తరాజ్యంబు నిర్మించె! తన సైన్యంబులోడి పారగాజూచి తానుస్వయముగా ముందువచ్చి పారెడువారికి ధైర్యమిచ్చి యపజయమును జయముగా మార్చె.తనబలంబును నెదుటిబలంబునుజూచి, తగు రీతిగా మెలంగుటయందు ధీనిధి యనిపించుకొనియె. ఎంత గొప్పయాపద వచ్చినను నధైర్యపడకదానినిమించినయుక్తిని విచారించితప్పించుకొనియె. దళము నడుపుటయందును, వ్యూహము పన్నుటయందును, శత్రువులను మోసపుచ్చుటయందును జయము ప్రాప్తించినపుడు శత్రువులను దరుముటయందును, బరాభవము గలిగినప్పుడు తనసైన్యమునకు నధికనష్టము లేకుండ తొలగించి తీసికొనిపోవుటయందును, నసమానప్రజ్ఞ కలవా

డని ఖ్యాతివడసె ! అట్టి శివాజీ యద్వితీయశూరరత్నంబను టకు సందియంబు లేదు.

శివాజీయొక్క మరణవార్త వినగానే, యాతని జన్మ శత్రువైన ఔరంగజేబిట్లనియెనట ! 'శివాజీ గొప్ప సేనా నాయకుడనుటకు సందేహము లేదు. మేము దక్షిణములో రాజ్యములన్నియు ముంచుచుండగా నాతం డొక్కడుమాత్ర మసామాన్యసాహసంబు జూపి క్రొత్తరాజ్యంబును స్థాపించెను. నేటికి బందొమ్మిది సంవత్సరములనుండి మా సైన్యము లాతనితో బోరాడుచుండినను నాతని రాజ్యము దినదిన మభివృద్ధియే యగుచు వచ్చెను'

అలెగ్జాండరు, సీజరు, నెపోలియన్ మొదలైన సేనా నాయకులకంటె శివాజీ యధికుడని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. అలెగ్జాండరు మొదలయినవారు శివాజీకంటె నధిక సైన్యములను నడిపిరి అధిక ప్రదేశములను జయించిరి, కాని వారంద్ర సేనానాయకత్వము వహించువరకు దేశములను జయించుటకు గావలసిన సాధనములన్నియు సిద్ధముగా నమర్చియుండెను. శివాజీయో క్రొత్తగా నన్నిసాధనములను సమకూర్చుకొని యుద్ధమునకు బయలుదేరెను. కూటికి గుడ్డకు లేని మావళేలాతని సైనికులు, మహారాష్ట్రుల స్వాతంత్ర్య మదివరకు నెన్నియో వందల సంవత్సరముల క్రిందట నడుగంటి తురకల సేవచేయుటకొరకే తమ్ము నీశ్వరుడు సృజియించెనని వారనుకొనుచుండిరి. శివాజీయొక్క సొంతతండ్రియు నాతనికి ననుకూలుడు కాడయ్యె ! ఇట్లు పరిస్థితి యంతయు బ్రతికూలముగా

నున్నను, దన ధైర్యసాహసప్రతిభలచే నూతన మరాటరాష్ట్రంబును సృజియించిన శివాజీ నసమాన సేనాని యనుటకు సందియంబు లేదు.

స్వదేశాభిమానంబును, స్వమతాభిమానంబును పరస్త్రీలయెడ మాతృభావము మొదలయిన యుత్కృష్ట సద్గుణంబులు శివాజీయందు వాసము చేయుచుండెను.

ఇక బరదేశస్థులైన చరిత్రకారులు శివాజీ యందున్నవనిన దుర్గుణములను గురించి కొలదిగా వ్రాసి ముగించెదము. మోసము మూఢదైవిక విశ్వాసము నను రెండు దోషములు ముఖ్యముగా, శివాజీయందారోపింపబడును. మోసము చేయుట దోషమని చెప్పుటకు సందేహములేదు. కాని మోసగాండ్రను మోసపుచ్చుట దోషమెపుడు, దోషముకానిది యిదమిద్ధమని నీతిశాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించియుండలేదు. ఇది యొకప్పుడైనను నిర్ణయింపబడునని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏలయన నిట్టిచర్చ యెప్పుడు వచ్చినప్పటికి గొందరొక యభిప్రాయంబును సమర్థించుటయు, మరికొందరు విరుద్ధాభిప్రాయంబు సమర్థించుటయు దటస్థించును. ఊరు దోచుకొనుటకు బోవుచున్న దొంగలగుంపునకు నసత్యమాడి తప్పుత్రోవజూపి వారిని రక్షకభటులకు నప్పగించుట నీతియో, యనీతియో యెవరు గట్టిగా జెప్పగలరు? జనక్షేమంబే ముఖ్యముగా దలచువారు దీనిని నీతియనియే చెప్పెదరు. జనక్షయకరంబైనను రూక్ష్యసత్యంబె పరమంబని యెంచువారిది యనీతియని వాదిం

తురు. రాక్షసాధ్యక్షుండును, వర్ణనీయుదాతయు నగు బలిచక్రవర్తి యిట్లు చెప్పెను.—

క. మేరువు తలక్రిందైనను,
పారావారంబు లింకిపోయిన లోలో
ధారుణి రజమై పోయిన
దారార్థ్వము బద్ధమైన దప్పక యిత్తున్.'

నీతివిశారదుండును, రాజకార్యకుశలుండును నైన కృష్ణుడిట్లనియె—

'ఆ. ప్రాణహాని వచ్చు పట్టున సర్వధ
నాపహారవేళ యందు నడపు
సత్య మనృతమం డ్రసత్యంబు సూనృత
మని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు.'

హిందూదేశములోని యింగ్లీషురాజ్యములకు గూటస్థుడని చెప్పదగు క్లైవుదొరగారిట్లు వ్రాసియున్నారు.—

'ఒట్టుసత్యంబులను లక్ష్యపెట్టని దుర్మార్గులతో వ్యవహరించునప్పుడు మనముమాత్రము ఒట్టు సత్యములచేత మనలను బంధించుకొని వాండ్రకున్నదియున్నటుల బూసగ్రుచ్చినటుల జెప్పుచుండుటయు, వాండ్రుమాత్ర మొకమాటయైనను మనకు జెప్పక, చేసెదమనిన పనులలో నొక్కటియు జేయకుండినను మనము మాత్రము వాండ్ర కిచ్చెద మనిన వరంబు లన్నియు నిచ్చుట యిట్టి ప్రవర్తనముచే నేనెప్పుడును శత్రువునుజయింప నేరను.'

మొఘాలే దొరవారు రాజకీయ వ్యవహారము నందేమి, సామాన్య వ్యవహారమునం దేమి సత్యమే ప్రధానము అని శాసించిరి.

ఇప్పటి లోకులు, పండితోత్తములు భిన్నరుచులై యున్నారు. సత్యవాదులతో నసత్యమాడవలయునని యెవ్వరును చెప్పరు. అసత్యవాదులతో నసత్యమాడవచ్చుననియు, మోసగాండ్రను మోసపుచ్చవచ్చు ననియు గొందరు సిద్ధాంతీకరించెదరు. శివాజీ శత్రువులందరును నసత్య ప్రవీణులును, మోసగాండ్రునునై యుండిరి. జయసింగు, ఖానిషా, విజాపురపు మసాఉద్ ఖాన్ మొదలైన కొలది తురుష్కులు మాత్రము శివాజీతో నిష్కపటముగా బవర్తించుచుండిరి. వారితో నుగల శివాజీ కపటము లేకయే వర్తించు చుండెను. అఫ్జల్ ఖాన్ ఔరంగజేబు మొదలైన వాండ్రందరును మోసగాండ్రు. వాండ్రతో నటులనే ప్రవర్తించెను. శివాజీయొక్క ప్రవర్తనంబు లోని రహస్యం బిదియె.

ఇక మూఢ దైవిక విశ్వాసమును గురించి విచారించెదము. శరీరమునందు భవానీదేవి ప్రవేశించి భవిష్యత్తును జెప్పునన్న సంగతులయందు శివాజీకి నమ్మక మున్నమాట నిజమే. కాని, పురాతన కాలపువారిని మనము వారి ధర్మ మతముల కై నిందించుట న్యాయముకాదు. మనము నమ్మజాలని సంగతులింకొకడు నమ్మినంతమాత్రముచేత నాతడు నిందకు బాత్రుడు కాడు. వేరువేరు పరిస్థితులలో నుండువారి నమ్మకములు వేరువేరుగా నుండవచ్చును. ముత్యాలమ్మ పోలేరమ్మ మొద

లయిన క్షుద్రదేవతల బూజించువాండ్రు శివకేశవుల బూజిం
చువారికి బిచ్చివారుగా గాన్పించుచున్నారు. శైవ వైష్ణవమతం
బులు, ఏకేశ్వరుల మను బ్రాహ్మసామాజికులకు విచిత్రంబుగ
నుండు. బ్రాహ్మసామాజికు లవాఙ్మానసగోచరుండగు సృష్టి
మొక్క యాదికారణంబునందు దయాదాక్షిణ్యము మొదలైన
మానవగుణంబు లారోపించి తమచెవుల కింపైనవాద్యములు
మందిరములో వాయించుచు నాటకములోని సూత్రధారునివలె
గానముచేసి ప్రార్థనచేయుట యస్వాభావిక మనియు విగ్రహా
ధానముకంటె పెద్ద విగ్రహారాధన మనియు స్పెన్సరీయ
(Herber. Spencer) యజ్ఞేయవాదులు(Agnostics)చెప్పు
దురు. ఒక్కొకరిమతంబు ఒక్కొకరికి సమ్మతంబు లగుట స్వభా
వికంబు ఇంతమాత్రముచే నొకరినొకరు నిందింపగూడదు.
పైసమ్మను బూజచేయువారిలో సజ్జనులు లేరా ? ఇంతయేల?
నాస్తికులలోను సజ్జనులు లేరా ? బ్రాడ్లావంటి మహాత్ముం
డరుదు గదా ! కావున, సందరకును మతద్వేషాభావంబు
(Religious Tolerance) ఉండవలయును. కాన మతవిశ్వా
సములను గురించి శివాజీని దూషించుటకు మనకు నధికారము
లేదు.

సమాప్తము.

Printed for K. Vinayaka Rao, T. P. No. E-46, Copies 1000,
at Abhyudaya Press, [redacted] Bezwada.